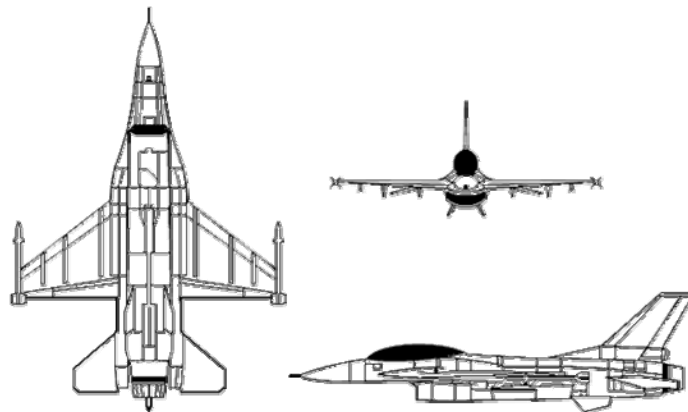




## Masteroppgave i statsvitenskap

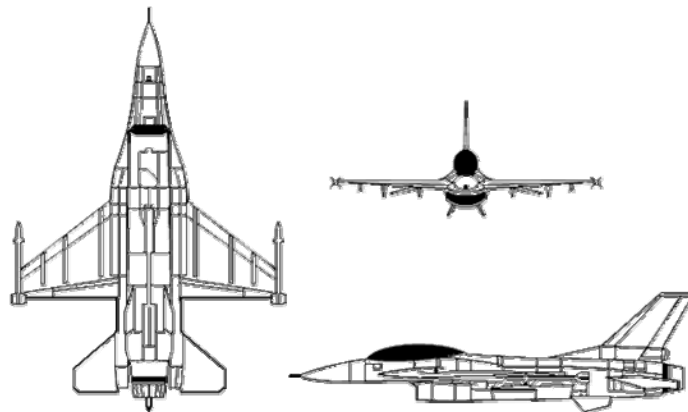
Norge i klemme mellom rolle og hegemon  
- en analyse av det fremtidige kampflykjøpet



**Tor Arne Morskogen**  
Det samfunnsvitenskaplige fakultet  
Universitetet i Tromsø  
August 2006

## Masteroppgave i statsvitenskap

Norge i klemme mellom rolle og hegemon  
- en analyse av det fremtidige kampflykjøpet



**Tor Arne Morskogen**  
Det samfunnsvitenskaplige fakultet  
Universitetet i Tromsø  
August 2006



## Forord

*”Ultima ratio regum”*

Sitatet over er av den franske statsmann Richelieu, som i sin regjerende tid fikk inngravert dette sitatet på franske kanoner, litt enkelt oversatt betyr det ”Kongens siste utvei”. For denne oppgaven er det viktig å spesifisere at man beskriver maskiner som er designet for handlinger som i seg selv er grusomme. Clausewitz fastslo en gang for alle at krig er en videreføring av politikken, derfor mener jeg at man skal lese om krigen, frykte krigen, tenke på krigen, og ikke ignorere den, selv om krig alltid er siste utvei. Fly, som denne oppgaven behandler, er en del av krigens midler og må derfor ikke behandles som om de er hevet over den grusomhet krigen representerer.

Først og fremst takker jeg veileder Svein Vigeland Rottum for at du holdt oppe interessen for prosjektet og veiledet meg gjennom. Det har vært en glede å jobbe med deg Svein.

Det andre som også bør nevnes i denne sammenhengen er: Anne Merete Morskogen (Mamma) og Per Morskogen (Morfar) for nitidig korrekturlesning. Dere har alltid støttet meg. Noe jeg har satt umåtelig pris på opp i gjennom alle disse årene.

I forbindelse med intervjuene er det på sin plass å takke de syv som tok tid av fra sine daglige gjøremål for å nyansere og kontrastere mitt syn på verden. Stig Tore Skogsholm bør også takkes for utmerket bevertning under oppholdet i Oslo.

Til slutt bør man vel takke de som har holdt ut med meg de siste årene. Mine med-studenter; husk å hygge dere, for siden kommer så meget!

Der... Nei der.. No: ferdig.



# Innhold

<i>Forord</i> .....	2
<i>Innhold</i> .....	3
<i>Kapittel 1 Luftmakt, modeller, historiske roller</i> .....	4
<b>1.0 Tema</b> .....	4
<b>1.1 Problemstilling</b> .....	6
<b>1.2 Oppgavens teoretiske ramme</b> .....	8
<b>1.3 Empiri og metode</b> .....	10
<b>1.4 Avgrensing og disposisjon av oppgaven</b> .....	15
<i>Kapittel 2 Teoretisk ramme</i> .....	17
<b>2.0 Identitet eller struktur?</b> .....	17
<b>2.1 Den sterkeste rett</b> .....	18
<b>2.2 A World of Our Making</b> .....	24
<b>2.3 Samfunnsmodellen</b> .....	29
<b>2.4 Oppsummering av teori og modell</b> .....	32
<i>Kapittel 3 Bakgrunn og presentasjon av flyene</i> .....	33
<b>3.0 Hensikt</b> .....	33
<b>3.1 Luftforsvarets historie</b> .....	33
<b>3.2 Kandidatene</b> .....	37
<b>3.3 Oppsummering av kandidatene</b> .....	44
<i>Kapittel 4 Norge i klemme mellom rolle og hegemon?</i> .....	46
<b>4.0 Hensikt</b> .....	46
<b>4.1 Historisk arv</b> .....	47
<b>4.2 Geopolitikk</b> .....	57
<b>4.3 Industripolitikk</b> .....	64
<i>Kapittel 5 Industripolitikk, realpolitikk eller historisk arv?</i> .....	69
<b>5.0 Hva er avgjørende ved valg av nye kampfly?</b> .....	69
<b>5.1 Luftkamp i avgjørende fase</b> .....	71
<b>5.2 Med hevet blikk</b> .....	72
<i>Kapittel 6 Epilog</i> .....	74
<i>Vedlegg nr.1: Litteraturliste</i> .....	75
<b>Bøker og artikler</b> .....	75
<b>Tidsskrifter og offentlige dokumenter</b> .....	80
<b>Nettsider</b> .....	81
<i>Vedlegg nr.2: Intervjuguide</i> .....	85
<i>Vedlegg nr.3: Respondenter</i> .....	86



# Kapittel 1 Luftmakt, modeller, historiske roller.

## 1.0 Tema

Det finnes mange flytyper. Både klasser av fly og individuelle merker. Spennet mellom modellene kan være enormt. De fleste som levde den gangen husker kampen mellom Messerschmitt og Spitfire under slaget om Storbritannia. Som en følge av dette ble den avrundede Spitfire et symbol for motstanden mot nazistene<sup>1</sup>, og den firkantede Messerschmitt symbolet på det "onde". Dagens kampfly er noe av det mest teknologisk avanserte et land kan investere i. Man kan påstå at kampfly, som eksempelet fra andre verdenskrig viser, er de med på å definere hvordan forsvaret og nasjonen blir oppfattet. Den gang var det kuler, krutt og eksistens det gjaldt, nå er den sikkerhetspolitiske situasjonen en annen, og konfliktnivået langt lavere. Igjen står to flytyper i mot hverandre, hver med sitt sett verdier, teknologi og doktriner som utgangspunkt. Europa står mot USA i promotering og salg av det som kan karakteriseres som en "eksistensiell" kamp for europeisk kampflyproduksjon. I 2008 vil Norge høyst sannsynlig havne midt i mellom de to produsentene og må dermed ta stilling i denne tvekampen, mellom et europeisk og et amerikansk fly, et tema som fortjener en dypere undersøkelse.

I moderne krigføring er det vanskelig å tenke seg en forsvarsløsning som på en eller annen måte ikke inneholder den "tredje dimensjon".<sup>2</sup> De siste kriger, både på Balkan og to ganger i Irak har demonstrert viktigheten av å holde dominans i luften. Luftkontroll har vært sentralt helt siden Tyskland lanserte sin doktrine om "blitzkrieg", i denne doktrinen ble bakke og luftoperasjoner bundet sammen i en symbiose.<sup>3</sup> Dette gjorde det mulig å øke effekten av begge våpengrenene. Denne doktrinen fungerte inntil Storbritannia skulle nedkjempes. Luftwaffe klarte ikke beseire Royal Air Force, og muliggjorde dermed Hitlers nederlag fem år senere. Den andre verdenskrig lærte oss at moderne krig utkjemper i like stor grad i luften som på bakken. Som en følge av denne erkjennelsen oppstår behovet for en egen organisasjon innen forsvaret, denne organisasjonen har som sin oppgave å anvende fly i krise og krig. Måten dette gjøres på varierer med den kontekst og kultur som gjelder i hvert enkelt tilfelle.

---

<sup>1</sup> På tross av at det mer ukjente Hurricane stod for 4/5 av de nedskutte tyske flyene under slaget om Storbritannia. Dette i henhold til Royal Air Forces offisielle hjemmeside.

<sup>2</sup> Den første dimensjon er land den andre sjø og den siste er luft.

<sup>3</sup> Se for eksempel Perrett (1983)



Det norske Luftforsvaret ble etablert i 1944 da Hærens og Sjøforsvarets luftvåpen ble slått sammen og dannet den nye strukturen Luftforsvaret.<sup>4</sup> I følge den offisielle historien har Luftforsvarets oppgave siden 1945, vært å kunne kontrollere norsk luftrom slik at om vi blir angrepet, kan få inn forsterkninger fra allierte.<sup>5</sup> Dette skriver seg fra erfaringene forsvaret hadde våren 1940. Den gangen ble våre fly slått ut på bakken og Tyskland fikk kontrollere luftrommet alene, noe som umuliggjorde landsetting av fransk-britiske innsatsstyrker. Det er ikke vanskelig å tenke seg at dette også kunne vært en meget aktuell problemstilling under den kalde krigen. Norge skulle drive oppholdende strid inntil allierte styrker ankom landet og kunne hjelpe med å slå aggressoren tilbake.<sup>6</sup> Den dominerende oppfattelsen av historiske forhold har nå fått en utfordrer, de strukturer som bidro til å farge verden sort og hvit (eller rød og blå) er endret.

I Stortingsproposisjon 45 (2000 – 2001) fastslår departementet at dagens Russland ikke lengre utgjør en militær trussel mot Norge.<sup>7</sup> Dette bildet forsterkes av Stortingsproposisjon 42 (2003 – 2004) hvor det står "[...] en omfattende eksistensiell trussel er erstattet av usikkerhet og uforutsigbarhet med hensyn til de sikkerhetsutfordringer vi kan bli stilt overfor."<sup>8</sup> To separate regjeringer har gitt sitt samtykke til denne forandringen i sikkerhetspolitikken. Norge er ikke lengre direkte truet av en invasjon slik man kanskje var under den kalde krigen.<sup>9</sup> Stortingsproposisjon 42 (2003 – 2004) har en lang fremlegging der den nye sikkerhetspolitiske agendaen fremstilles. Vår sikkerhet er avhengig av de endringer som skjer i det internasjonale samfunn. Nå er fokuset rettet mer mot internasjonale operasjoner. Dette stiller nye krav til materiell, doktrine og personell og når dette kombineres med investeringer i nye kampfly åpner det muligheten for å forme ideer og sikkerhetspolitikk for neste generasjon.<sup>10</sup> Det er en viktig forutsetning som er endret siden den kalde krigen. Begrepet sikkerhetspolitikk er, etter manges syn, utvidet til å inkorporere andre sider ved menneskets eksistens og behov enn den klassiske "vern mot eksterne fiender". For denne oppgaven betyr det at fokuset er skiftet fra å gjelde "smal" sikkerhetspolitikk innrettet mot territoriell suverenitet og statens grenser, til

---

<sup>4</sup> Duvsete (2005)

<sup>5</sup> Luftforsvarets offisielle hjemmeside

<sup>6</sup> Duvsete (2005:81–87), eller Børresen et al (2004:52)

<sup>7</sup> Stortingsproposisjon 45(2000 – 2001), kapittel 3

<sup>8</sup> Stortingsproposisjon 42(2003-2004), kapittel 3

<sup>9</sup> Dette er et punkt som kan bestrides, Chalmers Johnson (1999 og 2004) skriver at Sovjetunionen handlet tilsynelatende aggressivt for å møte amerikansk ekspansjon, ikke fordi de hadde planer om å annektere Europa.

<sup>10</sup> Flyene forventes å ha en levetid på 30 – 50 år (Forsvarsdepartementet pressemelding 34/2002)

ekspedisjonskorps og ”offensive for å være defensive operasjoner”.<sup>11</sup> Denne endringen vil enkelte hevde knyttes til en endring av verdensbildet. Det er ikke lengre snakk om en eksistensiell trussel fra en stor nabo. Dette har muliggjort å endre prioriteringer fra statsuverenitet til vern om enkeltindividet.<sup>12</sup> En slik endring er bare med på å legge en ytterligere dimensjon til kampflykjøpet.

For å utføre de oppgaver Luftforsvaret har, benyttes flere flytyper. Disse varierer fra store ”Hercules” transportfly til F-16 kampfly. Vår flåte av F-16 er innkjøpt rundt 1980 og vil i løpet av en tiårsperiode begynne å nærme seg slutten på sitt operative liv. Dette skyldes at moderne kampfly har et gitt antall flytimer, disse flys opp, og man må da velge om man skal kjøpe nye eller sette flyene på bakken.<sup>13</sup> Stortinget har bestemt at det skal kjøpes 48<sup>14</sup> nye kampfly. Den totale rammen er anslått mellom 26 og 38<sup>15</sup> milliarder kroner. Summen gjør dette til et interessant studieobjekt, samtidig er det, som oppgaven har som mål å demonstrere, flere konsekvenser som følger av flyvalget Norge gjør. I særdeleshet er dette knyttet til hvordan flyene passer inn i spennet mellom Luftforsvarets historiske rolle og Norges forhold til stormaktene USA og EU. En slik diskusjon kan knyttes til både flyenes tekniske egenskaper og det faktum at et amerikansk selskap produserer en av kandidatene og et europeisk konsortium lager det andre. Utover denne rene stormaktsdiskusjonen kommer den siden som har blitt mest vektlagt i norsk media, industripolitikken. Oppgavens analyse vil blant annet rette søkelyset mot forskjellige måter å se industripolitikk på i forbindelse med flykjøpet.

### *1.1 Problemstilling*

Når Norge skal velge sitt fremtidige kampfly er det interessant å forsøke å kartlegge de faktorer som vektlegges, både for å legitimere en forsvarspolitisk investering i denne størrelsesorden, og hvordan man argumenterer for forskjellige fly, oppgavens problemstilling er dermed:

---

<sup>11</sup> Luftforsvarets offisielle hjemmeside.

<sup>12</sup> For en innføring i det utvidede sikkerhetsbegrepet, se Gleditsch i Hovi og Malnes (2001:95-117)

<sup>13</sup> Flyene ”flys opp”. Moderne fly har et gitt antall timer pr skrog. Det er også mulig å gjøre en totalrenovering på flyene, men dette er svært kostbart og vil ikke bli tillagt særlig plass i oppgaven.

<sup>14</sup> Stortingsproposisjon 42 (2003 – 2004)

<sup>15</sup> Ibid, (Faktaboks 9.1)

Det skal nevnes at NRK tekst-tv opererte med tallet 100 milliarder kroner (29.5.2006)

### *Hvilke faktorer vil ha sentral betydning for Norges valg av kampfly?*

Som man ser av problemstillingen er det et spørsmål som tas for gitt slik den er formulert. Den problematiserer ikke om man trenger nye kampfly for å erstatte F-16. Dette er en interessant diskusjon i seg selv, og vil bli behandlet i analysen. Siden det er flere alternativer som står mot hverandre, fokuserer oppgaven på de som fremstår som de klareste kandidatene: *Eurofighter* og *Joint Strike Fighter (JSF)*, det vil også bli diskutert hvorfor *JAS Gripen* er kommet opp i ordskiftet. Det franske alternativet<sup>16</sup> har etter intervjuene blitt vurdert som utenfor interesse. Oppgaven vil også berøre hvordan de politiske partiene ser på kampflykjøpet. Dette er av interesse da Stortingets sammensetning kan forventes å påvirke hvilket fly man velger, siden det er Stortinget, ikke regjeringen som skal velge flytype, det bør dog spesifiseres at valget ikke bare står mellom flytyper, men mellom hele pakker, disse inkluderer trening av piloter, industri og oppgradering av flyene i løpet av flyenes levetid.<sup>17</sup>

Dette innbefatter at tekniske egenskaper ved flyene ikke kommer til å bli viet mye oppmerksomhet, såfremt disse ikke er viktige for å forstå en funksjon eller en endring innenfor modellen som legges frem i kapittel 2. Oppgaven har således fire scenarier. Stortinget velger enten *Joint Strike Fighter*, *Eurofighter*, *JAS Gripen* eller så avblåser de kjøpet. Oppgaven vil argumentere for at det høyest sannsynlig er tre scenarier, ikke fem. Departementet skriver selv at:

*”Forsvaret har ikke kompetansemessige eller økonomiske ressurser til å inngå tilsvarende myndighetsavtaler med Rafale og JAS Gripen i tillegg til de avtalene som allerede er inngått med JSF og Eurofighter. Regjeringen vil ha en dialog med disse kandidatene for å bli holdt oppdatert om utviklingen i de respektive programmer”.*<sup>18</sup>

For å belyse dette feltet er det nødvendig å bruke teoretiske verktøy, oppgaven trenger av den grunn en teoretisk ramme.

---

<sup>16</sup>Det franske alternativet, Rafale, er i liten grad behandlet som en reell kandidat, både i denne oppgaven og i offentligheten generelt.

<sup>17</sup> Innkjøpskostnaden er faktisk ikke den største av disse utgiftene. Så man kan argumentere for at innkjøpskostnaden er ”toppen av isfjellet” i denne sammenhengen. For en indikasjon på forholdet mellom investering og levetidskostnad. Pløen(2005)

<sup>18</sup> Stortingsproposisjon 1 (2005 – 2006)

## 1.2 Oppgavens teoretiske ramme

Innenfor statsvitenskap har man et mylder av teorier som strukturerer eller bidrar til forståelsen av internasjonale forhold, man kan tenke seg marxistiske, liberale, og konservative teorier. Teorier brukes for å strukturere en kompleks verden, ofte med henblikk på hva som skal vektlegges. Denne oppgaven baserer seg på teorier som ikke vektlegger det samme, men som retter fokus mot forskjellige sider av observasjoner. Teorien åpner dermed et større spekter av det beslutningsrommet oppgaven analyserer. \_En slik "bred" tilnærming er et av kjennetegnene ved det som omtales som en "eksplorerende" studie.<sup>19</sup> Et sentralt skille i teoretiseringen rundt den fagdisiplinen som oppgaven befinner seg innenfor, internasjonal politikk, er hvorvidt det er makten som rår, eller om normative spørsmål er vesentlige for staters interaksjon. De to teoriene som er valgt ut er forskjellige på dette feltet. Det er også derfor de er valgt som teoretisk grunnlag.

Den første av de to teoriene er "den konservative bauta" realismen. Realismen er valgt fordi den har et klart fokus mot militære og militær makt, samtidig som den er en svært sentral teori innenfor studiet av IP. Det taler også til realismens fordel at den er klart avgrensende i hvilke faktorer som anses som viktige. Fokuset i denne teoretiske retningen er det statlig-rasjonelle der målet er nasjonal selvråderett og middelet i stor grad militær makt. Det er ofte hevdet at innenfor internasjonal politikk gjør de sterke som de sterke vil, og de svake følger eller går under.<sup>20</sup> USA er militært overlegen<sup>21</sup> og kan derfor sies å inneha en fordel i realpolitisk øyemed. Et sentralt spørsmål i en slik sammenheng er derfor rettet mot Norges egne sikkerhetspolitiske vurderinger og hvordan disse knyttes til USA, eller om flykjøpet sees som en mulighet til å endre orientering i utenriks og sikkerhetspolitikken.

Realismen og den realpolitiske tilnærmingen, vil enkelte påstå, har klare bånd til den kalde krigen. Verden var delt inn i venner og fiender, og dette var alt du trengte å vite. Var det noen som var en fiende av din fiende så, var de din venn. Når den kalde krigen nå er over

---

<sup>19</sup> For en nærmere introduksjon til dette begrepet se Hellevik (1999:88)

<sup>20</sup> Thucydides (1999)

<sup>21</sup> I henhold til Bacevich (2005:17) var det totale budsjettet til Pentagon \$380 milliarder, mens verdens totale forsvarsbudsjett var \$750 milliarder (2002) For 2004 ser det ut som om forholdet har endret seg litt: 950 milliarder USD for hele verden, mens USAs andel har sunket litt til ca 466 milliarder, noe som er under 50%(Global Security)

kommer det en ny retning av teorier som tar utgangspunkt i andre forståelser av verden med fokus mot begreper som identitet og selvforsterkende rammer. Utfordringen er også at realismen i liten grad kan anvendes til å forklare prosesser internt i stater. Oppgaven trenger derfor teori som kan hjelpe med å forklare et større spenn av det beslutningsrommet vi står overfor. Sentralt er at interne og kulturelle forklaringer får oppmerksomhet. Innenfor moderne teoridannelse er dette en av de nye retningene, konstruktivismen. For denne oppgaven betyr det fokus mot forståelsen av Norge og ”det norske”, hvordan står den ønskede fremstillingen av ”Norge” i kontrast til det virkelige Norge? I tillegg har man andre faktorer som gjør at konstruktivistiske analyser er interessante for dette case. Mange av de som er involvert i forarbeidet til beslutningen har tette bånd til USA og kan dermed forventes å favorisere det amerikanske alternativet. I tillegg har Luftforsvaret arvet mye av den amerikanske tankemåten, både operasjonelt og teoretisk. Ståle Ulriksen hevder at Luftforsvaret ble født inn i Royal Air Force, men senere adoptert av US Air Force.<sup>22</sup> Norske piloter har fått sin opplæring i USA i årtier. Til sist er det også et spørsmål om hva Norge ønsker å fremtre som, i tråd med hva vi flyr. De to flyene har såpass forskjellige egenskaper at det kan relateres til hvordan Norge ønsker å fremstå overfor resten av verden. Innenfor denne rammen er fokus rettet mot hva Norge ønsker å fremstå som, og hvordan vi på denne måten *konstruerer* vår egen identitet. For å strukturere den enorme mengden informasjon i forbindelse med kampflykjøpet, vil det bli konstruert en modell, som kalles ”samfunnsmodellen”. Den fremstiller tre hjørner hvor aktører kan finne argumenter for sine meninger. Denne modellen har hjørnene historisk arv, industripolitikk og geopolitikk.<sup>23</sup> Innenfor hvert enkelt hjørne vil argumenter relateres til enten den realpolitiske eller den identitetsmessige dimensjonen. Dette kan igjen forventes å bidra til å enklere predikere hvilket fly som pr i dag er ”fremst” av kandidatene. Hjørnene bærer preg av det Max Weber kaller idealtyper.<sup>24</sup> De er å betrakte som ideelle størrelser. Argumenter som fremstilles har sjelden tilknytning eksklusivt til en dimensjon, men kan eksistere i spennet mellom to eller alle tre av disse. Det første hjørnet er kalt historisk arv.

---

<sup>22</sup> Ståle Ulriksen (2002:208)

<sup>23</sup> Oppgaven omtaler (litt upresist, må innrømmes) geopolitikk og realpolitikk om hverandre i resten av oppgaven. Det kan hevdes at realpolitikk er en følge av geopolitikk. For denne oppgaven vil derimot de to kunne behandles om hverandre.

<sup>24</sup> Weber (2000:199 – 215). Begrepet er også behandlet i en lang rekke innføringsbøker, blant annet Øyvind Østeruds innføringsverk ”Statsvitenskap: en innføring i politisk analyse”(1999:81)

Med historisk arv menes at historien har lagt(og legger) rammer rundt de valg vi tar. For eksempel er det ingen av dagens russiske kampflymodeller som blir vurdert når nye kampfly skal kjøpes. Hva kan grunnene til det være? Her blir dette analysert som en sosialt konstruert ramme. Innenfor denne rammen er det flere faktorer som kan forvente å påvirke flykjøpet, for eksempel våpenhjelpen, flygerutdanningen og de historiske båndene mellom Norge og andre stater. Som en kontrast til den historiske arven er den muligheten som ligger i at alt er uttrykk for reelle maktforhold, altså realpolitikk eller geopolitikk.

Innenfor dette hjørnet er det de ”harde” egenskapene som dominerer. Flyene som er kandidater har forskjellige egenskaper, og tilfører dermed Norge forskjellige militære kapasiteter. Kampflykandidatenes evne til å løse spesielle oppgaver er vesentlig i denne sammenhengen, samt hvordan flyenes ”alliansetilknypning” kan påvirke vårt valg. I tillegg til dette er det innenfor dette hjørnet naturlig å belyse hvordan våre naboland kan utvikle seg, og hvordan dette kan påvirke vårt valg av fly. Det siste av de tre hjørnene berører det som kalles industripolitikk.<sup>25</sup>

En av de faktorer som vies mest spalteplass i aviser og politiske forum er den såkalte industripolitiske dimensjonen. Utfallet av valget i 2005 knyttet hjørnet industripolitikk sterkere til kampflykjøpet, noe som gjør den til en mer sentral variabel pr i dag enn den var før valget. Oppgaven opererer også med realisme og konstruktivisme som strukturerende for modellens hjørner. Argumenter som fremføres kan således knyttes til teori. Modellen baserer seg således på statsvitenskapelige teorier i internasjonal politikk. Hjørnene som nå kort har fremstilt er å anse som strukturerende elementer for oppgaven. Modeller og teorier har ingen verdi i seg selv, men kommer kun til sin korrekte anvendelse når man utsetter de for den verden vi står overfor. For å gjøre dette trenger oppgaven to ting til: innsamlet data og en metodisk tilnærming for å samle inn denne.

### *1.3 Empiri og metode*

Innenfor samfunnsfagene er det en sentral problemstilling hvordan man skal innhente og strukturere data. Debatten berører det man omtaler som metode. Begrepet er omstridt i moderne forskning, blant annet har Paul Feyerabend skrevet et verk som han symbolsk

---

<sup>25</sup> Når oppgaven behandler ”industripolitikk” er det underforstått at det vil komme norsk forsvarsindustri mest til gode, men også andre høyteknologiske bedrifter kan nyte godt av slike avtaler.

kalte *Against Method*.<sup>26</sup> I dette verket lanserer han motvekten til tradisjonell metode; anything goes!<sup>27</sup> Denne kritikken reiser en spesiell og interessant debatt i forholdet mellom teori, empiri og fag. Oppgaven vil ikke dvele lenge ved disse forholdene, men vil komme med noen korte bemerkninger, spesielt rettet mot de problemer som anses som relevante for oppgavens design og problemstilling.

Problemstillingen kan vanskelig belyses med kvantitative data.<sup>28</sup> Det er tvilsomt at en spørreundersøkelse blant et representativt utvalg av Norges befolkning vil gi interessante svar på spørsmål rundt flykjøpet. Av denne grunn er eliteintervju valgt i tillegg til sekundærmetoden dokumentanalyse som metodisk tilnærming til oppgaven. Ottar Hellevik hevder at en kvalitativ undersøkelse preges av; ”at datamatriksen en forsøker å fylle som regel har færre enheter. Verdier registreres ikke som tallkoder, men som tekster[...] Resultater presenteres ikke i form av tabeller, men som sitater”.<sup>29</sup> Innsamlingen av data har også basert seg på det Steinar Kvale kaller ”inter view”. Med dette mener han at det kvalitative forskningsintervju bærer preg av ”en utveksling av synspunkter mellom to personer som samtaler om et tema av felles interesse”.<sup>30</sup> I tillegg hevder Idar Holme og Bernt Solvang at kvalitative studier søker en dypere, mer fullstendig forståelse av det aktuelle feltet.<sup>31</sup> Kvalitativ metode ble derfor valgt som tilnærming. Dette gjøres fordi intervjuobjektene utfordret og forbedret den tilgjengelige informasjonen, i tillegg til at respondentene har utvidet perspektivene på problemstillingen. Av de overnevnte grunner er kvalitative metoder valgt for å finne et helhetlig bilde av forholdene rundt kampflykjøpet. Noe av det mest interessante å undersøke hva som ligger ”bak” de uttalelsene og vurderinger som gjøres i arbeidet som *pågår* og som kommer til å pågå helt

---

<sup>26</sup> Feyerabend (1975)

<sup>27</sup> Det er også gjort forsøk på å knytte ”anything goes” sammen med mer klassisk metodelære ved å dele forskningsprosessen inn i flere deler der anything goes passer i en spesifikk del av prosessen (den utforskende) for en nærmere innføring se Jon Hovi og Bjørn E. Rasch (1996)

<sup>28</sup> Selv om nettavisen har kjørt en ”meningsmåling” omkring temaet. Resultatet viste at et knapt flertall ville kjøpe JSF. Det var ca 5400 som hadde stemt. Det var fire kandidater, JAS Gripen (29 %), JSF (34 %), Eurofighter (20 %) i tillegg mente 16 % at man ikke burde kjøpe kampfly. Dette er bare en kuriositet da det er svært lite trolig at de 5400 utgjør en representativ del av befolkningen. En annen måte å knytte kvantitative data til denne oppgaven på ville vært å gjennomført en ordtelling der man undersøker frekvensen til forskjellige ord i for eksempel offentlige dokumenter. Personlig synes jeg ikke en slik fremgangsmåte passer dette opplegget. Det kan også stilles spørsmål om hvorvidt det norske folk har vesentlig innflytelse på dette spørsmålet, utenom indirekte via valgene, men det betviles at en hovedsak ved neste valg vil være hvilket kampfly Norge skal kjøpe.(Nettavisen)

<sup>29</sup> Hellevik (1999:110)

<sup>30</sup> Kvale (2006:28)

<sup>31</sup> Holme og Solvang (1991:90)

frem til Stortinget gjør sitt endelige valg en gang i denne eller neste stortingsperiode.<sup>32</sup> Det er også et interessant fenomen at denne debatten er flyttet høyt opp på den politiske dagsorden. Dette muliggjør en analyse av en pågående og høyst levende debatt. Sekundært har oppgaven samlet data fra stortingsmeldinger og tidsskrifter, spesielt forsvarsforeningens tidsskrift "Norges Forsvar" og "Norsk Militært Tidsskrift". Den empiriske hovedvekten er derimot på intervju, noe som er en spesiell og "moderne" måte å tilnærme seg verden på,<sup>33</sup> men den har noen svakheter.

## **Intervju som metode**

Som nevnt over er intervju benyttet som primærmetode. De som ble intervjuet er grovt delt inn i to grupper. De to gruppene er politikere og byråkrater. Fokuset har vært på politikerne i Stortingets forsvarskomiteé, og representantene fra FrP (Per Ove With), AP (Signe Øye), SV (Bjørn Jacobsen). Fra Høyre ble tidligere statssekretær i Forsvarsdepartementet, Bård Glad Pedersen intervjuet.<sup>34</sup> Byråkratene vil ikke omtales ved navn, men de har alle posisjoner som gjør at de innehar verdifull informasjon og utfyllende perspektiver som er interessant for oppgavens tema. Intervjuene ble gjennomført i Oslo fra 5. til 8. mars 2006, og har variert i lengde fra 45 minutter til over 2 timer. Intervjuene med alle respondentene har vært gjort langs en såkalt semi - strukturert<sup>35</sup> intervjuguide.<sup>36</sup> Samtalene har begynt med det overordnede spørsmålet "hvorfor trenger vi kampfly?" deretter har respondentene selv fått gå videre, men oppfølgingsspørsmål har blitt stilt underveis – i tillegg har alle fått en mulighet i slutten av intervjuet til å føye til andre faktorer som var vesentlige for kjøpet av kampfly. Det er naturlig at intervjuer er av varierende kvalitet. I etterkant kan man nok ta litt kritikk for at det ble mye teknikk i enkelte av intervjuene, men dette virker som krydder for en flyentusiast. Kvale hevder at det nettopp er slike "samspill" mellom

---

<sup>32</sup> Det ser ut som om beslutningen ventes i 2008.

<sup>33</sup> Spesielt i forbindelse med den sterke kritikken mot det som kan kalles den positivistiske fremstillingen av vitenskapen. I en slik sammenheng er intervju en sentral motsats der man i stedet for å behandle mange overfladisk, behandler få grundig. Dette kan knyttes til den hermeneutiske vitenskapstradisjonen. Se Kvale (2006:24-26) eller Guneriussen (2003)

<sup>34</sup> Det ble forsøkt å få et intervju med forsvarskomiteens leder, Jan Petersen, men han henviste meg til Bård Glad Pedersen.

<sup>35</sup> Kvale (2006:76)

<sup>36</sup> Vedlegg to. Det skal nevnes at denne ble praktisert "liberalt". I tillegg til at den ble revidert mellom hvert intervju.



intervjuer og respondent som er interessante, og dermed utgjør en sentral del av selve forskningen.<sup>37</sup>

Leseren bør også være oppmerksom på at representanter for Eurofighter og JSF i Norge har blitt benyttet som samtalepartnere under arbeidet med oppgaven. Disse har ikke blitt behandlet som respondenter, men som samtalepartnere når jeg har etterspurt informasjon om både deres prosjekt og hvordan de anså ”det andre” prosjektet. I disse samtalene har det fremkommet mye nyttig og interessant informasjon. Oppgaven baserer seg i liten grad på hva de har fortalt, men kilder de har oppgitt er benyttet. Disse kildene står på egne ben, og informasjonen de har kommet med vurderes primært som innsikt i debatten i andre land.

Det er ofte fremstilt som et ideal at forskeren er en slags ”passiv mottaker” av informasjon under intervju. Min erfaring er at dette er vanskelig.<sup>38</sup> Det er vanskelig å holde samtalene gående uten at man selv deltok i den. Det man bør være oppmerksom på er hvordan man selv deltar, og at man ikke i for sterk grad påvirker informantene til å si det de forventer at du skal si. I intervjusituasjonen har jeg forsøkt å holde mine meninger tilbake, eventuelt kommet med oppfølgingsspørsmål etter de har sagt hva de selv mente om de argumentene og spørsmålene som ble fremført. Til slutt er det slik at det er en vesentlig observasjon at man bør ”rangere” intervjuene, dvs. starte med de intervjuobjektene man forventer har størst fagkompetanse om det problem man undersøker. Dette gir muligheten til å endre opplegg og stille nye, mer interessante, spørsmål til etterfølgende respondenter.

Intervjuene ble tatt opp som lydfiler, disse er tilgjengelig på min PC. Respondentene ble gjort oppmerksomme på at intervjuene ble tatt opp, noe som møtte stor forståelse for. Kun en av respondentene hadde noe ”ekstra” å si etter at opptaket var slått av. I tillegg var den informasjonen som da kom frem for smal til å være interessant for oppgaven. Respondentene har også fått muligheten til å bestride min bruk av deres sitater.

Alt i alt fungerer opptak ved hjelp av datamaskin og mikrofon tilfredsstillende. Det man må være oppmerksom på er at nivået på opptaket er tilstrekkelig til å høre detaljer i

---

<sup>37</sup> Kvale (2006:29)

<sup>38</sup> Det er alltid en mulighet for at man som intervjuer blir ”sugd inn” i det virkelighetsbildet som respondentene fremstiller. Hellevik (1999:198)

samtalen. Dette har i liten grad vært et problem da politikere ofte snakker høyt. Oppgaven baserer seg implisitt på det man kaller scenarioforskning.<sup>39</sup> Det bør knyttes noen generelle kommentarer til denne fremgangsmåten, og anvendbarhet i forbindelse med kampflykjøpet spesielt.

Hvorvidt det er vitenskap å forsøke å spå om fremtidige forhold er et spørsmål som er for stort til å besvares i en oppgave på denne størrelsen, men jeg vil allikevel komme med noen betraktninger rundt dette. Man snakker gjerne om vitenskap som studier av tidligere hendelser, man har en teori, til denne finner man en historisk basert empiri man forsøker å teste hypoteser og teorien mot. Når man mangler historiske data må man stole på verktøy som kan assistere i å strukturere fremtidige løsningsrom. Kristian Åtland et al. ga i 2005 ut boken *Hvor går Russland?*.<sup>40</sup> I avsnittene om metodiske tilnærminger skisseres det to forskjellige måter å tilnærme seg fremtidige tilstander på. Den første baserer seg på å fremskrive historiske data, såkalte prognoser, problemet er derimot at vårt nærrområde anno 2005/2006 er preget av såpass usikkerhet at en slik fremgangsmåte ikke vil være spesielt belysende. Man kan alltid utvikle flere prognoser, men det vil i praksis redusere fremgangsmåten til gjetning. For boken har de benyttet seg av en annen fremgangsmåte; scenarioer. Disse skiller seg fra prognoser ved at man identifiserer variabler, men søker ikke å spå ved hjelp av scenarioer. Det man derimot gjør er å fremsette en mulig fremtidig tilstand. I en slik sammenheng er det to kriterier som står sentralt: relevans og konsistens. Et scenario kan sies å være relevant hvis det tar for seg de forhold som gjør det nyttig som bakgrunn for en beslutningstaker. Konsistens betyr i praksis at scenariet ikke må inneholde løsninger som anses som gjensidig utelukkende. Det oppgaven gjør er å fremsette noen argumenter som kan bidra til å belyse beslutningsrommet, og dermed bidra til en debatt omkring disse scenarioene. En analyse av flykjøpet vil således kunne sies å basere seg på ideen bak scenarioer. Man vil forsøke å fremlegge flyene som scenarioer, og plassere intervjuer, tekster og annet materiale i forhold til dette. Det er således en interessant del av oppgaven å finne ut om respondentene er konsistente i sine fremstillinger.

Det finnes en del faktorer som kan gjøre at de konklusjoner denne oppgaven trekker, vil bli, om ikke direkte irrelevante, så i alle fall mindre relevante. Slike omstendigheter kan være mange, men det kan trekkes frem noen gode eksempler. Et eventuelt norsk

---

<sup>39</sup> For en innføring i hvordan scenarioer brukes og utarbeides se Diez (2004)

<sup>40</sup> Åtland et al. (2005)

medlemskap i EU vil kunne endre forholdet, både mellom de aktuelle kandidatene og den utenrikspolitikken som Norge fører. En annen hendelse som kan ha liknende effekter på norsk utenrikspolitikk og forsvarspolitikk vil kunne være et terrorangrep på norsk jord. Men så lenge man legger seg på en utenrikspolitisk linje som sammenfaller med den Norge har ført (mer eller mindre kontinuerlig) fra begynnelsen av 50-tallet og frem til i dag, vil oppgavens konklusjoner være verdifulle for den offentlige debatt og beslutningstakere.

#### *1.4 Avgrensning og disposisjon av oppgaven*

En vanlig feil i skrivingen av denne typen oppgaver er å gape over for mye. Derfor er oppgaven avgrenset til å berøre det som ansees som svært viktig i denne sammenhengen. Det første som er avgrenset er at det er *fremtidens* flykjøp som er i søkelyset. Historier og erfaringer fra andre materiellanskaffelser er kun tatt med som bakteppe. Når det gjelder flyalternativene er hovedfokuset rettet mot to kandidater; Eurofighter og Joint Strike Fighter, på tross av at også det franske Rafale og svenske JAS Gripen<sup>41</sup> har vært aktuelle. Av de to siste vil JAS Gripen bli behandlet i analysen. Rafale er slik respondentene har fremlagt det, ikke en reell kandidat. Det samme kunne man i utgangspunktet sagt om JAS Gripen, men politiske endringer som følge av valget i 2005 har brakt dette flyet frem i lyset som en reell kandidat. JAS Gripen vil ikke bli like grundig fremlagt i kapittel 3 fordi flyet er en "mellomløsning" som faller mellom de to andre kandidatene. JAS Gripen er også et eldre fly enn de to andre og inneholder derfor eldre teknologi enn JSF og Eurofighter.<sup>42</sup> Man kan også tenke seg at man hadde kjøpt russiske fly og utrustet disse med vestlig teknologi.<sup>43</sup> Det kunne vært mulig å skrive en egen oppgave som beskrev hvordan vi *valgte bort* alternativer, men slik oppgaven er det ikke plass innenfor de sidene som er til rådighet. Oppgaven vil heller ikke ta for seg det operative samarbeidet mellom Norge, Belgia, Nederland og Danmark. Det kan forventes at hva andre nasjoner i dette samarbeidet velger, kan påvirke det valg vi gjør. Men av plasshensyn tas ikke dette opp i oppgaven.<sup>44</sup>

---

<sup>41</sup> Oppgavens originale design hadde ikke med JAS Gripen som valgmulighet, men etter intervjuene med respondentene, velger jeg å behandle dette flyet.

<sup>42</sup> Pløen (2005:27)

<sup>43</sup> For eksempel kunne man kjøpt et fra "Flanker" familien som passer ekstremt godt inn i enkelte av de operative kriteriene Luftforsvaret setter opp. Blant annet har flyet to motorer og ekstremt lang rekkevidde.(Federation of American Scientists)

<sup>44</sup> Dette kan også legitimeres med at dette samarbeidet er på et operativt plan, og om vi skulle velge andre fly, kan dette erstattes med et lignende samarbeid med andre nasjoner som flyr samme fly som vi velger.

Når oppgavens problemstilling nå er fremlagt og valg av teori er redegjort for, vil oppgaven fortsette med fremstillingen av de teorier som vil anvendes. Kapittel tre er en kort presentasjon av Luftforsvarets historie og flyene som er under vurdering. I oppgavens mest sentrale kapittel, analysen, dras bakgrunnsinformasjonen, teorien og modellene sammen med intervjuene og dokumentene.<sup>45</sup> Hjørnene i modellen og teoriene blir strukturerende for analysekapittelet. Dette vil skje i kapittel fire. Konklusjonen kommer i kapittel fem, der noen overordnede dimensjoner i valget av fly og hvordan dette kan si noe mer generelt om situasjonen Norge står overfor.

---

<sup>45</sup> Enkelte vil nok etterspørre at empirien(intervju og dokumenter) blir presentert i et selvstendig kapittel. Med den plassen som er til rådighet, ville ikke dette være en god løsning.

## Kapittel 2 Teoretisk ramme

### 2.0 Identitet eller struktur?

For å strukturere de observasjoner vi gjør, trenger vi rammer å plassere observasjonene inn i. Disse omtales ofte som teorier.<sup>46</sup> Teoriene leverer antagelser om virkeligheten som vi kan sette våre observasjoner opp mot. Spørsmålet "hva er teori?" medfører betydelige problemer med å gi et entydig svar. For eksempel har Kenneth Waltz en definisjon som lyder: "[Rather than being mere collections of laws], theories are statements that explain them."<sup>47</sup> Robert Cox mener teori skal være "a guide to help solve the problems posed within the terms of the particular perspective which was the point of departure"<sup>48</sup> Som de to definisjonene viser trekker de mot to forskjellige tradisjoner innenfor teoridannelse. En normativ (Cox) og en deskriptiv (Waltz).

Det finnes en myriade av teorier innenfor internasjonal politikk. Mange av disse kunne blitt anvendt for å belyse oppgavens tema.<sup>49</sup> Men man må gjennomføre en avgrensning for det vil være svært vanskelig å benytte flere teorier uten å behandle dem for overfladisk og dermed gjøre dem urett. Denne oppgaven begrenser seg til to teorier, realismen og konstruktivismen. Realismen er valgt med bakgrunn i et ønske om å blottlegge det maktspill som foregår mellom aktørene i dette tilfellet, spesielt med henblikk på Norges utenrikspolitiske balansegang mellom USA, EU, og Russland. Det er også til realismens fordel at den har fokus som retter seg mot militære kapasiteter og militærmakt. Konstruktivismen er valgt fordi det etter hvert ble tydelig at andre faktorer spilte inn i valget av fly. Disse faktorene var vanskelig å analysere med bruk av et realistisk apparat. Oppgaven trengte en kontrast til den harde realpolitikken politikken med en teori som fokuserte på andre faktorer som identitet og innenrikspolitiske forhold.

---

<sup>46</sup> Begrepet er omstridt, noen mener teorier bør være innordnet slik at man kan predikere utfall på bakgrunn av dem, andre mener teorier er uavhengig av slike vurderinger. For en interessant analyse av dette, se Waltz (1979), eller Hovi og Malnes (2001:339)

<sup>47</sup> Waltz (1979:5)

<sup>48</sup> Cox (1981:128)

<sup>49</sup> Man kunne for eksempel tenkt at en liberal tilnærming ble valgt, da med enda klarere fokus mot handelssiden, eller en som baserte seg på institusjonell teori fra organisasjonsteorien. Deler av argumentene som fremføres som kan passe godt inn i en slik organisasjonsteoretisk ramme. Grensegangen mellom konstruktivisme og institusjonell teori er derimot ikke helt klar kan det hevdes.

Oppgaven baserer seg på to teorier fra fagfeltet internasjonal politikk som leverer forskjellige perspektiver på problemstillingen. De teorier oppgaven fokuserer på stiller forskjellige spørsmål og bidrar dermed bedre til å forklare en større del av den kontekst vi befinner oss inne i. Den første av de to teoriene er, som nevnt, realismen. Den er valgt for dens "rene" fokus mot makt, og det man kaller "realpolitikk". For oppgaven er det sentralt å bruke realismens begreper for å avklare om Norge egentlig har noe spillerom i det hele tatt. Samtidig har realismen noen avgrensinger som gjør at den begrenser de analytiske muligheter forskeren har. Spesielt er antagelsen om enhetlige rasjonelle aktører vanskelig å komme utenom når man anvender realisme. Konstruktivismen bryter på sin side ned antagelsen om stater som "svarte bokser", og legger dem åpne for analyse. Dette perspektivet velges fordi indrepolitiske faktorer kan ha meget stor innflytelse på valget av fly. Denne måten å se disse teoriene på plasserer oppgaven innenfor en ramme som ikke ser disse to tilnærmingene som ekskluderende, men utfyllende. Konstruktivismen er derfor valgt som en utfyllende<sup>50</sup>, ikke rivaliserende, teori. Intensjonen med dette kapittelet er dermed å fremstille de to teoriene og modellen som anvendes.

## 2.1 Den sterkestes rett

Av de teorier som finnes for å beskrive internasjonal politikk, er det vanskelig å komme utenom realismen. For å forklare hvordan realismen oppstod, må vi tilbake til årene etter første verdenskrig. Vi må til den såkalte "utopistiske" perioden fra 1919 til 1939. I denne perioden slikt Europa sine sår etter første verdenskrig, og den "utopistiske" bølgen skyllet over det akademiske miljø. Utopistenes prosjekt var å finne årsakene til krig for dermed å forhindre at katastrofen fra første verdenskrig kunne skje igjen. De hadde en felles forståelse av at samtlige nasjoner hadde felles interesser. Dette prosjektet falt med overfallet av Polen i 1939. En følge av dette var en reaksjon blant amerikanske<sup>51</sup> akademikere som nektet å akseptere den utopistiske tilnærmingen. Disse<sup>52</sup> gikk sammen og

---

<sup>50</sup> Det hevdes ofte at konstruktivismen er en rivaliserende teori til realismen og utopismen. Det kan argumenteres med at dette er en forenkling av det teoretiske landskap. Konstruktivisme kan like gjerne brukes som en "forutgående teori" ikke en rivaliserende en. Dette medfører at konstruktivismen analyserer den sosiale selekteringen av mål, mens realismen analyserer jakten på målene. Se også Barnett i Baylis & Smith (2005: 263).

<sup>51</sup> Det er et interessant poeng at de fleste av disse var utvandrede europeere, som hadde opplevd "realpolitikk" i større grad enn amerikanere flest.

<sup>52</sup> For eksempel Edward Carr (1939) og Hans Morgenthau (1948). Det skal nevnes at Carr sin bok ble publisert før overfallet mot Polen, men dette angrepet var nærmest som den siste spikeren i det utopistiske

la grunnlaget for det som i dag kalles klassisk realisme. I den senere tid har realismen utviklet seg i flere retninger. Sentralt står blant annet strukturell realisme. For å forklare hva som gjør strukturell realisme annerledes enn ”vanlig realisme”, må først den klassiske realismen utledes. Den er ”Klassisk” fordi det var den som kom først og dermed har levert premisser for de andre teoriene. De teoretiske bidragsyterne kan man dele inn i to grupper. Den første kategorien er moralske realister, blant disse er Thucydides, Machiavelli og Hobbes.<sup>53</sup> Den andre kategorien<sup>54</sup> er klassiske realister; Carr og Morgenthau. De tre ”moralske realistene” bidrar med hvert sin grunntanke til realismen. Thucydides bidrar med den melianske dialogen.<sup>55</sup> I denne gjenfortellingen fremstiller han historien om Athens hærtakning av det lille øysamfunnet Melian. Athenere fremsetter et ultimatum til Melian; bli en del av oss, eller bli utslettet: ”the standard of justice depends on the equality of power to compel and that in fact the strong do what they have the power to do, and the weak accept what they must accept.”<sup>56</sup> Dette sitatet sier to ting. Det første er at lover og regler ikke spiller vesentlig rolle så lenge de står i kontrast til de reelle dominerende materielle maktforhold. Det andre er at moral ikke er vesentlig: de sterke handler og de svake følger, eller forsvinner. Dette er i etterkant kalt realismens jernlov. Vi kan gjenkjenne noe av det samme tankegodset i Niccolò Machiavellis *Fyrsten*.<sup>57</sup>

Machiavelli lanserer tanker rundt forholdet mellom etikk og rett. Det som er viktig for *Fyrsten* er å følge, samt å justere seg etter, de endringer som oppstår innenfor de maktpolitiske konfigureringer. Han forklarte med dette at etikken er underlagt politikken, et av kjennetegnene på realpolitikk. Thomas Hobbes innlemmes ofte i denne tradisjonen, med sitt verk *Leviathan*<sup>58</sup> forsøker han å klargjøre behovet for lov og orden. Hobbes bidrar med en individ – stat analogi. Han fremsetter en tenkt tilstand der alle sloss mot alle i en

---

prosjektet. Carr baserte seg på tidligere hendelser, for eksempel etableringen av, og sammenbruddet til folkeforbundet.

<sup>53</sup> Thomas Hobbes er ofte nevnt i denne sammenhengen, men han kan også brukes som grunnlegger av både konstruktivisme og liberal teori. Han er mest kjent for sin ”state of nature” som fremkommer i boken *Leviathan*. Andre sider av Hobbes kan brukes som grunnlag for andre fortolkninger av verket.

<sup>54</sup> Grunnen til denne todelingen av teoretikere er en kritikk fra R. J. B. Walker i artikkelen ”The Prince and the Pauper” der han kritiserer de ”klassiske” realistene for å skrive de ”moralske” realistene inn i sin egen tradisjon. Denne debatten er en sentral kritikk mot realismen. Man må også sette et skille, langs samme akse, mellom det som kalles ”realister” i politisk teori, og de som driver med eksplisitt IP-teori.

<sup>55</sup> En del av *Den peloponnesiske krig*, Thucydides (1999)

<sup>56</sup> Ibid

<sup>57</sup> Machiavelli (1992)

<sup>58</sup> Hobbes (Onlineutgave, 2006)

evig kamp, den såkalte "naturlilstanden".<sup>59</sup> Denne har realistene "overført" til det internasjonale system, og grunner dermed sine antagelser (om anarkiet) i egenskaper ved *individet*.<sup>60</sup> Det som er viktig å ha klart når man anvender denne teorien er at den ikke er amoralsk<sup>61</sup>, men representerer en alternativ moral. Man har en plikt til det folket man styrer.<sup>62</sup> Dette er de som kan sies å utgjøre et filosofisk grunnlag for realismen. Etter disse kommer det som kan omtales som klassiske realister.

De to klassiske realistene Edward H. Carr<sup>63</sup> og Hans Morgenthau har bidratt med hvert sitt verk som bidrar til å skape realisme slik den fremstår i sin klassiske form. De skiller seg fra de foregående ved at de eksplisitt omtaler forhold stater i mellom. Carr skrev boken *The Twenty Year Crisis* i 1939. I denne angriper han den liberale retningen for å være uten rot i den verden han observerte. Han kritiserte dermed teoridannelsen til de liberale for å være normativ i sin natur i stedet for deskriptiv. Carr påpekte også at dette kunne være farlig da man lett kunne forevise ting i et annet lys enn de i realiteten var, dermed kan man dekke til de reelle forhold i et slør av utopisme.<sup>64</sup> Carr fremsto aldri som en empiriker, men mer rettet inn mot en overordnet kritikk av det utopiske. Den som først kom med kravene om at empiri og teoriene måtte være knyttet til den observerte verden, var Morgenthau.<sup>65</sup> Morgenthau utga i 1948 boken *Politics Among Nations*. Her finner man et positivistisk begrepsapparat anvendt på en rekke observerte hendelser. I lys av at dette var i positivismens glansperiode er det ikke overraskende at Morgenthau formulerte seg som en naturvitenskapsmann.<sup>66</sup> Morgenthau begrunner anarkiet i menneskets natur. Av denne grunn omtaler man ofte klassisk realisme som en teori med røtter til psykologien eller biologien.<sup>67</sup> Joshua Goldstein hevder i *International Relations* at det finnes tre kjernepunkter i realismen. Det første er staten som aktør, det andre er at aktørene er

---

<sup>59</sup> I denne tilstanden er "[...]the life of man, solitary, poor, nasty, brutish, and short."". Hobbes(2006:kapittel XIII)

<sup>60</sup> Man hører ofte at klassisk realisme er en "psykologisk teori". Dette fordi den henviser til iboende egenskaper (egoisme) hos individene. Realistene gjør deretter et logisk sprang. I dette spranget overføres disse egenskapene til statsnivået.

<sup>61</sup> En vanlig innvending, man kritiserer realismen for den "mangel på" moral teorien viser. Se for eksempel Pedersen i Østerud Et al.(1997:148) Eller Vasquez(1990:1)

<sup>62</sup> Ofte bare omtalt som "raison d'etat", eller oversatt til norsk: "i nasjonens \ fyrstens interesse". Se Østerud et al. (1997:227 – 228) og Machiavelli (1992)

<sup>63</sup> Thucydides (1999:71 – 77)

<sup>64</sup> Ikke helt ulikt en kritikk mot nettopp realismen fra Cox som kommer senere i kapitlet.

<sup>65</sup> Morgenthau (1985)

<sup>66</sup> Morgenthau skrev boka i en periode der menneskeheten nettopp hadde konstruert atombomben, og troen på vitenskapen var i sin kanskje mest positive periode. Se Burchill i Burchill et al(2001:77-78)

<sup>67</sup> Burchill (2001:77–83)



enhetlige, det siste er systemets logikk: anarki.<sup>68</sup> Teorier utvikler seg stadig. Innenfor realismen har det siden den fremvokste som akademisk disiplin, utviklet seg et helt stamtre av teorier og avarter. Av denne grunn må man velge en ”retning”, i dette tilfellet er det rettet fokus mot en retning som har endret fokus i forhold til den klassiske realismen. Oppgaven vil vektlegge Kenneth Waltz sin strukturelle realisme.<sup>69</sup>

## Strukturell realisme

Da Waltz skrev boken *Theory of international relations*<sup>70</sup> lagde han en oppdatert utgave av de tanker Morgenthau og Carr hadde fremstilt førti år tidligere. Waltz lanserte ideer tilpasset den verden som hadde utviklet seg, spesielt med tanke på forholdet mellom USA og Sovjetunionen. Den strukturelle realismen<sup>71</sup> skiller seg fra klassisk realisme på mange måter. Mest sentralt er skiftet i begrunnelse for anarkiet. Der klassikerne henviste til psykologien, henviser Waltz til strukturen.<sup>72</sup> Dette gjør at man endrer begrunnelsen for anarkiet og flytter grunnen til strukturen og bort fra egenskaper ved menneskene. I motsetning til den klassiske realismen har strukturell realisme også videreutviklet et av de mest sentrale begrepene i realpolitikken; makt.

Maktbegrepet er nyansert. Teorien henviser ikke lengre til makt som et mål i seg selv, men som et middel i et ”nullsumspill” der målet er sikkerhet. I praksis betyr dette at en stats økte makt, kun kan komme på bekostning av andre staters tapte makt. Det er dermed snakk om såkalte ”relative gains”. Der klassisk realisme arter seg som en politisk teori, er målet til Waltz å konstruere en teori som hypoteser kan utledes fra. Dette gjør at strukturell realisme virker enda mer rettet mot den positivistiske delen av vitenskapen enn Morgenthau.<sup>73</sup> I boken argumenterer han med behovet for å finne forklarende variabler som er tilstede for alle aktører, og dermed kan det bidra til å holde et element i

---

<sup>68</sup> Goldstein (1999:55)

<sup>69</sup> Begreper som strukturell realisme og neorealisme brukes om hverandre, selv om de strengt tatt henviser til forskjellige avarter av realismen.

<sup>70</sup> Waltz (1979)

<sup>71</sup> Her anvendes klassisk og strukturell realisme. Det finnes andre måter å dele realismen inn på, for eksempel har John Mearsheimer delt realismen inn i ”menneskelig natur-realisme”, ”offensiv realisme” og ”defensiv realisme”. Mearsheimer (2001:22)

<sup>72</sup> Stuart Robinson i Hovi og Malnes (2001:327)

<sup>73</sup> Når det her snakkes om mer, menes at Morgenthau konstaterte at verden ikke passet overens med den utopistiske tradisjon. Waltz går enda lengre i positivistisk retning når han lager en struktur som kan bidra til å lage et fellestrekk i teoridannelse innenfor IP.

teorikonstruksjonen konstant. For Waltz er dette strukturen. Blant annet henviser han til hvor likt USA og Sovjetunionen handlet under den kalde krigen. Dette skyldes ikke personlige preferanser hos statslederne eller resultat av indrepolitiske vurderinger, men deres plass i det internasjonale system av stater. Det er dette fokuset på struktur som bidrar til å skille Waltz fra filosofene.

Waltz kan man, i motsetning til spesielt Carr, men også til en viss grad Morgenthau (se note 83), hevde er rettet inn mot de empiriske orienteringer i større grad enn mot politisk filosofi. Waltz bruker derfor mye tid og plass i *Theory of International Relations* på å konstruere kriterier for teoridannelse, samt å gjennomgå et historisk materiale. Dette materialet kjennetegnes ved at det forsøker å si noe om forholdet mellom internasjonale aktører, med utgangspunkt i den anarkiske strukturen. Han har etter slutten på den kalde krigen utvidet og nyansert sine tidligere bidrag. I likhet med andre strukturelle realister, har han forsøkt å skrive neorealismen inn i en moderne tid, med utgangspunkt i det de gamle mestere har skrevet tidligere. Blant annet har John Mearsheimer hevdet at man snart vil savne den kalde krigen.<sup>74</sup> Et argument som baserer seg på balanse og stabilitet. Mearsheimer beskriver en verden som er preget av usikkerhet etter den kalde krigens slutt. Han henviser til at stater søker trygghet og forutsigbarhet, noe han mener kjennetegnet den kalde krigen. Dette er et av de argumentene som gjorde at det er motstand mot den nåværende amerikanske administrasjon i det realistiske miljø.<sup>75</sup> Waltz har også revidert og raffinert betydningen av strukturell realisme. I en artikkel fra 2000<sup>76</sup> slår han tilbake mot kritikerne som mener realismen er død – eller døende. I denne opprettholder han at det fortsatt er de samme faktorer som dominerer internasjonale forhold.<sup>77</sup>

En videreføring av Waltz sine ideer finner vi hos Stephen Walt.<sup>78</sup> Han fokuserer på hvordan realismen kan analysere dannelsen av allianser.<sup>79</sup> Det er to primære grunner til at stater danner allianser som svar på eksterne trusler. For det første ”bandwagoning” og for det andre ”balancing”. For å kort oppsummere hvilken logikk som ligger bak disse begrepene er bandwagoning kjennetegnet ved at sterke stater som handler aktivt og

---

<sup>74</sup> Mearsheimer (1990)

<sup>75</sup> Eksemplifisert med Kenneth Waltz og John Mearsheimer sin artikkel ”An Unnecessary War” fra 2003 der de argumenterer med realismens begrepsapparat mot en invasjon i Irak.

<sup>76</sup> Waltz (2000)

<sup>77</sup> Selv om selve artikkelen er en forklaring på hvorfor NATO ikke døde med den kalde krigen. Det siste poenget ble fremført av han selv ”NATO’s days are not numbered, but its years are”(Waltz 1993:76)

<sup>78</sup> Også Waltz benytter disse to begrepene i *Theory of International Politics*.

<sup>79</sup> Walt (1987)

aggressivt i internasjonale spørsmål, vil tiltrekke seg støtte fra mindre stater inntil den sterke staten ”svikter” eller taper. Balancing kjennetegnes ved at stater danner allianser for å balansere mot trusler i det internasjonale systemet. Det er to dominerende tankerekker under balancing. Den første er ”to ally with the dominant power means placing ones trust in its continued benevolence”<sup>80</sup>, den andre er mer basert på relativ makt; ”joining the weaker side increases the new member’s influence within the alliance”.<sup>81</sup> Walt konkluderer *The Origins of Alliances* med at balancing er langt mer vanlig enn bandwagoning. Det siste er: ”almost always confined to especially weak and isolated states”.<sup>82</sup> På tross av Walt sine tanker vil man kunne hevde at allianser bare er fungerende så lenge de er i interessen til den sterkeste part. Dette fører til selvhjelp, sammen med overlevelse og anarki er viktigere enn teoridannelse om allianser. Det er alltid mer ønskelig å være uavhengig av andre aktører enn å være lovpriset andres prioriteringer i en krisesituasjon.<sup>83</sup>

### **Realismen og flykjøp; forventninger til funn**

Basert på strukturell realisme setter oppgaven opp noen ”postulater” om hva man kan forvente av en rasjonell, enhetlig aktør som står overfor et valg av den typen Norge nå gjør. De to postulatene kan virke som motsetninger til hverandre, men det kan argumenteres for at realismen åpner for begge. Sentralt er i hvor stor grad alliansen mellom Norge og USA tillegges vekt i avveiningen om flykjøp. Den første påstanden (FR 1) retter blikket mot betydningen av å kunne hevde *suverenitet*, evnen til å kontrollere luftrommet over Norge.

FR 1: *Geopolitikk vil legge sterke føringer på Norges valg av kampfly*

Forventning nummer to (FR 2) er en blanding av realpolitikk og industripolitikk. Antakelsen tar utgangspunkt i at et land bør ha en egen våpenindustri for å kunne forsyne

---

<sup>80</sup> Ibid:18

<sup>81</sup> Ibid:19

<sup>82</sup> Ibid:263

<sup>83</sup> Det er stilt mange spørsmål vedrørende den reelle viljen til å avhjelpe Norge i en krise. Da et anslag mot Europa primært ville gått mot sentral - Europa og ikke Nordflanken. Dette problemet er i senere tid gjort enda mer aktuelt med at EU og NATO har gått forskjellige veier. (Kagan 2003) For eksempel er det de samme styrkene som disponeres av NATO som disponeres av en eventuell EU-hær. Dette kan bety en uthuling av NATOs disponible styrker i en krise, og dermed også Norges sikkerhetsgaranti (Ulriksen 2002:274)

de væpnede styrker i en eventuell krisesituasjon. I tillegg til at man bør ha muligheten for å operere uavhengig av andre aktører om man skulle ønske dette.

*FR 2: Norge vil prioritere det konseptet som i størst mulig grad bidrar til å styrke Norges evne til militær uavhengighet*

Realismen er en klassisk teori innenfor internasjonal politikk. Det er ikke vanskelig å forstå hvorfor den står såpass stødig som den fortsatt gjør. Realismen er derimot litt ”ignorant” ovenfor indrepolitiske faktorer. Det finnes en del avgjørelser som i statssystemet virker lite sannsynlige i et realistisk rammeverk. For eksempel har Waltz<sup>84</sup> hevdet at proliferering av atomvåpen har medført en mer stabil verden. I et slikt lys virker det rart at to av de store nasjonene (Tyskland og Japan) har besluttet, på tross av åpenbar mulighet, å ikke utvikle atomvåpen. Dette medfører et teoretisk problem, for å komme ut av dette trenger man teori som kan åpne statene, og analysere de identiteter stater konstruerer. Til dette er konstruktivismen et godt verktøy.

## *2.2 A World of Our Making*

Tittelen på denne delen er hentet fra Nicolas Onufs bok med samme tittel fra 1989.<sup>85</sup> I denne boken anvendes for første gang begrepet konstruktivisme. Dette begrepet er fellesnevneren på en av de moderne teoretiske retningene innenfor internasjonal politikk. Konstruktivisme er en kompleks teori, som skiller seg vesentlig fra andre teorier i internasjonal politikk. I denne retningen rettes søkelyset mot hva som kjennetegner konstruktivismen som retning, og hvordan man kan se for seg konstruktivismen som bidragsyter i internasjonal politikk. Der realismen er rettet mot det statlige er konstruktivismen rettet mot det sosiale og det konstruerte, dette betyr at man kan påstå at konstruktivismen er teorien om dannelsen av mål, realismen er teorien om jakten på de samme målene.<sup>86</sup> Hvis man setter teorier inn i en større kontekst kan man lage en linje som begynner med liberal teori via realismen og ender med konstruktivismen. De to første er skapt som reaksjoner på hverandre, med en historisk utvikling som gjør at de teoretisk blir likere og likere. Dette kan skyldes at de begge er såkalte ”rasjonelle” teorier. De fokuserer

---

<sup>84</sup> Waltz (1981)

<sup>85</sup> Onuf (1989)

<sup>86</sup> Barnett i Baylis & Smith (2005:263)

på koordinerte og rasjonelle aktører som handler innenfor et definert system.<sup>87</sup> Som en utfordring til denne oppfatningen har det i løpet av de siste tiårene innenfor internasjonal politikk utviklet seg en retning som ser på gamle sammenhenger med nye briller. Robert Cox hevder at de nye, teoretiske retningene utgjøres av ny-marxisme, postmodernisme, og feminisme. Disse kan kalles kritisk teori (Critical Theory).<sup>88</sup> Også konstruktivismen kan plasseres her. Innenfor denne tradisjonen er det også vanlig å problematisere den vanlige, vitenskapelige fremstillingen av variabler og sammenhenger.<sup>89</sup>

### **En verden formet av observatørene?**

Innenfor moderne konstruktivisme finner man navn som Mary Kaldor, John G. Ruggie og Robert Cox.<sup>90</sup> Det er ikke enkelt å finne en kobling mellom disse tre, utenom det faktum at de tar historisk etablerte sannheter for å utfordre dem med nye analyser og bidrar dermed til å åpne flere felt for undersøkelse. Cox sitt bidrag kan deles inn i to. Den første er allerede lett berørt; skillet mellom kritisk og problemløsnings - teori. Her fremstiller Cox en "mur" som skiller den reelle verden fra den observerte verden. Som alle murer er det mulig at det oppstår hull i denne (muren). Cox bruker dette bildet for å fremstille en konsekvens av at den dominerende tradisjonen innenfor IP<sup>91</sup> svikter i sine analytiske verktøy. Bildet blir komplett når han mener de dominerende teoriene i IP først og fremst bare bidrar til å dekke over disse hullene. Kritisk teori er i henhold til Cox ikke opptatt med å "tette hullene i muren (som blokkerer observasjon av de virkelige problemene), men å rive hele muren ned." Eller som han selv sier det:

*"[Critical theory] approaches practice from a perspective which transcends that of the existing order,[...] Critical theory can be a guide to strategic action for bringing about an alternative order, whereas problem-solving theory is a guide to tactical actions which, intended or unintended, sustain the existing order"*<sup>92</sup>

---

<sup>87</sup> For en nærmere gjennomgang av den såkalte "neo-neo syntesen" og - debatten, se Stephen Lamy i Baylis og Smith (2005:215) eller Reus-Smit i Burchill et al(2001:210-213)

<sup>88</sup> Cox (1981) eller Østerud (1998:285)

<sup>89</sup> Denne teoretiske utviklingen gjenspeiles i mange fagfelt med fokus mot det "post - positivistiske" Guneriussen (2003:184-203)

<sup>90</sup> Man kan diskutere hvorvidt Cox er konstruktivist eller historisk materialist, for denne analysen er derimot hans begreper anvendbare i en konstruktivistisk analytisk tilnærming.

<sup>91</sup> Cox henviser nokså klart til realismen og liberal teori som "dominerende teorier".

<sup>92</sup> Cox (1981:130)

På denne måten blir den dominerende teorien en del av problemet, og bidrar bare til å tilsløre de reelle problemene teori bør avdekke. Cox fremstiller da et nytt apparat for kritisk analyse av dominerende forhold - en teori som ikke bidrar til å opprettholde de maktforhold som eksisterer, men som utfordrer den dominerende måten å tenke på. Hans konstruksjon er en vinkling som har som mål å knuse den muren tradisjonell IP teori bidrar til å opprettholde. Derav navet "Critical Theory" eller kritisk teori. Denne måten å analysere verden på er mulig fordi man analyserer menneskeskapte konstruksjoner, noe som etter Cox sitt syn også må kunne "avkonstrueres", og dermed legges åpne for analyse.

Det andre teoretiske poenget Cox fremlegger er skillet mellom intersubjektive meninger<sup>93</sup> og kollektive bilder av sosial orden.<sup>94</sup> Innenfor det han omtaler som intersubjektive meninger<sup>95</sup> ligger begreper og strukturer som er ansett som fastlagte og dermed er utenfor regulær debatt. Et eksempel er nasjonalstaten, som etter Cox sin oppfatning ikke debatteres eller stilles spørsmål ved, men som er konstruert, og dermed mulig å endre. På den andre siden har man bilder av sosial orden.<sup>96</sup> Her konstruerer Cox en idé om hvordan grupper danner seg bilder av hvordan et bestemt fenomen ser ut, eller bør se ut. Fellesoppfatninger finnes kun internt i sammenslutninger, et eksempel kan være velferdsstaten eller vestlig liberalt demokrati. Begge deler representerer ideer som har stor grad av konsensus internt i grupper, men som kan medføre konflikt mellom de samme gruppene. Cox sin tilnærming har klare trekk fra marxistisk teori, med vekt på dominerende strukturer og hvordan disse kan utfordres. En annen som skriver innenfor konstruktivistisk teori er Kaldor.

Kaldor utfordrer den dominerende fremstillingen av den kalde krigen i essayet "Rethinking Cold War History".<sup>97</sup> I dette henviser hun til indrepolitiske faktorer som avgjørende for den kalde krigen, og ikke reelle fiendebilder.<sup>98</sup> Hennes fokus er at denne ble utkjempet av aktører som hadde det i sin egen interesse å fremstille hverandre som fiender.<sup>99</sup> Logikken

---

<sup>93</sup> Intersubjective meanings

<sup>94</sup> Collective images of social order

<sup>95</sup> "those [are] shared notions of the nature of social relationships which tend to perpetuate habits and expectations of behaviour" (1981:136)

<sup>96</sup> "these are differing views as to both the nature and the legitimacy of [...] the common good" Cox (1981:136)

<sup>97</sup> Kaldor (1991)

<sup>98</sup> Kaldor hevder at "Atlanticism and Stalinism were mutually reinforcing, each providing a legitimation for the other. The two systems were locked together in an imaginary struggle of epic dimensions; each depended on the existence of the other" Kaldor (1991:326).

<sup>99</sup> Man kan hevde at det er rasjonelle tanker bak en slik konstruksjon, men poenget er at selve konflikten i dette tilfellet blir konstruert.

er at USA trengte en ekstern trussel for å legitimere et enormt forsvarsbudsjett, og Sovjetunionen trengte det samme for å legitimere undertrykking av egen befolkning. Dette gjør at det fenomenet vi kjenner som den kalde krigen i realiteten var konstruert av aktørene i den samme krigen, og ikke et resultat at et reelt fiendebilde. Til slutt vil jeg nevne Ruggie, som en av de fremste ”dekonstruktører” innenfor tradisjonen. Ruggie analyserer fremveksten av staten som aktør i internasjonal politikk.<sup>100</sup> Han gjennomgår en lang, historisk linje, der målet er å demonstrere at det er langt fra sikkert at staten egentlig er en naturlig analytisk størrelse. Han fremlegger et apparat for å avkonstruere den historiske nasjonalstaten.

Det som kjennetegner Ruggie, Kaldor og Cox er at de fremstiller kritiske apparat for å analysere et fagområde som domineres av konservativ tenkning. Problemet med deres teoretiske bidrag er abstraksjonsnivå og dermed anvendbarhet.<sup>101</sup> For å lage en motsats til denne utfordrende konstruktivismen er det naturlig å ha en konservativ konstruktivisme. Denne kjennetegnes med en større grad av rotfesting innenfor det etablerte apparat for analyse av internasjonal politikk.

En av de mest siterte bidragene til konstruktivismen er Alexander Wendt sin artikkel ”Anarchy is What States Make of It” fra 1992.<sup>102</sup> I denne artikkelen argumenterer han for at identitet er viktigere enn plassering i systemet. Det som fremstilles som empiri på området er hvorfor USA anser lille og militært svake Cuba som en trussel mens langt sterkere atommakter som Storbritannia blir ansett som venner. Dette mener Wendt demonstrerer at det er noe mer enn plasseringen i systemet som er viktig. Wendt støtter påstanden om at verden er anarkisk. Det som skiller Wendt sitt anarki fra det man finner i strukturell realisme er begrunnelsen for anarkiet. Der neorealismen fremhever kapasiteter markerer Wendt de sosiale konstruksjonene og relasjonene som begrunnelse for anarki. Anarkiet blir et ”selvoppfyllende profeti”. En konsekvens av dette er at aktørene, i Wendt sitt tilfelle statene, har større spillerom innenfor systemet enn det realismen hevder.

---

<sup>100</sup> Ruggie (1993)

<sup>101</sup> Det er også en innvending mot konstruktivisme at det er en så bred tradisjon at det er vanskelig å finne en fellesnevner for bidrag som tilhører den. (Østerud 1997)

<sup>102</sup> Wendt (1992)

## **Konstruktivismen og flykjøp; forventninger til funn**

Denne gjennomgangen av teoretiske bidrag til en ny og utviklende teori mangler en klar fremstilling av hva som analyseres. Vanlige variabler er størrelser som kultur, historie, normer og identitet.<sup>103</sup> Man må forvente at kampflykjøpet har både realpolitiske og identitetsmessige sider, noe som kan knyttes til Wendt. I sin artikkel fra 1992 hevder han: "a state may have multiple identities".<sup>104</sup> På bakgrunn av dette og annen teori som er fremstilt, kan det formuleres to forventninger til funn. Det kan innvendes mot å bruke såpass positivistiske begreper som "forventninger til funn" i en konstruktivistisk analyse. Man kan argumentere for at oppgaven i så måte er litt "utro" mot konstruktivismen når dette allikevel gjøres. Den første forventningen (FK 1) tar opp forholdet mellom historie og hvordan historien kan påvirke vårt valg. Dette gjelder ikke kun tidligere allierte, men også hvordan vi selv har en historisk fremstilling av "Norge".<sup>105</sup> Det er interessant å finne ut om disse "multiple identities" fra Wendt kommer frem i analysen.

*FK 1: Historiske bånd vil være avgjørende for valget av kampfly*

Den andre forventningen (FK 2) er basert på en klassisk vurdering av forholdet mellom realistisk og konstruktivistisk teori. Hvis den siste ikke holder stikk, er det å anse som styrkende for realismens begreper og analytiske tilnærming. FK 2 baserer seg på Kaldors tilnærming: er det slik at det er enkelte aktører som hevder behov for kampfly fordi de ser det i sin egen interesse, på tross av at omverdenen har endret seg? Med utgangspunkt i et slikt spørsmål kan man formulere følgende forventning:

*FK 2: Det er indrepolitiske faktorer som er avgjørende for hvilke kriterier som legges til grunn for den politiske prioriteringen av kampflymodellene*

Der er nå fremstilt to teorier og fire forventninger til funn. Som det nevnes innledningsvis er det behov for å lage en modell som kan strukturere den enorme mengden empiri som fremkommer i en debatt som dreier seg om slike enorme summer. Den modell som er brukt til dette, presenteres nå.

---

<sup>103</sup> Dette er heller ikke et helt ukomplisert begrep for konstruktivismen, mange vil nok utfordre det med begreper som "objekter" eller "aktører".

<sup>104</sup> Wendt(1992:398)

<sup>105</sup> Se for eksempel Halvard Leira (2005)



## 2.3 Samfunnsmodellen

Oppgavens strukturelle overbygning er et triangel. Dette triangelets hjørner utgjøres av felter som kan påvirke det valg Stortinget gjør. Denne modellen er valgt fordi den kan strukturere en kommende analyse, i tillegg til at den gjør det mulig å lage rammer rundt en ellers vanskelig materie. Eller som Jon Hovi og Raino Malnes hevder: ”En modell er en forenklet beskrivelse av virkeligheten, laget med tanke på å fremheve et fåtall egenskaper ved fenomenet”.<sup>106</sup> Siden denne oppgaven er eksplorerende<sup>107</sup> i sin natur, er det ikke helt uventet at man må konstruere egnene modeller for analysen. De data som innhentes, vil plasseres i forhold til modellens tre hjørner. Det er slik at de forskjellige hjørnene presenterer forskjellige innfallsvinkler og poenger når man analyserer opp mot teorien. Det første hjørnet tar utgangspunkt i vår historiske ballast.

### Historisk arv

Når nasjoner velger sine teknologiske løsninger er det ikke helt uten koblinger til historien. For eksempel er det rart at land som Japan og Tyskland ikke har utviklet egne atomvåpen, på tross av at de ganske sikkert har kapasitet til dette. Teknologiske valg kan dermed knyttes til identitet som igjen er formet av det jeg kaller historisk arv.

Norge er en ung nasjon. På tross av dette har vi en historie som rammer inn hvordan vi tenker om sikkerhetspolitiske spørsmål. Innenfor historisk arv er det vesentlig at ”fortiden” forventes å ramme inn de debattene og de begrensinger vi legger på valget av flytype. I en slik kontekst er det naturlig å forsøke å finne ut om man tillegger historiske bånd til USA vekt når man velger fly. Det som da kan forventes å fremkomme, er en debatt om Norges rolle i forhold til verdens eneste hypermakt.<sup>108</sup> Opp mot dette hjørnet vil det søkes etter argumenter som kan forventes å favorisere det amerikanske flyet, eller for de som ønsker at kampflykjøpet skal være et urykk for endring; favoriserer alt annet enn det amerikanske flyet. Samtidig er vår arv slik at USA har vært en nær venn og alliert over de siste 50

---

<sup>106</sup> Hovi og Malnes (2001:339)

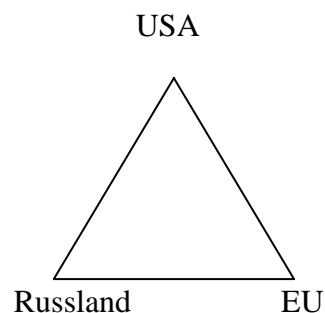
<sup>107</sup> Hellevik (1999:88)

<sup>108</sup> Man kan alltid diskutere bruken av begrep som ”supermakt”, ”stormakt” og ”hypermakt”, for denne oppgaven er det derimot hevet over tvil at USA utgjør en hypermakt innenfor det feltet som behandles. Se for øvrig Goldmann i Østerud et al (1997:263)

årene, ikke bare til Norge, men til hele Europa.<sup>109</sup> En kontrast til den historiske arven, en ”soft” variabel, kan være den mer materielle ”industripolitikken”, som er det neste hjørnet i triangelet.

## Geopolittikk

Innenfor dette hjørnet vil man finne klassiske geopolitiske argumenter. Disse er enklest gjenkjennbare ved at de retter søkelyset mot det som går på territoriell kontroll og hvordan man sikrer og befester nasjonale grenser. Dette er en underavdeling av det jeg kaller realpolitiske argumenter. Det er naturlig at man herunder vil finne koblinger rundt behovet for kampfly, og hvilke kapasiteter disse skal ha. Behov og kapasiteter kan forventes knyttet til trusler og trusselbilder i våre nærområder. Hjørnet domineres av Iver Neumanns modell<sup>110</sup>, med et triangel som plasserer Norge mellom USA, Russland og EU.



Det som flyttes rundt inne i modellen er ”Norge”. Det er et interessant spørsmål om den strukturelle realismen kan hjelpe oss med å forstå hvilke dilemma vi står overfor. Vil strukturen påtvinge oss en spesiell løsning? Spesielt i forbindelse med spørsmålet ”trenger Norge kampfly?” Neumanns modell vil ikke bli behandlet direkte, men utgjør en overordnet ramme for analysen av geopolitiske forhold. De to hjørnene som nå er beskrevet dekker til sammen en nokså stor del av det beslutningsrommet som finnes i denne saken, men industripolitikken står igjen.

---

<sup>109</sup> For en dypere gjennomgang av det historiske forholdet mellom USA og Europa, se Geir Lundestad (2004) eller Kagan (2003)

<sup>110</sup> Se Neumann (2002(a)) og Ulriksen og Neumann (1996)

## Industripolitikk

Av alle de argumentene som fremføres i forbindelse med kampflykjøpet, er forholdene rundt forsvarsinvesteringer, og hvordan dette påvirker aktørene innenfor industrien, en av de mest brukte dimensjonene for å skille kandidatene. Industripolitikken vil bli behandlet langs to dimensjoner. Den første søker etter argumenter vedrørende landets strategiske interesse for å opprettholde en egen industri med kapasitet til å produsere våpen. Dette er et realpolitisk argument. Det andre er behovet for å bruke investeringene i forsvarsindustrien som en såkalt ”aktiv næringspolitikk”. I dette tilfellet er det naturlig å spørre om regjeringsskiftet høsten 2005 har hatt noen innflytelse på hvordan man tilnærmer seg flykjøpet. Det siste er basert på forholdet mellom politisk ledelse og fagbevegelsen, noe som er blitt sterkere etter valget.<sup>111</sup> Fagbevegelsen kan forventes å være kritisk mot USA, av to grunner. Den første er rasjonell, USA har ikke villet tilby gjenkjøpsavtaler på samme måte som andre kandidater, noe som kan bety problemer for norsk forsvarsindustri. Det andre er mer overordnet. Med en dominans av venstresiden er fagbevegelsen forventet å være kritisk til USA av rent politiske grunner.<sup>112</sup> Til nå er det fremstilt to teorier og en modell som kan strukturere de observasjoner som gjøres i forbindelse med kampflykjøpet. Med en slik teoretisk kompleksitet er det nyttig å oppsummere avslutningsvis.

---

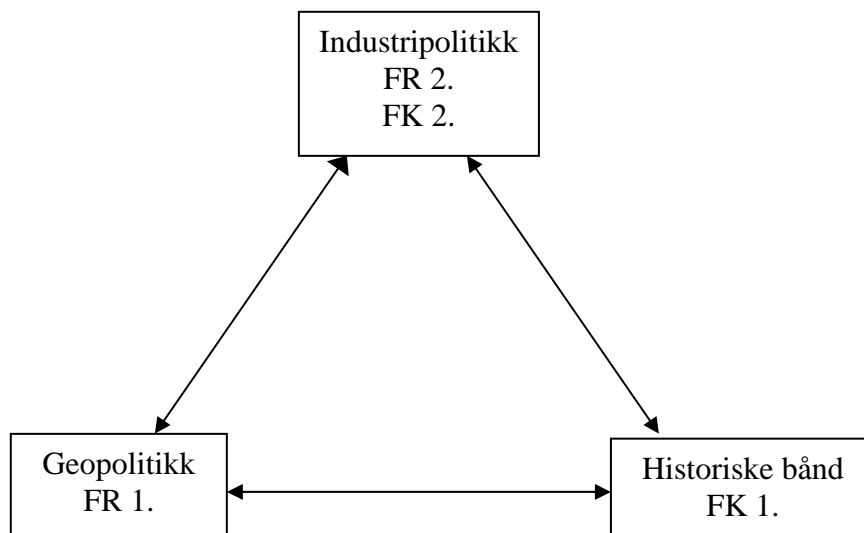
<sup>111</sup> Se for eksempel: NRK brennpunkt, *LO ved kongens bord*.

<sup>112</sup> For eksempel var LO svært klare på at de var mot krigen i Irak. (LOs offisielle hjemmeside) Man kan også trekke paralleller til fagbevegelsens svake stilling i USA.

## 2.4 Oppsummering av teori og modell

I dette teorikapittelet er først to teoretiske tilnærminger til internasjonal politikk fremlagt, deretter ble det konstruert en modell som strukturerer data og rammer inn felter for teoretisk analyse. Modellen har tre hjørner; industripolitikk, geopolitikk og historisk arv. Hjørnene vil være strukturerende for analysekapittelet der teoretiske perspektiver vil bli inkorporert i hjørnene etter den modellen som er under. Det er også fremstilt fire forventninger til funn, to for hver teori. Disse forventningene vil også bli analysert i kapittel fire.

De konkrete forventningene til funn passer inn i modellen på denne måten



Til nå har oppgaven konsentrert seg om teori og hvordan man kan strukturere verden ved hjelp av modeller. For å ha noe å strukturere trenger oppgaven bakgrunn og innsamlet data, hvilket naturlig fører oss mot kapittel tre; bakgrunn.

## Kapittel 3 Bakgrunn og presentasjon av flyene

### 3.0 Hensikt

Målet med dette kapittelet er å klarlegge de delene av Luftforsvarets historie som kan være særskilt interessante for oppgaven, samt å se nærmere på de to flyene oppgaven har blitt rettet mot. Først vil Luftforsvarets historie bli belyst med særlig vekt på de faktorer som kan forventes å påvirke det valget Norge står overfor. Deretter vil jeg presentere de to alternative flyene og outsidersen. Når det gjelder forhold som kan forventes å påvirke fremstillingen av flyalternativene, er bakgrunnen til de som utfører den faglige analysen av interesse.<sup>113</sup> I denne sammenheng er det av særlig interesse om noen av dem har erfaring som kampflyere. Av denne grunn vil flyskolenes betydning bli fremhevet i denne delen. Først vil Luftforsvarets historiske utvikling bli fremlagt.

### 3.1 Luftforsvarets historie.

Under den første verdenskrig hadde mennesket nylig erobret luften, flyene var små og spinkle, men under denne konflikten militariserte man luften. De fleste av de sentrale europeiske maktene dannet egne organisasjoner, for eksempel Luftwaffe i Tyskland og Royal Air Force i Storbritannia, i løpet av perioden. I Norge ventet man lenge med å lage en egen organisasjon for denne type virksomhet. Niende april var det norske luftvåpen håpløst uforberedt. Man hadde gamle fly<sup>114</sup> og var ikke klare for å møte en fiende med de egenskaper Luftwaffe hadde den gang. Frem til 1944 eksisterte det ikke noen samlet organisasjon, Hæren og sjøforsvaret hadde egne flyvåpen. Høsten 1944<sup>115</sup> ble disse slått sammen til det vi i dag kjenner som Luftforsvaret. Når krigen sluttet i 1945 var det mange piloter som hadde kamperfaring, men på den andre siden hadde man ikke utviklet noe eget byråkratisk apparat.<sup>116</sup> Dette førte til interne spenninger. Luftforsvaret var preget av krigere, ikke administratorer, noe som skulle farge Luftforsvaret i perioden umiddelbart etter andre verdenskrig.<sup>117</sup>

---

<sup>113</sup> I denne sammenhengen er det snakk om byråkratene som står for den faglige analysen.

<sup>114</sup> Man hadde bestilt nye, men disse var ikke klare til kamp. (Luftforsvarets hjemmeside)

<sup>115</sup> Tom Arheim et al (1994:34-35)

<sup>116</sup> I henhold til Luftforsvaret selv skyldtes dette at man hadde vært integrert i Royal Air Force (RAF) sine byråkratiske prosedyrer.

<sup>117</sup> Ulriksen (2001:209)

I den første tiden etter andre verdenskrig fløy Norge engelske fly. Hovedsakelig Spitfire, deretter det jetdrevne Vampire. I 1950<sup>118</sup> skjer det en endring. De flyene som ble brukt var gamle og man trengte både vedlikehold og erstatningsmaskiner for de som hadde falt ned. Som en del av våpenhjelpen, ble vi tilbudt amerikanske F-84 fly. Etter en periode med debatt blir F-84 fasett inn i Luftforsvaret fra 1951 til de siste kom i 1954. På høyden opererte Norge seks skvadroner med til sammen over 200 av disse flyene. F-84G var en atomkapabel jagerbomber som på mange måter var et gedigent teknologisk fremskritt fra de gamle flyene. Norske flygere som hadde kamperfaring hadde stort sett utført angrepsoppdrag mot bakkemål. Dette gjorde at ideen bak avskjæring og territoriell suverenitetshevdelse var uvante for disse pilotene. Dette satte sitt preg på debatten rundt jagerflyenes valg av doktrine, man kunne være rent defensive med vekt på å avskjære fienden, eller man kunne være aktive og angripe fiendens flyplasser. Tilførselen av amerikanske jagerbombere kombinert med våre flygeres erfaring avgjorde etter hvert debatten om Luftforsvarets rolle til fordel for offensive operasjoner.<sup>119</sup> Dette medførte en bekymring fra Hærens overkommando. En prioritering av offensive operasjoner ville kunne svekke Luftforsvarets evne til å støtte Hæren i tilfelle invasjon.<sup>120</sup> Ett av de problemene Luftforsvaret hadde i denne perioden var mangelen på et fly spesifikt designet for å avskjære fiendens bombefly i all slags vær. Det som kalles en allværsjager<sup>121</sup>. Dette vakuumet i den norske beredskapen ble lagt merke til av andre deltakere i NATO. Under NATO sitt rådsmøte i Lisboa i februar 1952 forpliktet Norge seg til å sette opp to skvadroner allværsjagere, med til sammen 50 fly.<sup>122</sup> Vi var fortsatt under den amerikanske våpenhjelpen og debatten ble ikke spesielt omfattende. Vi fikk ta i mot de flyene vi ble tilbudt<sup>123</sup>, i dette tilfellet det amerikanske F-86K, en videreutvikling av dagjageren F-86F som Norge hadde mottatt i stort antall fra USA tidligere. I denne perioden var teknologien i en rivende utvikling og rundt 1960 var det klart at de flyene vi hadde begynte å bli akterutseilt i forhold til de flyene man kunne forvente å møte.

---

<sup>118</sup> Svein Duvsete (2004:94)

<sup>119</sup> Ulriksen (2002: 207)

<sup>120</sup> For en interessant analyse av slike "intra-byråkratiske kamper" se Graham Allison og Philip Zelikow (1999) eller Lynn Eden (2004)

<sup>121</sup> Eller som Amerikanerne ville kalt det; "all weather interceptor"

<sup>122</sup> Arheim et al.(1994:54)

<sup>123</sup> Selv om den britiske "Venom" jageren ble vurdert, mente amerikanerne den var foreldet i denne funksjonen. Duvsete (2004: 102 – 103)

Under andre verdenskrig etablerte man skoler i Canada og England. Etter den andre verdenskrigs slutt ble det bestemt at man skulle etablere en flygerskole ved Gardermoen.<sup>124</sup> Planen var at denne skolen skulle utdanne 50 nye flygere årlig, men dette viste seg nærmest umulig. Mangel på operative fly, instruktører og litteratur, resulterte allerede i 1950 til at utdanningen av flygere og navigatører ble flyttet til Canada og USA. Norske skoler ble dermed redusert til å drive selektering av de flygerne som skulle sendes over Atlanteren. Det er i denne sammenheng viktig å sette fokus på den amerikanske våpenhjelpen. I perioden etter 1950 tilførte denne oss over 600 fly, alle av amerikansk fabrikat. Duvsete hevder i "Luftforsvarets historie" at 426 flygere ble utdannet i USA frem mot årsskiftet 1952\53.<sup>125</sup> Samtidig gjorde denne utdanningen norske militære fortrolige med amerikanske prosedyrer og organisatoriske prinsipper. Denne praksisen startet i 1952. Med unntak av et avbrudd i perioden 1953–1958 da USA trengte kapasiteten for å utdanne egne flygere.<sup>126</sup> Denne måten å utdanne flygere på har vart frem til i dag; norske militære flygere utdannes fortsatt i USA. Umiddelbart etter den andre verdenskrigen mottok hele Vest-Europa store mengder amerikansk valuta og materiell. Denne begynte i 1950 og varte formelt til den ble terminert av daværende forsvarsminister Jørgen Kosmo i september 1996.<sup>127</sup> Dette var kun en formalitet, Norge hadde ikke mottatt noe "nytt" utstyr over dette programmet siden begynnelsen på 70-tallet. Det som er viktig i denne sammenhengen, er mengden materiell Norge har mottatt, blant annet har Luftforsvaret fått 624 fly og helikoptre av USA i denne perioden. Etter en serie krenkelser av norsk territorium fra 1964 og utover ble det bestemt at man skulle anskaffe nye og mer moderne fly. Det første av disse var et fly som, på flere måter, skulle markere overgangen til den nye tid.

### **Starfighter, Luftforsvarets "rakett"**

Få fly har oppnådd en slik status om F-104 Starfighter. Flyet ser ut som en rakett, med små vinger og en lang, slank kropp. Det var basert på erfaringer fra Korea-krigen der amerikanerne utformet sin nye måte å se jagerfly på: "Speed is life". Flyet var meget hurtiggående og tilførte Norge en betydelig forbedring av Luftforsvarets avskjæringskapasitet. Flyets design gjorde derimot at det kunne bære en begrenset

---

<sup>124</sup> I 1949/50 ble skolen flyttet til Rygge.

<sup>125</sup> Duvsete (2004:112). I tillegg til flygerne ble over 600 andre spesialister utdannet under samme program.

<sup>126</sup> Dette skyldtes i stor grad behovet for kampflygere i forbindelse med koreakrigen.

<sup>127</sup> I henhold til Forsvarsdepartementets pressemelding 51\96.

våpenlast. Dette kombinert med flyets store hastighet og avanserte navigasjonssystemer gjorde at F-104 var velegnet til offensive operasjoner med atomvåpen, men for kostbart til å risikere med liten konvensjonell bombelast. Dette skapte et hull i Luftforsvarets rekker, man trengte et fly som kunne operere mot fiendens bakkestyrker. I den første ”reelle” konkurransen mellom tre amerikanske alternativ; A-4, F-5 og F-104H.<sup>128</sup> Valget falt til slutt på den billige F-5. Men dette valget demonstrerte foranledningen til noe amerikanerne skulle komme til å gjøre med fly i flere generasjoner. Man gikk over til en ny filosofi for produksjon av kampfly.

USA har etter utviklingen av F-104 satset på et konsept der man deler flyparken i to. En dyr modell som skal rense luftrommet og sørge for dominans over slagmarken. I tillegg kom utviklingen av et mindre, billigere fly som kunne angripe bakkemål og utføre nærkamp, for USA sin F-104 flåte var komplementærflyet A-4. For den norske flåten var det F-5. Dette flyet ble valgt fordi det var et bra kompromiss mellom luftforsvar (som F-104H var langt bedre til) og angrep mot bakkemål (som A-4 var langt bedre til). I tillegg til dette utførte Forsvarets Forsknings Institutt (FFI) den første kampflyanalysen. Denne konkluderte med at F-5 var bedre med bakgrunn i at flyet var et kompromiss og at det hadde to motorer, de andre hadde kun en. Dette ble vektlagt fordi man forventet å miste færre F-5 enn de to andre grunnet motorhavari. Rundt 1970 ble det derimot tydelig at F-104 var ”for dyrt både i innkjøp og drift til å kunne anskaffes i nødvendig antall”.<sup>129</sup> Dette medførte at Luftforsvarets nye sjef satte i gang et arbeid med å undersøke behovet for nye fly, også denne gang var FFI tungt inne i prosessen. Dette var i 1969, og NATO-landene hadde allerede to år før begynt arbeidet med et europeisk alternativ til de amerikanske flyene. NATO-prosjektet skulle være plaget av konstante overskridelser og endte til slutt med ”Tornado”. Tornadoen kan kalles forgjengeren til Eurofighter.<sup>130</sup>

Etter en mengde krigspill konkluderte FFI med at vi trengte et fly som kunne hindre fiendens fly å angripe egne styrker, ikke angripe flyplasser. Dette kombinert med at de samme spillene viste at Hæren ville få store problemer i tilfelle en invasjon sjøveien. Flyets to oppgaver var dermed fastlagt. Det skulle ha evnen til å drive fremskutt luftforsvar og angripe sjømål. Den politiske situasjonen i Norge rundt 1973–74 var spesiell. Norge hadde

---

<sup>128</sup> Arheim et al.(1994:59)

<sup>129</sup> Duvsete (2004:256)

<sup>130</sup> Federation of American Scientists



nettopp sagt nei til medlemskap i EF og det Stortinget som kom sammen etter valget i 1973 var politisk radikaliseret<sup>131</sup>, samtidig som resultatet i 1972 hadde gjort at deler av Arbeiderpartiet hadde ønske om tettere bånd til USA. En måte å gjøre dette på var å knytte seg tettere til NATO og på den måten hindre at nei til EF ble et nei til NATO. Det utkrystalliserte seg fire alternativer, to amerikanske<sup>132</sup>, et fransk og et svensk. Det svenske alternativet ”Viggen” ble, på tross av positive operative vurderinger, avvist politisk fordi Sverige ikke var medlem av NATO.<sup>133</sup> Resten av historien kjenner vi. Regjeringen Bratteli bestemte seg tidlig i 1974 for å kjøpe et amerikansk fly.<sup>134</sup> Norge flyr i dag F-16 og har gjort det siden 1980.<sup>135</sup> Dette flyet fortsatte trenden med to flymodeller. F-16 var komplementærflyet til F-15 som skulle anvende radarstyrte missiler først, deretter skulle F-16 komme inn med sine manøveregenskaper og varmesøkende missiler å ”renske opp”. Dette førte til at F-15 var større og langt mer kostbart, dette flyet er i dag allment kjent som verdens beste luftforsvarsfly, noe som fører meg over til presentasjonen av kandidatene.

### 3.2 Kandidatene

I stortingsmelding 22 (1998) snakkes det om å erstatte F-5, samt de F-16 som har havarent. Denne planen ble, grunnet store kostnader, skrinlagt i 2000.<sup>136</sup> De norske F-16 flyene har i skrivende stund vært i tjeneste siden 1980 – 82, dette medfører at flyene begynner å bli gamle. Prosessen med å erstatte disse flyene startet i 2001<sup>137</sup>, man forsøkte først å søke bredt etter kandidater, USA stilte med JSF, Sverige stilte med JAS Gripen, Frankrike med Rafale og det europeiske forsvarssamarbeidet stilte med Eurofighter Typhoon. Etter en vurdering har respondentene og departementet tilsynelatende valgt bort det franske rafale og nedprioriterer JAS Gripens.<sup>138</sup> Av plasshensyn vil det ikke bli fremstilt like mye informasjon om JAS Gripen, dette skyldes at flyet er av en annen type enn de to førstnevnte. Det svenske alternativet er kommet inn i debatten av flere grunner. Mest sentralt er argumentet om pris, men også ideen om ”Det Nordiske” eller som Arbeiderpartiets respondent sa det: ”hvis vi tenker oss et nordisk samarbeid hvis vi kjøper

---

<sup>131</sup> Se for eksempel Heidar, Knut og Einar Berntzen (1998:55)

<sup>132</sup> YF-16 og YF-17. Amerikanerne setter Y foran betegnelsen til flyprototyper.

<sup>133</sup> Duvsete (2004:265)

<sup>134</sup> Børrensen et al (2004:341 – 343)

<sup>135</sup> For en mer detaljert analyse av innkjøpet av F-16, se Ingemar Dörfer (1983)

<sup>136</sup> Stortingsproposisjon 58 (1999 – 2000)

<sup>137</sup> Stortingsproposisjon 45 (2000–2001)

<sup>138</sup> I tillegg er JAS Gripen ikke nevnt blant de alternativene i Stortingsproposisjon 55 (2001- 2002). Kun JSF, Eurofighter og Rafale er nevnt der. Dette kom også frem i intervjuene med byråkratene. Det bør dog nevnes at det ble fremhevet at manglende ressurser var årsaken.

utstyr i Norden, kan nok det svenske være aktuelt”.<sup>139</sup> Fly deler mange tekniske egenskaper. Alle har til felles at de har et system for løft og et for fremdrift, når det snakkes om tekniske egenskaper er det ikke slike, det som vil bli vektlagt er de egenskapene som skiller flyene fra hverandre. Nå vil de tre gjenstående bli presentert, med hovedvekt på JSF og Eurofighter.

---

<sup>139</sup> Respondent (Ap)

## Joint Strike Fighter (JSF)



USA opererer verdens største luftvåpen, som en følge av dette er det til enhver tid behov for å erstatte gamle modeller. JSF er tenkt å erstatte en lang rekke flytyper: F-16, F-18A\C, A-6 og Harrier (både den amerikanske og britiske utgaven). Som en følge av dette lages flyet i flere versjoner. I oktober 2001 ble Lockheed Martins forslag til enhetsjager, F-35, valgt som USAs nye kampfly, dette skjedde i konkurranse med et forslag fra Boeing (F-32). USA har også i dette flyet videreført sin filosofi med to design. JSF er tenkt som komplementærflyet til F-22 "Raptor", en modell som skal erstatte F-15. Raptor koster ekstremt mye, enkelte kilder hevder over \$200 millioner pr fly, dette gjør at man ikke risikerer disse flyene i angrep mot bakkemål, man lager en mindre og billigere utgave.<sup>140</sup> Raptorprogrammet er kontroversielt. Det kan hevdes<sup>141</sup> at det er uklokt å bruke så store summer på et fly som erstatter et fly som gjør jobben godt nok (F-15). JSF blir produsert i

<sup>140</sup> Norges Forsvar (5/2002:16)

<sup>141</sup> Blant annet Adam Bacevich (2005) og Calmers Johnson (1999 og 2005), i tillegg har det versert en debatt i NY Times omkring dette flyprosjektet.

tre utgaver; F-35A, B og C. De tre utgavene har forskjellige egenskaper og pris. F-35A er aktuell for Norge, det er den utgaven som er designet for å erstatte F-16. De to andre koster mer og er mer komplekse og de er designet for å lande vertikalt (B) og for operasjon på hangarskip (C). F-35 produseres etter et prinsipp som kalles ”best value”, hvilket betyr at flyets komponenter skal, i størst mulig grad, være hyllevare. Dette gjør at delene er relativt billige og de tre variantene av flyet skal ha minst 70 % av delene felles. Produksjon av komponenter legges ut på anbud (der også norske firmaer har vært involvert), noe som gjør at USA virker lite villige til å inngå konkrete avtaler om gjenkjøp av militært materiell. Dette synes derimot ikke å ha påvirket salget av JSF i særlig grad.

JSF skal i tjeneste hos USA (Marines (B), Luftforsvaret (A) og Sjøforsvaret (C)) Totalt har USA bestilt ca 2700 fly<sup>142</sup>. Storbritannia har også bestilt flyet til Royal Navy. Til sammen har de bestilt ca. 150 fly i B<sup>143</sup> versjonen. I tillegg er flere land nevnt som ”international partners”; Italia, Nederland, Tyrkia, Canada, Danmark, Norge og Australia.<sup>144</sup> Lockheed Martin forventer å selge opp mot 5000 fly.<sup>145</sup> Det har til tider vært stor debatt om den norske deltakelsen i programmet rundt JSF.<sup>146</sup> Regjeringen Bondevik II signerte i 2002 en avtale om deltagelse i JSF programmet. Dette gjør at norske bedrifter kan sikre seg kontrakter under utviklingen av flyet.<sup>147</sup> Departementet spesifiserer derimot: ”*Eventuell deltagelse i et utviklingsprogram innebærer ikke en beslutning om hvilken flytype som skal erstatte F-16*”.<sup>148</sup>

JSF skiller seg fra flertallet av moderne fly ved en spesiell egenskap: ”Stealth”. I likhet med F-117 og B-2 er flyet usynlig<sup>149</sup> på radar. Dette medfører begrensinger på nyttelast fordi våpen ikke kan bæres eksternt, for eksempel under vingene, uten at denne

---

<sup>142</sup> Federation of American Scientists.

USN har bestilt 480 (C), Luftforsvaret har bestilt ca 1700 (A) og US Marines har bestilt 480 (B).

<sup>143</sup> For bruk på hangarskip.(Offisiell hjemmeside til RAF)

<sup>144</sup> Dette i henhold til Lockheed Martins offisielle side.

<sup>145</sup> I henhold til RAF sin offisielle hjemmeside.

I Stortingsproposisjon 55 (2001-2002) er departementet noe mindre optimistisk og forventer salg av ca 3000 fly.

<sup>146</sup> Spesielt gjelder dette i forbindelse med betalingsfrister for industriavtalen, se for eksempel Aftenposten, Dagbladet eller VG – antall innlegg når betalingsfristen har nærmet seg tyder på at interessen har økt når denne datoen har nærmet seg.

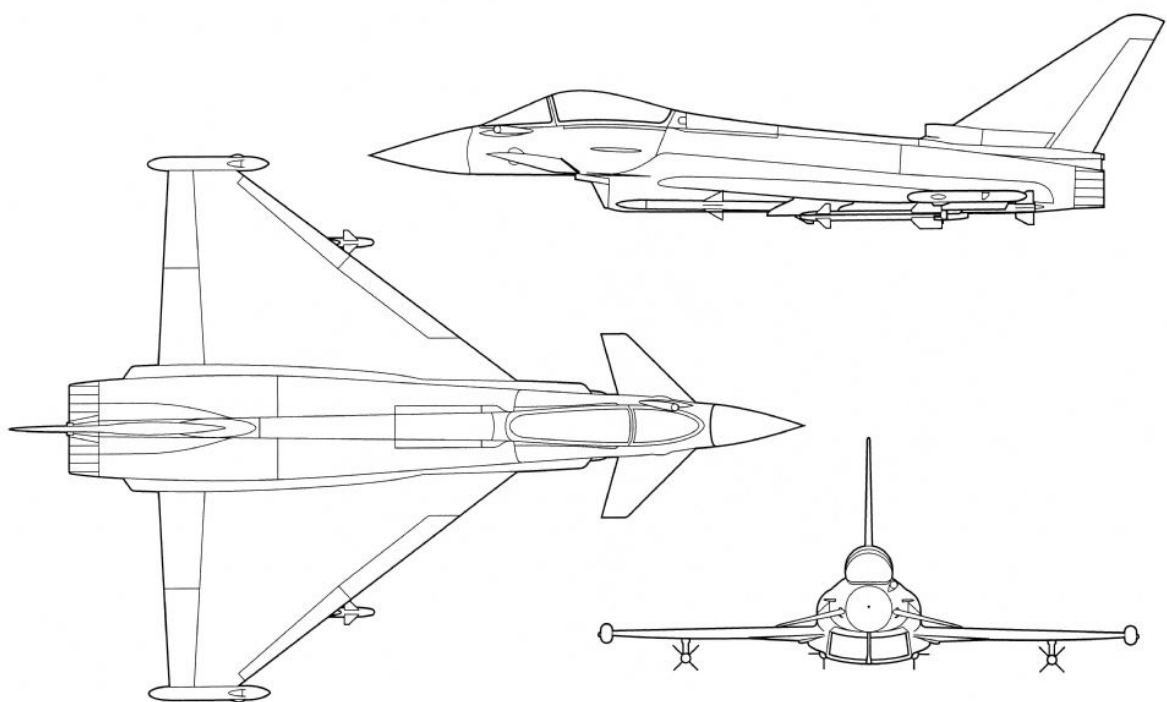
<sup>147</sup> Forsvarsdepartementets pressemelding 34/2002

<sup>148</sup> Stortingsproposisjon 55 (2001 – 2002)

<sup>149</sup> Det kan diskuteres hvor reelt dette er. Flyet er synlig i det øyeblikk det åpner sine våpenluker og hvis det bærer eksterne våpen. Man snakker ofte om ”stealth” som om det var en dikotom egenskap, men er i realiteten kontinuerlig ”mer eller mindre”. Problemet med slike påstander er derimot at de involverer flyenes radartverrsnitt(Radar Cross Section), hvor stor signatur flyene har på radar, disse tallene er klassifiserte. Se for eksempel Karl Selanger (2006)

egenskapen tapes. Våpen må av denne grunn bæres i våpenrom inne i flyet. Dette reduserer størrelsen, antallet og legger begrensinger på hvilke typer våpen flyet kan bære. Flyets primære rolle er knyttet til dette. F-22 er tenkt å forsvare luftrommet, mens F-35 er tenkt å angripe bakkemål med styrte bomber eller missiler. Hvis man angriper et land med luftforsvarskapasitet, skal man unngå denne ved å "lure" seg inn. JSF har slik mange ser det en sterk utfordrer i Europeiske Eurofighter.

### **Eurofighter Typhoon.**



**Eurofighter**

Eurofighter Typhoon er lagd av et konsortium bestående av tyske, britiske, italienske og spanske bedrifter. Utgangspunktet var et behov for erstatning av de gamle luftforsvarsflyene, Tornado F-3 (Storbritannia), F-4 Phantom (Tyskland) og F-104 ASA (Italia).<sup>150</sup> Dette gjorde at nasjonene gikk sammen om å produsere et fly som hadde hovedvekt på luftforsvar. Leveransen av de første flyene<sup>151</sup> startet i 2002. Den utgaven Norge vurderer er Tranche 3. Denne har større fokus på bakkemålsrollen enn de som er i

<sup>150</sup> Eurofighters offisielle hjemmeside

<sup>151</sup> Det som kalles Tranche 1.

drift i dag.<sup>152</sup> Selv om Tranche 3 har økt fokus på multirolleegenskaper, har flyet fortsatt som sin primære rolle luftkamp. Eurofighter har tidligere vært vurdert som kandidat til Norges luftforsvar. Norge vurderte Eurofighter i forbindelse med erstatningen av F-5 og havarete F-16 i 1999. Den gang skulle kontrakt inngås i 2000. Planen var å kjøpe 20 nye kampfly, med opsjon på ytterligere 10. Kandidatene var en modifisert utgave av F-16 og Eurofighter. Kostnadsrammen var ca 10,7 milliarder kroner. Dette ble debattert i samme stortingsmelding som fregattkjøpet, men ble avlyst med begrunnelse: ”I gjennomgangen av investeringsprofilen er alle de store planlagte prosjektene i Forsvaret vurdert, og nye kampfly er det klart største prosjektet som kan bidra til økonomisk handlefrihet dersom det ikke gjennomføres”.<sup>153</sup> Det ble altså avblåst av budsjettmessige, ikke tekniske, grunner. Eurofighter har ikke vært like heldig med salgene. Storbritannia har bestilt 232, Tyskland 180, Italia 121 og Spania 87 fly, til sammen 620 fly. I tillegg kommer 18 fly til Østerrike og et eventuelt salg til Hellas på 60 fly (med opsjon på ytterligere 30).<sup>154</sup>

Norge har skrevet under to separate avtaler med aktører i Eurofighterprogrammet. Den første er en såkalt ”letter of understanding” som ”gir norske myndigheter tilgang til relevant informasjon om utviklingen av operative og logistiske kapasiteter i Eurofighterprogrammet”.<sup>155</sup> Den andre avtalen er en såkalt Industrial Participation Agreement, som gir norsk industri muligheten til å inngå utviklingskontrakter med Eurofighter. Det totale omfanget av disse avtalene var i 2003 130 millioner kroner.<sup>156</sup> Disse er delt mellom staten og industrien. Flyet er ikke like ”spennende” som JSF når man analyserer dets tekniske egenskaper. Eurofighter preges av klassiske linjer. Flyet er ikke spesielt ”radikalt” designmessig. Det bærer preg av fokus på manøveregenskaper i luftkamp. Det som gjør flyet innovativt, er interaksjonen mellom pilot og maskin. Man har blant annet benyttet stemmestyring for å lette pilotens arbeid. Det skal også nevnes at flyets skrog og materialvalg er designet med stealth i tankene, noe som gir flyet redusert radarsignatur, men flyet er ikke ”usynlig” på radar. Flyet har, i motsetning til JSF, to motorer.

---

<sup>152</sup> House of Commons 20.10.2004

<sup>153</sup> Stortingsproposisjon 58 (1999–2000)

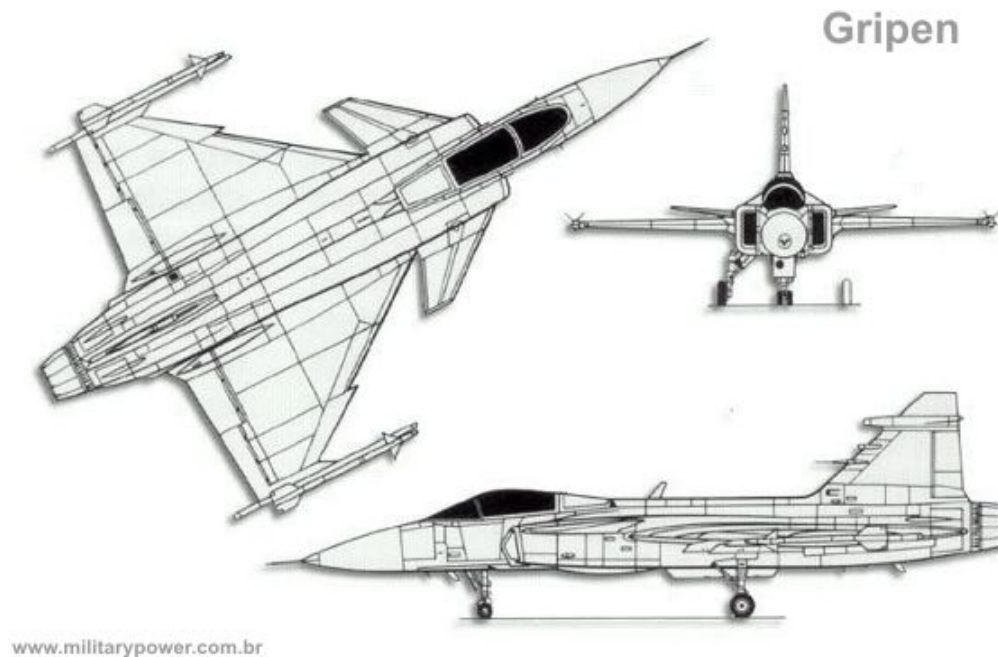
<sup>154</sup> Ibid

<sup>155</sup> Stortingsproposisjon 1 (2005–2006)

<sup>156</sup> Norges Forsvar (9/2003:20)

Det bør også påpekes at flyet er designet med tanke på anvendelse av ”alle kjente vestlige luft til luft og luft til bakke-våpen”<sup>157</sup> Dette inkluderer norske Pingvinmissiler og flyet markedsføres aktivt med disse.<sup>158</sup>

### JAS Gripen.



En av de første avgrensingene som ble gjort i forberedelsene til oppgaven var å se bort fra andre kandidater enn JSF og Eurofighter. Etter var det tydelig at JAS Gripen var en reell kandidat, derfor ble oppgavens design åpnet og JAS Gripen inkludert. Spesielt skyldes dette respondenten fra SV som var svært klar på at JAS Gripen var en reell mulighet, i tillegg har flyet blitt kastet inn i den offentlige debatten gjennom avisartikler og kommentarer. Flyet er konvensjonelt i det at det er nærmere Eurofighter rent kapasitetsmessig, men er svakere enn denne.<sup>159</sup> JAS Gripen fremstilles som en generasjon 4 jager, mens Eurofighter fremstilles som 4,5 og JSF som 5. Flyet er derfor ikke nødvendigvis på nivå med de to andre. Det som taler for JAS Gripen er dermed andre faktorer.

---

<sup>157</sup> Dag Christensen (2005)

<sup>158</sup> På Eurofighters offisielle hjemmeside avbildes flyet med fire pingvinmissiler i en ”Maritime attack” konfigurasjon.

<sup>159</sup> Samtlige av byråkratene var klare på dette. Det var spesielt rettet mot bæreevne sammenlignet de andre to flyene.

Det som ofte omtales som JAS Gripen sin fordel er prisen.<sup>160</sup> Svenskene har pr i dag 70 fly som står på lager.<sup>161</sup> Disse flyene vil være billige å anskaffe, men kostbare da de må oppdateres fra den versjonen de har pr i dag (A) til den versjonen som er kompatibel med NATO (C). En norsk jagerflyger hevder i Luftled<sup>162</sup> at tidlige versjoner av JAS Gripen mangler enkelte sentrale egenskaper for å være valgbar som Norges fremtidige kampfly. JAS Gripen har i henhold til enkelte skribenter vært meget uheldige når det gjelder salg av flyet. JAS Gripen er kun solgt til Sør-Afrika, som kjøpte 28 i 1999. I tillegg har Tsjekkia og Ungarn en avtale om å lease henholdsvis 12 og 14 fly hver. Begge har opsjon på kjøp etter 10 år. I 2002 besluttet Polen å erstatte sin flåte med russiskbygde kampfly med F-16, i denne konkurransen var også JAS Gripen en kandidat. Det som var kronargumentet mot JAS Gripen den gangen var manglende evne til operasjoner med andre NATO-land.<sup>163</sup> Det er produsert totalt 208 JAS Gripen.

### 3.3 Oppsummering av kandidatene

Man ser av tabellen under at det er forskjell på flyene. Det bør også knyttes noen kommentarer til de tre egenskapene som anvendes for å skille de fra hverandre. Når man snakker om "pris" i et tilfelle som dette, er det enkelte problemer som bør belyses. Prisen på JSF er omdiskutert, blant annet har det amerikanske "Government Accountability Office(GAO)<sup>164</sup>" undersøkt prosjektet, og konkluderte med at "The Congress should consider delaying authorizations and appropriations for JSF procurement until a new business case is developed and flight testing demonstrates the design and integrated mission systems work."<sup>165</sup> I lys av dette bør man være forsiktige med å legge for mye inn i de prisene som kommer frem i offentligheten. Et annet aspekt, som har rammet F-22, er at det også er mulig at USA selv kjøper færre fly enn prosjektert.<sup>166</sup> Summene JAS Gripen opererer med er om mulig enda mindre sikre. FFI rapporten opererte med stykkpris for A og B versjonen, ikke for den versjonen som er tilbudt Norge, versjon N.<sup>167</sup> Hvis man ser tilbake på andre forsøk på å gjøre lignende ting, er det vanlig at slike

---

<sup>160</sup> Spesielt var respondenten fra SV klar på dette punktet.

<sup>161</sup> The Local, 26.4.2006

<sup>162</sup> Jarle Nergård (2005)

<sup>163</sup> Wojciech Luczak (2003)

<sup>164</sup> Den amerikanske riksrevisjonen.

<sup>165</sup> Rapport GAO-06-356

<sup>166</sup> I henhold til samme rapport snakkes det om 2443 fly til en investeringskostnad på \$257 milliarder, i tillegg kommer forventede levetidskostnader på \$ 347 milliarder.

Se også "pengetrøbbel for <Norsk> kampfly på" [www.vg.no](http://www.vg.no)

<sup>167</sup> Uten å gå for mye i detalj er denne oppgradert med blant annet større rekkevidde.



oppgraderingsprosjekter blir (til dels svært) fordyrende. Prisen på Eurofighter er, etter rapportens syn, et godt overslag. Når man snakker om ”dominerende rolle” er det viktig å spesifisere to ting. Det første er at flyene kan brukes i sekundærfunksjonen, det andre er at JAS Gripen er svakere enn de to andre i begge rollene.<sup>168</sup> Begrepet ”generasjon” er en vanlig måte å omtale kampfly på. Et høyere tall indikerer mer avanserte fly. Denne måten å omtale kampfly på er omdiskutert.<sup>169</sup> Den dominerende måten å tenke innenfor feltet er at utvikling foregår gradvis, og at det er glidende overganger mellom generasjonene. For eksempel kan F-16 omtales som en jager av generasjon 3, 3,5 eller 4, avhengig av hvilken modell av F-16 det er snakk om.<sup>170</sup> Denne debatten pågår nå, og kan knyttes til spørsmål om paradigmeskift.<sup>171</sup> En sentral dimensjon er da om et femte generasjons kampfly kan sammenlignes med de som tilhører generasjon fire og fire og en halv, dette er av vesentlig art for oppgaven, men man kan argumentere for at de egenskapene som gjør et femtegenerasjonsfly bedre enn et fjerdegenerasjonsfly ikke er vesentlige for Norge.

Fly	Kostnad pr fly <sup>172</sup>	Dominerende rolle	Generasjon
JSF	550 mil kr	Luft – bakke	5
Eurofighter	790 mil kr	Luft – luft	4,5
JAS Gripen	510 mil kr	Multirolle <sup>173</sup>	4

<sup>168</sup> Dette er sannsynlig av to grunner. Den første er at JAS er et eldre design enn de to andre, det andre er at flyet er mindre enn de to andre, se spesielt Norsk Militært Tidsskrift og Norges Forsvar, eller Federation of American Scientists

<sup>169</sup> Gjert Lange Dyndak (2005)

<sup>170</sup> Sven Erik Pløen (2005)

<sup>171</sup> Thomas Kuhn (1996)

<sup>172</sup> Beregnet ut fra Pløen (2005). Rapporten konkluderer med at det er vanskelig å oppgi noe nøyaktig pris pr fly, men det er mulig å gi overslag. Denne summen er basert på de nåværende produksjonstallene av hver enkelt modell. Alt er ca tall.

<sup>173</sup> Men man anslår at JAS Gripen vil være svakere enn både JSF og Eurofighter i begge rollene. (Jf ”generasjon” og intervjuer)

## Kapittel 4 Norge i klemme mellom rolle og hegemon?

### 4.0 Hensikt

” [nye kampfly] er antagelig den største anskaffelsen den norske stat noensinne har gjort, det gjør at man må kjøpe det rette, etter en rekke kriterier”<sup>174</sup>

Det overordnede målet med denne delen er å binde sammen de forskjellige strukturene til en samlende enhet. Til nå har tema og noen dominerende problemstillinger i forbindelse med dette blitt presentert. I kapittel to ble det fremlagt et teoretisk apparat som kan bidra til å belyse problemstillingen. Kapittel tre har avhandlingen behandlet de bakgrunnsfaktorer som kan være av betydning, enten som ramme for de valg vi gjør eller direkte relatert til den pågående debatt. I dette kapitlet vil noen av de argumenter som presenteres til fordel for de kandidatene som oppgaven tar for seg bli lagt frem. Modellen som ble presentert i kapittel 2 er strukturerende for dette kapitlet. Modellens hjørner vil således utgjøre startpunkt for refleksjon. Forventningene til funn vil bli integrert i det hjørnet der de er fremstilt i oppsummeringen på slutten av kapittel 2. Det kan nå være naturlig å minne om forventningene til funn:

#### Realismen:

FR 1: *Geopolitikk vil legge sterke føringer på Norges valg av kampfly*

FR 2: *Norge vil prioritere det konseptet som i størst mulig grad bidrar til å styrke Norges evne til militær uavhengighet*

#### Konstruktivismen:

FK 1: *Historiske bånd vil være avgjørende for valget av kampfly*

---

<sup>174</sup> Respondent (H)

## *FK 2: Det er indrepolitiske faktorer som er avgjørende for hvilke kriterier som legges til grunn for den politiske prioriteringen av kampflymodellene*

Disse forventningene til funn er ikke gjensidig utelukkende, men bidrar til å belyse store deler av beslutningsrommet. Enkelte vil mene at teoriene tøyes litt langt, noe som også gjøres bevisst for å vise hvor forskjellig vinkling de gir på samme dimensjon for denne oppgaven. Nå vil oppgaven gå videre med en analyse av de forskjellige hjørnene. Først rettes fokus mot historisk arv, deretter realpolitikken og til slutt industripolitikk. For å gjøre det enklere å holde oversikten over teori og modell, henvises det til 2.5, hvor teori og modell er oppsummert.

### *4.1 Historisk arv*

Historien har gitt Norge mange roller, okkupant, okkupert og som en potensiell førstelinje i krigen som aldri ble varm mellom USA og Sovjetunionen. Selv om denne konflikten er over, synes tankegodset å henge igjen: ”Selv om det fortsatt er viktig for Norge å kunne motta egnede allierte forsterkninger dersom behovet skulle oppstå, er det samtidig avgjørende at Norge fremstår som en troverdig alliert i forhold til nye forsvars- og sikkerhetspolitiske utfordringer.”<sup>175</sup> Som sitatet viser er trusselbildet endret, men vi tar fortsatt med oss de samme gamle allierte. Det vil i denne delen bli anvendt en tilnærming der fokuset hovedsakelig er rettet mot det som kan kalles ”ikke-materielle” tilnærminger. Spesielt er det interessant å se om identitetsmessige faktorer, for eksempel ”fredsnasjon” eller ”USA-venn” kommer frem i debatten. De to forventningene til funn vil bli behandlet selvstendig senere i denne delen. Som teoridelen viser, er konstruktivisme en godt egnet teori til å stille de spørsmål realismen ikke behandler som viktige, eller det Cox kaller ”Critical Theory”. ”Trenger Norge kampfly?” er et slikt spørsmål. Som svar på ”trenger Norge kampfly” er skillet Cox fremstiller mellom både Problem Solving Theory og Critical Theory, og skillet mellom Intersubjective Understanding og Common Images of Social order interessante. En analyse av kampflykjøpet kan trekke veksler på begge begrepsparene. En vinkling mot Problem Solving og Critical Theory vil rettes mot respondentenes argumentasjon: Argumenterer man ut fra de forutsetninger som realismen legger til grunn? Eller har man en ”åpen” tilnærming til behovet for kampfly? Langt på vei

---

<sup>175</sup> Stortingsproposisjon 1 (2002 – 2003)

var det kun SV som hadde en åpen tilnærming, selv om det også her var det realpolitiske som var grunnlaget, men SV utfordrer på andre faktorer. Spesielt når spørsmålet om antall og egenskaper kom på bordet var reaksjonen umiddelbar; ”Trenger vi det antallet fly? Det stiller jeg meg sterkt tvilende til”.<sup>176</sup> Dette kan knyttes til en overordnet forståelse av ”trusler”, et høyt antall fly vil i større grad enn et lite antall indikere satsing på invasjonforsvar.<sup>177</sup>

Det man kan sette som en fellesfaktor for hele dette saksfeltet er at man beveger seg inne i det militærindustrielle kompleks. Man kan da sette Cox sitt begrepsapparat opp mot dette. Problem Solving Theory bidrar bare til å understøtte den oppfatning som det militærindustrielle kompleks bygger opp; behovet for å prioritere forsvar i en tid der forsvaret ikke nødvendigvis har en naturlig funksjon. Det viste seg at svært få av respondentene hadde noen særlig grad av refleksjon rundt dette temaet. Man setter i liten grad kampfly opp mot andre politiske prioriteringer.<sup>178</sup> Behovet tas for gitt, og er hevet over regulær debatt. ”Man prøver å opprettholde de vanvittige overinvesteringene i våpenindustrien” og ”det er jo begrenset hvor mye penger man kan bruke på ting man ikke har bruk for,” sa SVs forsvarspolitiske talsmann, og hadde en breiside til de andre partiene som han mente ”levde under den kalde krigen”. Cox sitt andre poeng er at det finnes dominerende posisjoner i all debatt.<sup>179</sup> Cox sin teoretiske todeling, i intersubjektive forståelser og kollektive bilder av sosial orden er et skille som tilfører en konstruktivistisk tilnærming til kampflykjøpet nye dimensjoner og utfordrer viktige sider ved det ”etablerte”. Basert på Cox er det interessant å se hvordan man kan knytte Cox sine begrepet opp mot hendelser

### **Den kalde krigen som premissleverandør for kampflykjøpet**

I bakgrunnskapittelet blir historien fremlagt som en faktor i kampflykjøpet. Det som ble forbigått i denne delen var betydningen av en enkelt hendelse. Den kalde krigens

---

<sup>176</sup> Respondent (SV)

<sup>177</sup> Dette fordi internasjonale operasjoner ikke krever et slikt antall fly. Territorielt forsvar er mer ”intensivt”, rent flymessig.

<sup>178</sup> For eksempel skole, veier osv. Det bør nevnes at Generalinspektøren for Luftforsvaret har i en artikkel i Norges Forsvar (1/2005:44) åpnet for at dette kan bli diskutert ved å si : ”[nye kampfly] vil selvfølgelig bli sammenlignet med andre gode formål i samfunnet”.

<sup>179</sup> Cox (1981)

avslutning.<sup>180</sup> En annen tilnærming den kalde krigens påvirkning, fremkom i et av intervjuene. Respondenten knyttet slutten på den kalde krigen til begrepet *kampfly*. Da han mente:

*”Når ikke den type tredjeverdenskrigsproblematikk ikke tilstede lengre er det klart at de[USA] må se på hvordan de best kan utnytte ressursene sine[...] Da utnytter man det til å bygge multirolle. Utviklingen formes av trusselen der ute. [...] Dagens situasjon gjør at man krever flymaskiner som kan møte alt”.*<sup>181</sup>

Dette er et interessant funn. Man knytter altså multirollefokuset til usikkerheten som oppsto etter den kalde krigens slutt. Dette har da igjen betydd at den ”rene” plattformen ikke lengre er forsvarlig. Noe som igjen kan bety at den kalde krigen har indirekte lagt premisser ved å definere egenskapene til flyene som er til vurdering, man snakker ikke lengre om jagerfly, man snakker om kampfly.<sup>182</sup> Et poeng av denne typen kan relateres til Mearsheimer: Hvordan avslutningen på den kalde krigen har spredd usikkerhet.<sup>183</sup>

Slik mine respondenter har fremstilt historiske trekk, og hvordan debatten har begynt i offentligheten, er det nyttig å anvende Cox sitt skille. Under den kalde krigen ville kampflykjøp høyst sannsynlig vært en såkalt ”intersubjektiv forståelse”. Det ville i liten grad vært naturlig å diskutere om vi skulle hatt kampfly, og debatten om hvilken modell som var ”mest egnet” ville høyst sannsynlig også vært mer preget av den overordnede øst – vest konflikten, dermed ville man i stor grad forventet at JSF ville vært et naturlig valg. Det er derfor ikke uventet at enkelte av respondentene synes å argumentere ut fra ”kald krig” tankegang, noe også Nergård fremhever i LUFTLED.<sup>184</sup> Behovet for å være relevant i krisesituasjoner blir knyttet til en tankerekke der USA indirekte fremstår som ”det relevante”. Respondenten fra SV som påsto at krefter i Luftforsvaret jobbet med å svekke JAS Gripen: *”Det Norske fagmilitære miljø, primært Luftforsvaret, søker å svekke Gripen*

---

<sup>180</sup> Det vil være en debatt der de to teoriene skiller ser fra hverandre om den kalde krigen var en spesiell situasjon. En neorealist vil kunne hevde at det som kjennetegnet den kalde krigen(Mearsheimer) var en stabilitet som nå forsvinner. En konstruktivist (for eksempel Kaldor) vil kunne hevde at hele ”krigen” var en konstruksjon uten noen annen forankring enn den som var i indrepolitiske faktorer.

<sup>181</sup> Byråkrat

<sup>182</sup> Det bør nevnes at det er forskjell på kampfly og jagerfly. Jagerfly er en spesialisert plattform I luft – luftrollen. Således kan man påstå at Eurofighter er nærmere ”Jagerfly” kategorien en JSF.

<sup>183</sup> Mearsheimer (1990)

<sup>184</sup> Nergård (2005)

*som alternativ ved blant annet å peke på for dårlig rekkevidde*”<sup>185</sup> Dette kan også knyttes inn i en ramme fra den kalde krigen hvis det ligger under den tankerekken at JAS Gripen vil være et brudd med retningen fra de siste tiår. Hvis en slik feilinformering faktisk foregår, bør man så fort som mulig få avklart de faktorer som ligger bak, spesielt siden Luftforsvaret har en viktig rolle i utvelgelsesprosessen. Det bør også nevnes at respondentene ikke ga noe inntrykk under intervjuene som kunne tyde på slik ”undergravingsvirksomhet”. Det vil være mulig å hermenautisk forstå at slike mistanker oppstår. Spesielt hvis SV har valgt å fremme JAS Gripen av andre grunner enn de rent tekniske. Siden Luftforsvaret høyst sannsynlig legger stor vekt på tekniske egenskaper, vil JAS Gripen komme svakere ut enn de andre kandidatene. Som en kontrast til dette står SV:

*”først og fremst skal vi få opp det svenske alternativet som er JAS Gripen[...] vi kan også få en politisk følge av dette, at vi kan få en felles nordisk luftrombeherskelse[...] dettan vil jo også gi en politisk dimensjon i forhold til å få det Nordiske samarbeidet, som jeg alltid har savnet, på rett kjøll igjen”*.<sup>186</sup>

Man kan i denne sammenhengen ta frem tidligere hendelser. Lanseringen av et felles nordisk samarbeid som motsats til NATO er ikke ny. Respondenten fra FrP viste også til at LM var klar over dette når han sa ”Vi har alltid kjøpt amerikansk og dette vet amerikanerne veldig godt”<sup>187</sup> USA har ikke forståelse for at Norge ser på flykjøpet med et annet perspektiv enn det de selv gjør, muligens fordi de ikke trenger å se det med andre øyne. De forventer salg uansett.

Man kan argumentere for at kampflykjøpet er flyttet over i det Cox kaller kollektive bilder av sosial orden. Sånn sett er det mulig å identifisere slutten på den kalde krigen som en beveggrunn som flytter fokus fra et etablert faktum til noe man i dag diskuterer. Man kan også anvende Kaldors begreper der fokuset er rettet mot eksterne trusler og hvordan man legitimerer investeringer i en slik størrelsesorden vi her snakker om. Respondenten fra FrP lanserte noen tanker rundt overgangen fra den kalde krigen til ”den nye situasjonen”:

---

<sup>185</sup> Respondent (SV)

<sup>186</sup> Respondent (SV)

<sup>187</sup> Respondent (FrP)

*”historien viser at det kanskje ikke er dumt å tenke sånn(underforstått: litt pessimistisk, mitt innskudd), for noen få år siden var det ingen som trodde at vi skulle ha styrker i Afghanistan[...] og med det labile Russland, hvor enda en president ikke er valgt på demokratisk vis[...] hva skjer når Putin er borte?”<sup>188</sup>*

Man kjenner igjen argumentasjonen fra realismens begrepsapparat. Russland er fortsatt såpass usikker som nabo at man ikke kan legitimere en sikkerhetspolitisk re-orientering, selv om den kalde krigen er slutt. I denne sammenhengen er det interessant å se forskjellen i argumentasjon hos SV og FrP. SV argumenterer for det svenske alternativet med utgangspunkt i at trusselbildet er vesentlig endret siden den kalde krigens slutt. Man opererer dermed i en utviklingsoptimistisk tilnærming der man ser muligheten til å relansere gamle tanker fra før den kalde krigen; det nordiske forsvarssamarbeidet. FrP var, som sitatet over viser, mer rettet inn mot en realpolitisk tankegang med utviklingspessimisme og forsiktighet som dominerende tanker. Det er altså to klare tankerekker: den ene trekkes mot at slutten på den kalde krigen har noe å si for behovet for kampfly, det andre var slutten påvirket hvilket fly som bør velges. Det siste var de to respondentene enige i. Et slikt funn er ikke overraskende. Det stemmer nokså bra med Stuart Robinson sin beskrivelse av teorier i internasjonal politikk.<sup>189</sup>

Mary Kaldor argumenterer for at interne forhold er sterke premissleverandører på hvordan utenrikspolitikken er utformet. Det gjelder spesielt definisjoner av venner og fiender. Hennes glanseksempel er den kalde krigen, og hvordan USA og Sovjet brukte hverandre til å legitimere store forsvarsbudsjetter (USA) og undertrykkelse av eget folk (Sovjet). I en slik analytisk ramme er det interessant å spørre om investeringen i nye kampfly legitimeres ut fra faktorer som ikke nødvendigvis er reelle. Innkjøpet er i en slik ramme mulig å se som en del av en diskurs,<sup>190</sup> hvor man opererer med en dominerende posisjon som forfekter behov for militært materiell. Under denne diskursen går det flere andre aktører og sub - diskurser som ønsker å utfordre denne oppfatningen, som i denne betydningen vil være knyttet til alternativ bruk av en slik sum, enten at pengene brukes i forsvaret eller at

---

<sup>188</sup> Respondent (FrP)

Det skal nevnes at også respondenten fra Ap fremførte lignende argumenter som respondenten fra FrP.

<sup>189</sup> Stuart Robinson i Hovi og Malnes (2001:335-337)

<sup>190</sup> ”Et system for frembringelse av ett sett utsagn og praksiser som, ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett sosiale relasjoner.” Neumann ((b)2002:18)

de frigis og brukes i til andre oppgaver.<sup>191</sup> Utfra en oppfatning som spinner fra Kaldors apparat, er det naturlig å spørre om Norge i det hele tatt har behov for kampfly eller forsvar, da vi tilsynelatende ikke har noen direkte trusler. I en situasjon der Norge tilføres nye offensive kapasiteter er det også mulig at våre naboland føler en ”trussel” grunnet dette. Dermed kan de føle at de må styrke sitt forsvar mot denne typen trusler, noe som igjen kan medføre et våpenkappløp. Med en begrepsbruk som våpenkappløp, nærmer man seg realismen og dermed også den moderate konstruktivismen.

### **Moderat avrunding**

Alexander Wendt hevder i den ofte siterte ”Anarchy is What States Make of It”<sup>192</sup> I dette tilfellet er oppgavens tema svært interessant. Norge kjøper for eksempel ikke kampfly fra Israel, Kina eller Russland. Dette kan knyttes til identitet. De nasjonene som tilbyr Norge kampfly er alle kjente som ”liberale demokratier”, noe som naturlig kan knyttes til Norges egen identitet som en liberal frihetsforkjemper og en såkalt fredsnasjon.<sup>193</sup> Hvis man tar industripolitikken, er det naturlig at gjenkjøpsavtaler er noe en fredsnasjon er sterkt kritisk til. Dette var det også kun respondenten fra SV som hadde som punkt i debatten. Man kan knytte bånd mellom identitet og realpolitikken under en slik overskrift. Hvis man legger ”fredsnasjonen” til grunn, er det vanskelig å legitimere gjenkjøpsavtalene. Disse avtalene blir å oppfatte som kontraster til fredsnasjonen da de er å regne som støtte til et militærøkonomisk system. Man kan også spørre om en fredsnasjon bør bruke så store summer på forsvarsindustrien uten at denne debatten på noe tidspunkt har vært fremme i det offentlige lys. Et spørsmål om Norges identitet, og hvorvidt det er forenlig med ”fredsnasjonen” å inneha en plattform med stealth-kapasitet er også et spørsmål som bør stilles, da en slik kapasitet er å regne som offensiv.<sup>194</sup> Summen av de avslutningsvise poeng, er at det sterke fokuset på gjenkjøp kan være et brudd med den identitet Norge ønsker å konstruere i det internasjonale samfunn. I en slik sammenheng er det også et

---

<sup>191</sup> Dette vil ikke bli nærmere berørt, dette skyldes delvis at det er for plasskrevende og delvis at det er utenfor oppgavens design.

<sup>192</sup> Wendt (1992)

<sup>193</sup> Se for eksempel Leira (2005)

<sup>194</sup> Debatten om ”stealth” er offensiv eller defensiv er ikke helt enkel å konkludere, men Børresen utfordrer behovet og hvorvidt en stealth plattform vil være hensiktsmessig i Norges tilfelle. Børresen (2006)



poeng at moderat konstruktivisme nærmer seg realismen.<sup>195</sup> Man konstruerer en identitet, men den militære dimensjon står ofte i kontrast til den ”ideelle” fremstillingen man har av seg selv. Oppgaven har også forsøkt å finne ut om det er støtte for et konstruktivistisk svar på spørsmålet ”trenger Norge kampfly?”.<sup>196</sup> Respondentene var alle klare på at det var materielle faktorer som lå bak behovet for kampfly. Dette blir behandlet under pkt 4.2, da argumentasjonen som fremføres for kjøp av nye fly er i svært stor grad basert på realpolitikk. Hvilket bringer oss til den første av forventningene som ble utledet fra konstruktivismen.

### **Forventninger til funn**

Den første formuleringen med utgangspunkt i konstruktivismen lød;

*FK 1: Historiske bånd vil være avgjørende for valget av kampfly*

Svaret er ikke så opplagt som man kanskje hadde forventet at det skulle være, spesielt da mange av respondentene vegret seg for å uttale seg om den nåværende administrasjonen i USA.<sup>197</sup> I empirien ble det fremlagt to faktorer som kan forventes å direkte påvirke det kjøpet vi skal gjøre. Det første var utdanningen av piloter, det andre var våpenhjelpen. Disse to kan ikke sees helt separate fra hverandre, siden utdanning av piloter inngikk i våpenhjelpen. Mitt poeng med å fremlegge disse faktorene er å relatere dette prosjektet til historiske rammer og hvordan våpenhjelpen har påvirket det valg vi står overfor. Da USA bestemte seg for å tilføre Norge en lang rekke avanserte kampfly og teknisk materiell knyttet til dette, ble det gjort på et tidspunkt som var av stor viktighet for Luftforsvaret. Ulriksen skriver i *Den norske forsvarstradisjonen* at Norges forsvar ble ”rammet inn” i perioden rundt 1905 med det fiendebildet som da var. Mitt argument i denne sammenheng

---

<sup>195</sup> Særlig har Alexander Wendt blitt kritisert for dette. Det er ikke uvanlig å omtale ham som en konstruktivistisk realist, eller som en realistisk konstruktivist. På den andre siden har man Stephen Walt, som omtaler frykt som konstruert (Walt 1987), man kan omtale ham som en konstruktivistisk realist.

<sup>196</sup> Svaret på et slikt spørsmål vil kunne knyttes til for eksempel institusjonell teori innenfor organisasjonsteorien. Et perspektiv man kan hevde Allison allerede har flyttet inn i studiet av Internasjonal politikk (jf hans såkalte tredje modell, Allison og Zelikow 1999:294-295)

<sup>197</sup> Det kan således regnes som en feilkilde at dagens amerikanske administrasjon er såpass upopulær at det er ”illegitimt” å uttale seg til fordel for USA, dermed får man heller svar på hvorvidt man liker dagens amerikanske administrasjon i stedet for fordeler med et sikkerhetspolitisk samarbeid.

er at Luftforsvaret ikke ble opprettet før 1945, men institusjonaliseringen av rutiner og ”hvordan det skulle være”<sup>198</sup> kom en stund etterpå. Dette skyldes i henhold til Duvsete:

*”Med våpenhjelpen fulgte tilgangen på ny teknologi, knowhow, på amerikansk ekspertise, metoder, standardisering, evalueringssystemer og logistikk.[...] Prisen flyvåpenet måtte betale var høy, og den strir forsvarsgrenen fortsatt med. Flyvåpenet gikk glipp av utviklingen av egne doktriner og prosedyrer, og ble i større grad enn marinen og Hæren integrert i amerikansk tankegang og Standard Operating Procedures. Det førte til at Luftforsvarets egne tankeverksteder nesten døde”<sup>199</sup>*

Som dette sitatet viser er det en betydelig amerikansk innflytelse i Luftforsvaret, noe som i stor grad skyldes den tilførsel av materiell Norge mottok fra USA i løpet av 50-tallet. Da skulle man forvente å finne betydelig støtte hos de respondentene som kom fra Luftforsvaret for JSF. Denne materialiserte seg dog ikke. Det eneste jeg kan finne er den ”undersøkelsen” som omtales i Luftled<sup>200</sup> der et flertall av flygere og operativt personell favoriserer JSF, noe som, i lys av sitatet over, ikke kan ansees å være overraskende. Utover denne undersøkelsen kommer et sitat fra FrP sin respondent: ”Luftforsvaret mener definitivt at det amerikanske flyet er fremtidens fly, selv om de ikke har sett noe til det enda.”<sup>201</sup> Noe som kan indikere at Luftforsvaret, på tross av at flyet ikke er klart enda, har bestemt seg for hva de vil ha. Noe som kan støtte opp under ideen om at Luftforsvaret har faglig slagside mot JSF.

*“Whether we like it or not, we can never sever our links with the past, complete with all its errors. It survives in accepted concepts, in the presentation of problems... in everyday life, as well as in language, and institutions. Concepts are not spontaneously created but are determined by their “ancestors”<sup>202</sup>*

Dette sitatet fra den tyske vitenskapsteoretikeren Ludvig Fleck fanger kjernen i det som er en av de mest sentrale dimensjonene i dette hjørnet. Trenger vi eksplisitt å ta for oss

---

<sup>198</sup> Ulriksen (2002:11)

<sup>199</sup> Duvsete (1998:128)

<sup>200</sup> Nergård (2005:35-38). Det spesifiseres i artikkelen at undersøkelsen er uformell, derfor ”gåsetegnene”.

<sup>201</sup> Respondent (FrP)

<sup>202</sup> Ludvig Fleck (1979)

historien som en variabel? Eller ligger den der uten at beslutningstakere og andre kan justere den kursen historien allerede har lagt for oss? Historien rammer inn det vi ser og de valgmuligheter som finnes. I dette tilfellet er det hva som ikke er kandidater som er det klareste "offeret" for historien. Behandlingen av Rafale<sup>203</sup> og JAS Gripen passer godt inn i et slikt argument. Den norske utenrikspolitikken har vært tett knyttet mot USA. Dette gjelder i særdeleshet i forholdet til NATO. Når man da spør hvordan historisk arv kan påvirke kampflykjøpet, er det naturlig å vinkle dette mot USA og da forvente støtte til JSF. Det fascinerende med situasjonen er at den historiske ballasten Norge har, kommer i konflikt med både beskrivelsen av fredsnasjonen, og den rollen Luftforsvaret historisk har innehatt med fokus på defensive luftkontroll-operasjoner. Hvis man skal benytte JSF i Luftforsvaret, er det sannsynlig at man må gå over til den operative tenkningen som rådet før F-16. Med angrep på fiendens flyplasser i en innledende fase i en konflikt som dominerende doktrine. Som historisk ramme kan man av denne grunn spørre hvilken faktor som er sterkest institusjonalisert i Luftforsvaret, historien eller rollen. Hvis det er rollen, kan man forvente at Eurofighter ligger godt an, er det historiske bånd, kan det favorisere JSF.

I denne sammenhengen er et poeng fremstillingen av USA og hvordan USA forholder seg til kampflykjøpet. En sentral dimensjon i debatten mellom JSF og Eurofighter, er hvordan de som promoterer og selger flyene oppfatter de produktene og egenskapene som selges. I en slik sammenheng er det spesielt interessant å se på JSF. Geir Lundestad hevder at USA skaper et "imperium ved invitasjon".<sup>204</sup> I verden etter den kalde krigen er behovet for symboler i internasjonal politikk blitt styrket.<sup>205</sup> JSF kan i en slik sammenheng knyttes opp mot Lundestads begrep. Flyet er i så fall et symbol på forholdet mellom hegemonen og de landene som støtter opp under denne.<sup>206</sup> Problemet med en slik argumentasjon er at den er omvendt i forhold til de spørsmål denne oppgaven stiller. Det er ikke Norges behov som blir dominerende i en slik kontekst, men hva USA ser fra hegemonens ståsted. I denne sammenhengen blir JSF viktigere for USA enn for de landene som vurderer å kjøpe dette flyet.

---

<sup>203</sup> Samtlige av mine respondenter var klare på at Rafale ikke var en kandidat. En av byråkratene gikk endog så langt som å si at "Rafale er med fordi vi trengte en tredje kandidat, derfor er det en papirkandidat".

Respondenten fra FrP mente også at vi "har to kandidater", underforstått JSF og Eurofighter.

<sup>204</sup> Lundestad (2004:45)

<sup>205</sup> For eksempel er inndelingen i "Axis of Evil" og bruken av retorikk med budskap av typen "enten er du med oss eller så er du mot oss" en god indikasjon på dette. Støtte ytres primært gjennom symboler, for eksempel å sende små kontingenter med soldater for deltakelse i konflikt.

<sup>206</sup> Et lignende argument fremføres av Aftenpostens journalist Kjell Dragnes (2006)

## USA og Norge, et asymmetrisk forhold

Verdens eneste supermakt er en av de nasjoner Norge har et godt historisk forhold til. Slutten på den kalde krigen synes ikke å ha endret dette nevneverdig. Eller som den amerikanske ambassadøren sa det: "Let us choose our friendship, not just in memory of the past, but in hope for the future. Let us make our relations a true "Partnership for the 21st Century."<sup>207</sup> Luftforsvaret har som tidligere nevnt vært det mest "amerikaniserte" av våpengrenene. Av denne grunn er det ikke uventet at man finner en overvekt av flygere som håper på JSF. Selv om de respondentene jeg intervjuet<sup>208</sup> virket klare på at de ikke hadde noen favoritter blant de nåværende kandidater, med et unntak av SV sin representant i forsvarskomiteen, som virket å favorisere JAS Gripen. Det siste er egentlig ikke overraskende, da det kan knyttes til SV sin historiske arv, med USA-kritikk og motstand mot NATO som sentrale brikker i etableringsprosessen av partiet.<sup>209</sup> Det er også en annen faktor som gjør at SV forsøker å spille inn JAS Gripen i denne debatten. Kampflykjøpet er et symbol på forsvarspolitisk tilknytning. SV lanserte i sin tid et Nordisk felles forsvarssamarbeid som et alternativ til NATO, og muligheten for å hente billige A og B versjoner av JAS Gripen muliggjør å relansere denne ideen. Det er også enklere å gjøre dette nå, med bakgrunn i populariteten til Bush i tillegg kommer muligheten for at USA og Europa kan være i ferd med å drive fra hverandre.

Det som kan sies å ha endret seg er to ting. Det første er inntreden av Bush sin administrasjon, og med den krigen i Irak. Det andre er at Europa i stadig større grad forsøker å etablere egne militære styrker som kan operere uten amerikansk støtte,<sup>210</sup> en prosess som synes å ha akselerert med dannelsen av EU sin felles utenriks- og sikkerhetspolitikk (FUSP). Norge har derfor en mulighet til å bryte med det sikkerhetspolitiske bildet vi har operert under de siste 40 årene, og således legge noe av historien bak oss. Dette kommenterer også Ståle Ulriksen i appendikset til *Den norske forsvarstradisjonen* der han fremlegger behov for en ny forsvarsstruktur. "Det vil

---

<sup>207</sup> USAs Ambassadør ([www.Atlanterhavskomiteen.no](http://www.Atlanterhavskomiteen.no))

<sup>208</sup> Blant dem var det to tidligere jagerpiloter.

<sup>209</sup> Det skal nevnes at han var klar på at "det ikke ligger noen NATO kritikk i dette" når jeg spurte om det lå en underliggende NATO motstand i fremmingen av JAS Gripen. Senere i samme intervju ble det derimot spesifisert at "det kan være vi må si nei til operasjoner i NATO regi fordi vi er opptatt i FN tjeneste"

<sup>210</sup> Krigen i Kosovo viste at EU hadde betydelige problemer med moderne krigføring noe som spesielt gjaldt på luftsiden (Kagan 2003)

sannsynligvis kreve ekstrabevilgninger, men samtidig kan den sikkerhetspolitiske gevinst, særlig ved kjøp av Eurofighter være svært høy. Ved et slikt kjøp vil Norge kunne stille politiske krav til de fire EU-landene som deltar i prosjektet”.<sup>211</sup>

I en slik forståelse er grensegangen mot realismen og geopolitikken<sup>212</sup> uklar. Historiske bånd kan være bærende fordi de har historisk verdi, eller de kan være en spuriøs sammenheng. Hvis sammenhengen er spuriøs kan det være realpolitiske avveininger som er sentrale. Analysen beveger meg nå langs den ene siden fra historisk arv mot realpolitikken.

## 4.2 Geopolitikk

*”Jagerfly er viktig for å vise omverdenen, vel, vi er beredt”.*<sup>213</sup>

Slik jeg har fremstilt den strukturelle realismen i kapittel 2 er det naturlig å lete etter faktorer som argumenterer for kampfly i lys av territorielt forsvar. Behov for fly er derfor trukket inn mot å sikre statens suverenitet mot eksterne trusler. Enten disse truslene er umiddelbare, altså synlige i dag, eller om de er av en slik art at vi ikke i dag har sett dem ennå.

Vi kan innlede denne delen med å stille et spørsmål: Trenger vi kampfly?

Dette spørsmålet virker, i en realistisk ramme, retorisk, det er gitt at svaret er ja, noe som også ligger under sitatet over. Det som er interessant å se er hvordan man fremstiller dette behovet, og hvordan man implisitt støtter seg på vurderinger som teorier gjør.<sup>214</sup> I slike situasjoner er det interessant å undersøke om fremstillingene er konsekvente innenfor den teoretiske retningen man implisitt tar utgangspunkt i, for eksempel vil det være inkonsekvent hvis man argumenterer for at ”historien gjentar seg”, for så å argumentere mot innkjøp av kampfly. Man finner mange artikler som fastslår behovet for kampfly,

---

<sup>211</sup> Ulriksen (2002:296)

<sup>212</sup> Oppgaven omtaler (litt upresist, må innrømmes) geopolitikk og realpolitikk om hverandre i resten av oppgaven. Det kan hevdes at realpolitikk er en følge av geopolitikk. Men av plasshensyn behandles ikke dette her.

<sup>213</sup> Respondent (FrP)

<sup>214</sup> Man kan i lys av en slik påstand vurdere om teorier kan flyttes fra å være deskriptive til å bli normative. Poenget i denne sammenhengen er dog at de vurderinger man gjør er dekket av teoretiske standpunkt, selv om intervjuene mine viste at man gjorde vurderinger som passet bra inn i realpolitiske rammer, men det var ikke eksplisitte valg ut fra teori, men basert på ”virkeligheten”, som respondenten fra FrP sa det.

spesielt er det i forsvarrets egne tidsskrifter fremmet betydelige pro-argumenter.<sup>215</sup> Argumentene som fremmes er stort sett av typen ”man trenger kampfly for å trygge statens grenser mot inntrengere”.<sup>216</sup> Et slikt argument er som tatt ut av realismens tankegods. Det er i en slik sammenheng naturlig å sitere Kenneth Waltz: ”In the absence of an external authority, a state cannot be sure that today’s friend will not be tomorrow’s enemy”.<sup>217</sup> I en forlengelse av dette står sitatet under som en påminner om de gjeldende geopolitiske rammer.

*”Dagens Russland utgjør ingen trussel mot Norge. Det asymmetriske forholdet mellom en stormakt og en småstat vil likevel fortsatt prege de bilaterale relasjonene. Innenriks- og forsvarspolitiske utviklingstrekk, samt Russlands forhold til NATO, vil i høyeste grad forbli relevant for utformingen av norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk.”*<sup>218</sup>

Et argument om fly som virkemiddel til å sikre statens grenser er i så fall klart rettet mot realismen. Langt på vei de fleste av respondentene var klare på dette. ”Vi trenger jagerfly i fremtiden på grunn av suverenitetshevdelse i områder, kanskje spesielt i nord,” sa en av respondentene.<sup>219</sup> Man kan også knytte kampfly til den typen militær makt realistene fremstiller som ”viktigst”, Hæren. John Mearsheimer fastslår at Hæren er viktigere enn de andre delene av forsvaret, og at de andre delene er til støtte for Hæren, eller som han selv sier det: ”Land power is the most formidable power available to states”.<sup>220</sup> Problemet med denne forståelsen av luftvåpen er at i Norge har Luftforsvaret vært ansett som en gren på siden av Hæren. I særdeleshet er kampflybegrepet et uttrykk for dette. Tidligere anskaffet man jagerfly og jagerbombefly, som skulle utfylle hverandre, i dag anskaffer man kampfly som skal gjøre begge deler. Man trenger dermed fly for å sikre nasjonens grenser mot eksterne fiender. Kun en hadde noe å nyansere dette med, da også terrorangrep ble nevnt som argument for innkjøp av fremtidige kampfly.<sup>221</sup> Det er en overhengende dimensjon i

---

<sup>215</sup> For eksempel har jeg ikke funnet et eneste innlegg som har avfeid behovet for kampfly, selv om mange har vært i tvil om antallet, se forøvrig debattene i Norges Forsvar eller Norsk Militært Tidsskrift. I den ”innledende fasen” av kampflyprosjektet var det en del innlegg som rettet fokus mot førerløse fly (Norges Forsvar 3/2004:14-15). Et alternativ som synes å ha stilnet av etter hvert som prosessen med nye kampfly har kommet i gang.

<sup>216</sup> Det var et fellestrekk hos respondentene at kampflyene var til for å forsvare Norge og norskegrensa.

<sup>217</sup> Waltz (2000:10)

<sup>218</sup> Stortingsproposisjon 1(2002 – 2003)

<sup>219</sup> Respondent (Ap)

<sup>220</sup> Mearsheimer (2001:110)

<sup>221</sup> Respondent (Ap)

denne teoretiske tilnærmingen at anarkiet definerer aktørenes handlingsrom. I Aftenposten hevder den amerikanske ambassadøren i Norge: ” [Mitt poeng er at] vår evne til å operere sammen svekkes hvis Norge kjøper nye kampfly utenfor USA”.<sup>222</sup> Det har også i løpet av den siste tiden blitt produsert mange oppslag av typen ”USA presser Norge” og ”Krever at Norge skal kjøpe amerikansk”. Sett i et neorealitisk perspektiv er dette en interessant observasjon. Videre kan det synes som om USA driver en slags økonomisk realisme mot Norge i denne saken, ved å anvende sin overlegne plass i systemet, kan de produsere et fly i så mange eksemplarer at prisen blir redusert.<sup>223</sup> De overordnede linjene i kampflykjøpet synes også å ligge under ambassadørens uttalelser: amerikanerne har bestemt at de vil ha Norge med på laget, men de er usikre på ”hva Norge vil”.<sup>224</sup> Slike faktorer er også underliggende i Luftled. Der hevder flyger og vingsjef Jarle Nergård at en spørreundersøkelse blant norske flygere og bakkepersonell overveldende favoriserte JSF, med begrunnelse knyttet til internasjonale operasjoner og hvordan man raskt kunne bli irrelevante i slike.<sup>225</sup> Knyttet opp mot Walt sitt teoretiske apparat er dette et interessant poeng.

### **Snøballen ruller...**

Et interessant spørsmål, som Stephen Walt retter søkelyset mot, er hvorvidt Norge i den situasjon som vi befinner oss i: skal balance eller bandwagon. Slik argumentasjonen er fremsatt har dette skillet noen interessante konsekvenser. Forutsatt at trusselen fortsatt er Russland. Dette gjør at Norge har tre muligheter. Den første er å rett og slett velge JSF fordi vi ønsker å ”henge oss på USA”. I et slikt samarbeid vil derimot Norge være den klare juniorpartneren med de ulemper som måtte følge av dette. Hvis man drar resonnetet litt langt, kan man påstå at Norge tilfredsstillt kriterier til en nasjon som driver bandwagoning, vi er små, geografisk nokså isolert og utenfor EU. I tillegg er Norges primære sikkerhetsgarantist, NATO, sin rolle under sterk diskusjon. Den andre muligheten er å balansere mot USA. I en slik sammenheng vil det være naturlig å satse på Eurofighter for å knytte sterkere bånd til EU.<sup>226</sup> Det som taler mot denne fremgangsmåten er at Norge (pr i dag) står utenfor EU, og kan dermed forvente å stå svakere enn regulære medlemmer i

---

<sup>222</sup> Aftenposten (23.5.2006: ”USA presser Norge”)

<sup>223</sup> Det forventes at JSF vil ha betydelige masseproduksjonsfordeler i forhold til de andre kandidatene.

<sup>224</sup> Aftenposten (23.5.2006)

<sup>225</sup> Nergård (2005)

<sup>226</sup> Det er også en lignende argumentasjon bak Ulriksens appendiks over et effektivt folkeforsvar. Ulriksen (2002)

situasjoner der man trenger støtte. Iver Neumann argumenterer med at Norge ikke må komme for langt mot et av disse hjørnene. Det vil i så fall kunne begrense vårt sikkerhetspolitiske handlingsrom.<sup>227</sup> Et sentralt spørsmål som da dukker opp er hvorvidt EU balanserer mot USA eller mot Russland, denne diskusjonen er utenfor omfanget av en oppgave på denne størrelsen, men hvordan Norge kan benytte kampflykjøpet til å endre retning er derimot innenfor, og en sentral debatt innenfor forventning en under realismen.

### **Forventning en under realismen**

#### *FR 1: Geopolitikk vil legge sterke føringer på Norges valg av kampfly*

Basert på intervjuene og den teoretiske ramme som er forelagt, er det tydelig at realismen fastlegger behovet for kampfly. Norge trenger kampfly for å beskytte sin territoriale suverenitet er en argumentasjon som deles av samtlige av mine respondenter, i tillegg til i en mengde offisielle taler og publikasjoner. Et spørsmål som da dukker opp, er hvilket fly som passer inn i den realistiske logikken?

Norge har, som det ble fremlagt i bakgrunnskapittelet, gitt sitt luftforsvar to primære oppgaver: den første er luftforsvar, den andre angrep på sjømål med styrte missiler. Dette er oppgaver som er knyttet til det trusselbilde som forelå ved starten av den kalde krigen. Behovet for å holde luften fri for fiendtlige fly i den innlende fasen av en eventuell konflikt, fremheves både i Luftforsvarets historie<sup>228</sup> og i Norsk Forsvarshistorie. Slike argumenter er å betrakte som realpolitiske da de baserer seg på geopolitiske forhold og behovet for en ”buffer”. I en slik sammenheng kunne Norge under den kalde krigen blitt angrepet tidlig i en konflikt. Dermed ville Norge fungert som tidlig varslingslinje om et angrep på vesten. Norske F-16 har etter hvert fått betydelige egenskaper i både luft – luft og luft-sjø rollen, og det flyet som skal erstatte dem, må være egnet til både angrep på fiendtlige fly og sjømål. Noe som forutsetter at de strategiske doktriner som er gjeldende, ikke endres. Som en følge av dette synes det naturlig å vektlegge geopolitiske forhold når man skal velge fly, både om man skal ha fly, og hvilken type man skal ha. Et spørsmål som kan være sentralt er hvordan våre naboer utvikler seg. Av denne grunn er de to alternative

---

<sup>227</sup> Neumann ((a)2002)

<sup>228</sup> Arheim et al(1994:74)



scenarier for utvikling i Russland av interesse. Et Russland som følger en utvikling der man igjen beveger seg bort fra vesten og mot den situasjonen som fremstilles i scenarioet "Eurasia mot vesten".<sup>229</sup> I en slik situasjon er det klare likhetstrekk med den kalde krigens strategiske bilde. De to scenarioene har i utgangspunktet, slik jeg ser det, to muligheter for å fokusere på egenskaper ved flyene. Eurasia-scenarioet vil fordre fokus mot klassisk territorielt forsvar med hovedvekt på suverenitetshevdelse og avskjæring av fly som krenker Norges luftrom. Ved det andre scenarioet<sup>230</sup>, "godvær", er det mulig å rette fokus mot en stabil bjørn, noe som reduserer behovet for et sterkt territorielt forsvar. I en slik situasjon er det naturlig å henvise til allianser og hvilket behov NATO eller FN har. Det vil være naturlig, i større grad, å snakke om ekspedisjonsforsvar. Dette kan like gjerne gjøre at norske soldater og fly blir brukt i Iran eller Irak som at man benytter dem til suverenitetshevdelse over Finnmark. På den andre siden kan neorealismen benyttes til å belyse hvorfor en slik endring ikke nødvendigvis er å regne som betydningsfull, da det er det anarkiske systemet som definerer hvordan stater handler. Russlands styresett internt vil således ha lite å si, da store stater agerer slik de alltid har gjort. En slik tankerekke ligger også under når Neumann poengterer "Russlands strategiske tenkning domineres av et behov for å bli anerkjent som stormakt. At landets ressurser i andres øyne ikke synes å gi noe grunnlag for en slik status, fører bare til at landet insisterer desto sterkere på slik anerkjennelse."<sup>231</sup> Stormakter agerer ut fra deres posisjon i det internasjonale system av stater, og dermed bør man i utgangspunktet fokusere mot det "sikre"; territorielt forsvar.<sup>232</sup> Eller som respondenten fra Fremskrittspartiet sa det: "Vi kan ikke tenke bare på ekspedisjonskorps, forsvaret er basert på at du skal forsvare Norge på norsk jord"<sup>233</sup>

Et valg av JSF vil kunne tilføre Norge kapasiteter vi ikke har hatt til nå - Stealth -. Ofte fremstilles denne som en av de mest sentrale egenskapene ved flyet. Stealth er primært egnet til å bryte inn i overvåket, fiendtlig luftrom. Enkelt sagt er det en såkalt førsteslagskapasitet.<sup>234</sup> Norge vil da ha en plattform som kan levere bomber i en

---

<sup>229</sup> Åtland et al. (2005:101-116)

<sup>230</sup> (Ibid:61-76)

<sup>231</sup> Neumann ((a)2002:19)

<sup>232</sup> Dette følger logisk av realismens fokus på stater som aktører at man er opptatt av å sikre grensene for staten.

<sup>233</sup> Respondent (FrP)

<sup>234</sup> Hvis man ser bort fra de "softe" argumentene jeg fremsetter mot stealth i denne sammenhengen, finnes det også interessante artikler som fremstiller denne egenskapen som svært viktig. For eksempel har Selanger en artikkel på trykk i "Norsk Militært Tidsskrift" der han oppsummerer viktigheten av "stealth" ved å regne ut hvor stor del av luftrommet JSF kan bevege seg usett i vs hvor stor del av det samme luftrommet Eurofighter

innledende fase av en konflikt med mindre sjanse for å bli skutt ned enn et ”konvensjonelt” fly.<sup>235</sup> En slik kapasitet er unik i nordområdene. Hvis man skal følge den realistiske argumentasjonen, kan man forvente at Russland vil kompensere for denne egenskapen ved enten å stasjonere flere fly i nærheten av Norge, eller å utvikle mottrekk mot ”Stealth”. Det siste er meget sannsynlig allerede er under utvikling. Et annet aspekt ved ”stealth” er hvorvidt det er en vesentlig egenskap innenfor de rammer Norge opererer. Argumentet om stealth er basert på klare fiendebilder der det i liten grad er usikkerhet om identifikasjon og klassifisering av mål. Som Eurofighters markedsdirektør klart sier det i Dagbladet: ”Rules of Engagement do not always allow "first look, first shoot" opportunities to be used. Sometimes, especially in crisis management/peacemaking operations, you will have to get up close and personal - STEALTH will not be of any use then but aerodynamics will”.<sup>236</sup> Denne argumentasjonen vil i stor grad svekke stealth som vesentlig egenskap i den situasjonen vi er oppe i. Et annet poeng som er å innvende mot stealth er det faktum at man ofte snakker om å vise tilstedeværelse i nord.<sup>237</sup> I en slik situasjon er stealth ikke en egenskap som er å anse som relevant. I de tilfeller der det var ønskelig måtte flyene med vilje ødelegge sin egen signatur slik at de ble synlig på radar. Til slutt er det rent tekniske som gjør at fly med stealth er bygget på en slik måte<sup>238</sup> at de er svakere i luftkamp enn fly som er designet som luftkampjagere i utgangspunktet.<sup>239</sup>

## **Realisme og kampflykjøpet avsluttende teoretiske bemerkninger**

Mange av de argumentene som fremføres har realpolitisk slagside, men det er enda ingen som har tatt til orde for å knytte denne debatten direkte opp mot norsk medlemskap i EU. Mye av argumentasjonen kan endres fullstendig hvis et Norsk medlemskap i EU ble en realitet. Det vil i en slik sammenheng være naturlig at Norge samarbeider med EU-land

---

kan bevege seg i. Selangers argument er å regne som operativt, og konklusjonen er at JSF kan bevege seg usett i 98% av et bestemt luftrom, mens Eurofighters tilsvarende tall er 2%. Selanger(2006)

<sup>235</sup> Et annet argument som sirkler rundt samme logikk, er hvorvidt det er lettere for politikere å anvende fly som maktmiddel hvis det er betydelig lavere sannsynlighet for at de blir påført egne tap. I en slik sammenheng er stealth en interessant egenskap. For en innføring i denne problemstillingen, se Bacevich (2005), Milgram (1975) eller Norges Forsvar (3/2004:12)

<sup>236</sup> Dagbladet ”Eurofighter svarte deg” (04.5.2006, Spørsmål 17)

<sup>237</sup> Espen Barth Eide (2006)

<sup>238</sup> Dette skyldes i stor grad at skroget på flyene må være designet på en måte som reduserer radarsignaturen. Se for øvrig ”Air Power Australia” for en nærmere innføring i hvordan JSF sammenlignes med andre kampfly.

<sup>239</sup> Det er for øvrig et klassisk ordtak i flymiljøer at du ”kan ikke lage en bomber om til en jager, men du kan ta en jager og bygge den om til en (jager)bomber”

som er av omtrent samme størrelse og plassering i det internasjonale system av stater. Luftforsvaret skriver på sine hjemmesider: ”Ved å bidra med kampstyrker i internasjonale operasjoner, håper vi å sikre at styrker kommer til Norge om vi skulle behøve det. Vi bidrar til andres sikkerhet for at andre skal føle en forpliktelse til å bidra til vår”.<sup>240</sup> Dette er, sett med realpolitiske øyne, naivt. Hvis dette var riktig, kan man tenkte seg at behovet for kampfly er rotfestet i en ekspedisjonskorpsrolle der Norge en gang i fremtiden skal fungere som en forlenget arm til våre allierte. Problemet med denne argumentasjonen er at den ignorerer historiske fakta, da spesielt forholdet mellom imperier og hvordan verden rundt dem forsøker å balansere disse ut.<sup>241</sup> I en slik situasjon vil mange foretrekke at man baserer seg på eget nasjonalt og territorielt bundet forsvar. Det kan derimot innvendes at dette ikke er nok for å legitimere så store investeringer som kampflykjøpet.

Realpolitikken i sin rene form forfekter at man alltid skal forholde seg til omverden som om den er ustabil og potensielt fiendtlig, dette gjelder også kampflykjøpet. Som jeg fremstilte tidligere i analysen; man bør innenfor en ren, realpolitisk ramme velge den plattformen som i størst grad bidrar til å sikre Norges suverenitet. Det flyet som er best til dette må beherske to egenskaper: den første er evnen i luft – luft rollen den andre er hvordan man vil være i stand til å overføre ”know how” og dermed hvor selvstendig vedlikehold man kan utføre på de flyene som velges.<sup>242</sup> Et slikt argumentet er fremmet i Storbritannia der man ytrer bekymring for nasjonens evne til å operere selvstendig fordi Lockheed Martin nektet å overføre teknologien bak JSF til britene. De gikk i mars 2006 så langt at de truet med å kansellere hele kjøpet:

*”Lord Drayson, the Minister for Defense Procurement, told the Senate Armed Services Committee that Britain would lose sovereign control without the technology transfer deal. [...] We should be absolutely clear about what our bottom line is on this matter. . . we will not be able to purchase the aircraft.”*<sup>243</sup>

---

<sup>240</sup> Luftforsvarets offisielle hjemmeside

<sup>241</sup> Johnson (1999)

<sup>242</sup> Det er også en del innlegg i diverse debattforum som poengterer at de mistenker at JSF vil ha en ”avknapp” som Pentagon kan trykke på i det flyene blir brukt på en måte USA ikke liker eller aksepterer, se for eksempel Aftenpostens debattforum. Slike konspiratoriske tilnærminger er ikke vanskelig å forstå, gitt at det er ”bokser” i flyet man ikke kjenner innholdet i.

<sup>243</sup> Offisielle nyhetssiden til det Britiske Forsvarsdepartementet (15.3.2006)

Dette er også et vesentlig argument for Norges del, selv om enkelte av de byråkratiske respondentene mente industriavtalen med LM ga oss ”stadig mer” verdifull informasjon. Det kan også virke som om den amerikanske ambassadøren har en forståelse av verden som ikke helt passer inn i den verden neorealismen fremstiller:

*“We must also reinforce the underappreciated security cooperation between our nations. [...] Military exchanges, joint training, and the use of common technology platforms will ensure a military interoperability that will allow Norway and the U.S. to project power together wherever needed. Norway’s continued participation in the Joint Strike Fighter program would maximize our continued ability to work together globally. I hope that going forward with this decision will be seen as not just an economic issue, but also one of critical strategic importance.”<sup>244</sup>*

Denne argumentasjonen kan knyttes til to dimensjoner. Den første er hvorvidt man ser kampflykjøpet som noe mer enn innkjøp av en plattform for leveranser av våpen, den andre er hva er egentlig truslene mot Norge. Sitatets innhold er også interessant. Dette kan synes å være en del av det Lundestad kaller ”imperium ved invitasjon”, og invitasjonen kan være JSF.

### 4.3 Industripolitikk

Debatten om industriavtalen med LM er et godt eksempel på forholdet mellom kortsiktige vurderinger og de mer langsiktige. Når man diskuterer industriavtaler generelt og avtalen med LM spesielt, er det lett å spørre hva man får igjen for de ressursene som brukes. Dette er en kortsiktig tilnærming til en slik avtale. Av respondentene mine mente AP, SV og FrP at avtalen hadde gitt for lite tilbake til Norge. Dette gjør det naturlig å starte en analyse av industripolitikken med et forsøk på å forklare hvordan man teoretisk ser på denne avtalen, og hva avtalen kan forventes å gi, samt hvilke aktører som kan forventes å påvirke fortolkningen av denne avtalen.

---

<sup>244</sup> Tale til Atlanterhavskomiteen (22.5.2006)

## Utenrikspolitikk by Proxy?

FK 2: *Det er indrepolitiske faktorer som er avgjørende for hvilke kriterier som legges til grunn for den politiske prioriteringen av kampflymodellene*

Det er en tynn grense mellom realisme og moderat konstruktivisme. Noe som kommer klart frem når FK 2 skal analyseres. Innenfor denne forventingen er industripolitikken sentral. Hvordan kan man så sette industripolitikken i et konstruktivistisk lys? Man kan si at industripolitikk er konstruktivistisk da den, slik jeg omtaler den, omhandler Norges *identitet*. Det er også mulig å knytte politiske bånd mellom kampflykjøpet, industrien og hvilken modell som favoriseres. Fagbevegelsen har en tyngde på venstresiden i norsk politikk, og at det er en betydelig uvilje mot JSF i den samme "leiren", bør ikke komme overraskende. Dette kan knyttes til arbeidskår i det "liberalistiske USA" og hvordan fagforeningene i USA er svake. Et annet aspekt er at LO har synspunkter på saker som tilsynelatende er utenfor deres saksfelt<sup>245</sup>, men som allikevel gis stor plass, for eksempel protesterte LO mot krigen mot Irak.<sup>246</sup> I en slik sammenheng kan man se for seg at LO protesterer mot "ideen USA". Det er også interessant at David Hamilton, Eurofighters markedsdirektør, fremstiller offensive operasjoner som et eksempel på aksjoner hvor JSF er godt egnet. Han sier i et intervju på [www.dagbladet.no](http://www.dagbladet.no) at "JSF will be a very good aircraft if your primary aim is to bomb Baghdad".<sup>247</sup> Dette kan sees på som et forsøk på å knytte bånd mellom Eurofighter og motstanden til angrepet på Irak.<sup>248</sup> Utfra de respondentene som ble intervjuet tydet også mye på at Eurofighter hadde et betydelig forsprang på JSF når det gjaldt industrien.

## Industripolitikk er realpolitikk med andre midler?

Carl Von Clausewitz hevdet at "War is a mere continuation of policy by other means"<sup>249</sup> Det som er det interessante i denne sammenhengen er å spørre om industripolitikken er

---

<sup>245</sup> Hvis man da mener fagbevegelsen bør forholde seg til forhold som gjelder norske arbeidstakere.

<sup>246</sup> I henhold til Landsorganisasjonens offisielle hjemmeside.

<sup>247</sup> "Eurofighter svarte deg", Dagbladet (4.5.2006)

<sup>248</sup> Hamilton fremsatte en oppsiktsvekkende påstand i samme intervju: "I've seen Russian press reports which want Norway to buy JSF rather than Eurofighter - it will cause Russian aircraft less problems." Denne påstanden er forsøkt verifisert i etterkant ved å sende Hamilton en E-post, men denne ble ikke besvart.

<sup>249</sup> Her sitert fra *The Clausewitz homepage* (Bok 1 punkt 24)

realpolitikk med andre midler? Som tidligere berørt er det et betydelig spenn mellom de identitetsmessige fremstillingene<sup>250</sup> av ”Norge” og den realpolitiske argumentasjonen som ligger under. I en slik kontekst er det naturlig å spørre om industripolitikken og gjenkjøpsavtalene er i strid med vår selvpålagte historiske fremstilling av fredsnasjonen Norge. I denne sammenhengen fremsatte respondenten fra SV en refleksjon som demonstrerer hvordan industripolitikken binder Norge inn i større kontekster og vanskeliggjør å snakke om ”selvstendige” aktører. ”Vi skal ikke eksportere til land der det er krig eller konflikt, men dette høye, store målet der blir hele tiden slått i hjel av allianseforpliktelsene våre”.<sup>251</sup>

### **Fanger bordet?**

Det mest diskuterte feltet i forbindelse med kampflykjøpet er industriavtalene og hvorvidt man skal fortsette med JSF – avtalen. Avtalen er et vanskelig tema siden selve JSF prosjektet er i startfasen. Noen ting kan derimot bringes på det rene ettersom respondentene var klare på dette. Det første er at deltakelse i avtalen med LM ikke innebærer en beslutning om å kjøpe det endelige produktet. Respondenten fra Høyre var klar på dette: ”Norsk deltakelse i avtalen betyr ikke at vi har tatt noe valg, verken formelt eller uformelt, eller på noen annen måte”. Det var derimot et interessant skille mellom de politiske respondentene, med unntak av Høyre, og de som satt i byråkratiet. Respondentene fra SV, Ap og FrP var alle klare på at de var ”skuffet” over LM i forbindelse med avtalen. I motsetning til dette var Høyre og byråkratene klare på at en avlysning av avtalen ville være uklokt.<sup>252</sup> En av byråkratene mente at det ville være ”svært uheldig” å avlyse kontrakten nå. Argumentasjonen var klar: alle de fire som støttet avtalen med LM fremstilte den som en mulig inngangsport for norsk industri, med potensielle gigantkontrakter, i tillegg til at flyet var under utvikling og det var viktig å være på ”innsiden” for å kunne påvirke utviklingen i ”norsk” retning. På denne måten kan man påstå at JSF sitt potensial er

---

<sup>250</sup> Det er en interessant observasjon at omslaget på Børresens et al. ”Norsk Forsvarshistorie” har en fremstilling av ”Norge” og ”USA”. Omslaget viser et hangarskip med amerikanske merker, og en norsk soldat som passer et tilsynelatende sykt barn. Dette støtter opp under bildet om Norge som en nasjon uten krigere, selv soldater er ”fredens” menn. Se for øvrig Terje Bruøygard (2006)

<sup>251</sup> Respondent (SV)

<sup>252</sup> Det er også et tydelig skille mellom Høyre og de andre partiene. Byråkratene mente at den forrige regjeringen var klarere på behovet for en sterk, militærfaglig begrunnelse for hvilket fly man valgte. Det ble ytret både av representanten for den forrige regjeringen og de som representerte partier i den nye regjeringen.

betydelig større enn deltakelse i Eurofighterprosjektet. Dette skyldes i stor grad antallet som skal produseres, hvilket medfører at en liten kontrakt knyttet til JSF vil ha store økonomiske muligheter. Man kan i en slik sammenheng se for seg at norske NSM blir valgt som standard sjømålsmissil, noe som kan medføre betydelige salg til de landene som velger å operere JSF. Kongsberg har også oppdatert NSM til å kunne engasjere landmål, dette kombinert med en rekkevidde på ”over 150 km”<sup>253</sup> betyr at produsenten bør ha en stor mulighet for å levere et våpensystem som pr i dag ikke finnes til JSF.<sup>254</sup> Det som derimot fort kan komme i konflikt med en slik salgavtale, er potensial for bruk i krig uten FN-mandat et punkt som ikke, til nå, har vært fremme i offentligheten. JSF vil utruste mange av verdens forsvar i løpet av de kommende årene. Hvis Norge leverer våpen til dette flyet, vil disse høyst sannsynlig bli benyttet i konflikter som Norge er imot. Da er det for sent. Dette dilemmaet fremstiller klart det dilemma Norge står overfor. I tillegg er det en indikasjon på forholdet mellom identitet og realpolitikken. Noe som bringer meg over til FR 2.

### **Militær uavhengighet?**

*FR 2: Norge vil prioritere det konseptet som i størst mulig grad bidrar til å styrke Norges evne til militær uavhengighet*

Når man snakker om forsvarspolitik og sikkerhetspolitikk er det innenfor realismen vanskelig å operere med indrepolitiske variabler. Her kommer forventning 2 innenfor realismen inn. Derfor er det inkludert to sentrale dimensjoner, den første er industripolitikk, den andre er uavhengighet av andre aktører generelt. Industripolitikk fremstilles ofte som en ren, indrepolitisk variabel. Innenfor realismen er det en sentral tanke at allianser og inngåtte avtaler ikke teller spesielt mye hvis en krise skulle oppstå.<sup>255</sup> Eller som Waltz uttrykker det: ”Relatively independent states are in a stronger position than relatively dependent ones”<sup>256</sup>

---

<sup>253</sup> I henhold til Kongsbergs offisielle hjemmeside.

<sup>254</sup> JSF kan levere slike våpen, men disse er for store til å bæres internt, NSM vil slik det ser ut pr nå fylle et viktig gap her. (Se for eksempel Federation of American Scientists eller Modern Aviation Index)

<sup>255</sup> Waltz (2000:13) ”The laws of voluntary federations,[...], are disregarded at the whim of the stronger”

<sup>256</sup> Ibid:15

I realismens begrepsapparat er det ikke naturlig å snakke om fagforeninger og bånd mellom politisk ledelse og fagbevegelsen. Realismen vil behandle dette som en uvesentlighet for det internasjonale system. Grunnen til at jeg allikevel velger å ta den med som en mulig realpolitisk variabel er uavhengighet. Norge har en betydelig forsvarsindustri,<sup>257</sup> en industri som har en overordnet strategisk betydning. Kampflyene vil legge beslag på store deler av forsvarets investeringsbudsjett. Noe som kan medføre at norsk forsvarsindustri vil miste en av sine største kunder. Dermed risikerer den å gå tøffere tider i møte. For å bøte på dette krever man gjenkjøpsavtaler, noe som i praksis betyr at norsk forsvarsindustri kan garanteres kontrakter fra de konsernene som selger oss kampfly. Hvis man aksepterer logikken bak poenget til Waltz vil det være ønskelig med en selvstendig forsvarsindustri, med bakgrunn i militær uavhengighet og dermed en større grad av selvstendighet. JSF har det man omtaler som ”svarte bokser” der norske teknikere ikke har kapasitet til å reparere innholdet. Denne debatten har også vært oppe i Storbritannia med samme grunn som RF2. Debatten knyttes til at evnen til selvstendige militære operasjoner uten logistisk støtte fra leverandørland, vil svekkes hvis man ikke kjenner godt til hele flyets konstruksjon.<sup>258</sup> Spørsmålet om suverenitet er derfor sentralt i spørsmålet både om industripolitikk og hvilken flymodell man velger. Det bør også nevnes at en av respondentene var klar på at ”Vi vil få vite alt, det vil bare ta litt mer tid”.<sup>259</sup>

---

<sup>257</sup> Blant verdens største eksportører pr innbygger i henhold til respondenten fra SV.

<sup>258</sup> Dette problemet blir mer aktuelt jo nyere flytypen er. Det skal for ordens skyld nevnes at dagens F-16 har lignende svarte bokser, i henhold til en av byråkratene.

<sup>259</sup> Intervju med byråkrat



## Kapittel 5 Industripolitikk, realpolitikk eller historisk arv?

### 5.0 Hva er avgjørende ved valg av nye kampfly?

Hensikten med dette kapittelet er ikke å konkludere med hvilket fly Norge bør eller kommer til å kjøpe, men heller å fremlegge noen av de sentrale funnene oppgaven har gjort og knytte disse funnene til den generelle posisjonen Norge nå har. Det kan nå være på sin plass å minne om oppgavens problemstilling:

*Hvilke faktorer vil ha sentral betydning for Norges valg av kampfly?*

Oppgaven har vektlagt modellens tre hjørner likt til nå, derfor vil det nå først bli fremlagt en konklusjon som sier noe om hvilket hjørne som kan forventes å stå sterkest til slutt. Etter dette vil jeg forsøke å trekke linjer fra hjørnene til de tre flykandidatene. Avslutningsvis vil oppgavens teoretiske apparat bli kommentert med noen mulige fremtidige tilnærminger til kampflykjøpet.

Når oppgavens problemstilling etterspør hvilke sentrale faktorer som ligger bak Norges valg av kampfly, har oppgaven funnet ut at det er tre avgjørende faktorer som bidrar til å bestemme dette. Den første er historien som former og avgrenser. Den andre er realpolitikken som dikterer og presser. Den siste faktoren er industripolitikken som krever og utfordrer vårt selvbilde. Ingen av argumentene som oppgaven har funnet er helt entydige verken når det gjelder hvilket hjørne man kan knytte dem opp mot eller hvilket fly som ”predikeres”. Det er glidende overganger mellom argumentene både når det gjelder historisk arv, realpolitikk og industripolitikk. Dette kan synes unøyaktig, men det materialet som er fremlagt er såpass komplekst at det ville vært unaturlig å tvinge poenger til å være eksklusivt tilhørende en dimensjon.

Mye tyder på at ”historisk arv” er et vanskelig felt. Noe også denne oppgaven har brakt på det rene. Man har flere dimensjoner som kan spille inn i et slikt hjørne. Norges historie, både hvordan man ser på allierte, hvordan ”Norge” ser på seg selv, og hvordan historien har tildelt roller i forsvaret. Det som synes klart er at forholdet til USA er vesentlig. Dette gjelder spesielt siden Norge har valgt å stå utenfor EU. Selv om Norge har et godt forhold

til USA, er det ikke slik at dette er helt uproblematisk. Man kan se for seg et USA som i stadig større grad ignorerer omverdenens krav og ønsker å handle på egenhånd. En slik utvikling er ikke uventet da hegemonen har tendert til å ignorere de apparater som kan begrense deres makt.<sup>260</sup> Hjørnet som behandlet ”historisk arv” har derfor ikke kommet til noen direkte konklusjoner. Forventingen til funn ble diskutert (FK 1), men det er tydelig at området behøver en dypere gjennomgang før man konkluderer ”fult ut”. Hjørnet som behandlet realpolitikk, kan i større grad sies å være sterkt nok til å konkludere. Hvis man tar utgangspunkt i FR 1 er det tydelig at realpolitiske vurderinger ligger under. Den realpolitiske tenkningen ligger under når man forfekter behovet for kampfly, noe også kampflyenes historiske rolle peker på. Men også det siste hjørnet kan sies å ha en realpolitisk dimensjon, noe som gjør at JSF, hvis man fortsetter å være unnfallem på gjenkjøpsavtalene, kan gå mot et nederlag.

Til slutt har man det hjørnet som, i dette tilfellet, har størst effekt på problemstillingen. Industripolitikken var før valget høsten 2005 en diskutert, men ikke altomfattende dimensjon. Når valgresultatet ble som det ble, har det påvirket flykjøpet generelt og hjørnet industripolitikk spesielt. Før valget var det nokså tydelig at industripolitikk var viktig, men ikke så viktig som i dag. Respondentene var alle klare på dette skiftet i orientering. Det kan også være slik at enkelte av byråkratene var skeptiske til dette da det kunne tyde på at industripolitikken ble viktigere enn alt annet, også de fagmilitære vurderingene. Det er en debatt som også Aftenposten og Dagens Næringsliv<sup>261</sup> har tatt opp. Er det rettferdig å kjøpe industripolitiske kampfly? Det taler også til dette hjørnets fordel at det kombinerer sterke begrunnelser fra begge de to teoriene som er benyttet. Realpolitisk er det gode argumenter for å opprettholde forsvarsindustrien på tross av at den kommer i konflikt med ”fredsnasjonen”. Også ut fra konstruktivismen er det naturlig at industrien blir frontet av dagens regjering. Koblingen til LO og den høyteknologiske industrien gjør at viktigheten av gjenkjøpsavtalene ble større også for regjeringen. En ytterligere svekkelse av disse arbeidsplassene kunne bidratt til å fortsette den undermineringen som er av begrepet ”aktiv næringspolitikk”.

---

<sup>260</sup> Kagan (2003)

<sup>261</sup> Dagens Næringsliv (Leder, 29.11.2006)

## 5.1 Luftkamp i avgjørende fase

De tre kampflykandidatene som står igjen etter den innledningsvise elimineringen av Rafale, har alle forskjellige sider som muliggjør interessante diskusjoner. Først var det JAS Gripen som ble spilt inn i den offentlige debatt, til manges overraskelse, av aktører som så muligheten til å endre den lange praksisen vi har hatt i norsk sikkerhetspolitikk. Uansett hvordan man forsøker å vrenge på det, vil et innkjøp av JAS Gripen være et uttrykk for endring, spesielt hvis JSF får på plass en industriavtale som muliggjør bedre industrielt samarbeid. For oppgaven har demonstrert at JAS Gripen verken er billigere, eller kan forventes å gi noen effekt i utenrikspolitikken. Når dette kobles med at flyet er eldre og underspesifisert i forhold til de to andre, kan det nok virke på flyets tilhengere som om de blir motarbeidet. Noe som kan tale til flyets fordel er at SAAB ikke er boikottet av oljefondet, noe som gjør at SAAB er den flyprodusenten som kommer best ut. Slik respondentene har fremlagt det, med unntak av SV, vil det overraske om Norge ender opp med å kjøpe JAS Gripen.

Joint Strike Fighter står som et symbol, om ikke på samme nivå som JAS Gripen. Flyet bærer ny teknologi og har sterke forkjempere i det etablerte flymiljøet, noe sitatet fra FrP sin representant i forsvarskomiteen på side 53 viser. Man vil ha JSF på tross av at man ikke vet flyets egenskaper. En investering i JSF kunne kobles til hegemonen og hvordan vi da blir oppfattet som en del av et imperium, selv om det er ”by invitation”. Produsenten av JSF har havnet på oljefondets boikottliste<sup>262</sup>, noe som også kan knyttes til Norges rolle. Mange vil hevde at det ville vært dobbeltmoralsk å kjøpe fly for slike summer uten å ta etablerte etiske retningslinjer i bruk. Det kan også innvendes mot JSF at det teknologiske spranget flyet representerer kommer i konflikt med forswarets primære oppgave: synlighet. Luftforsvaret har siden innkjøpet av F-104 operert med forsvar av luftrommet som primær oppgave. I fredstid er dette basert på tilstedeværelse. Et fly som har svært lav radarsignatur (stealth) vil etter enkeltes<sup>263</sup> mening være kontra - produktivt når målet er å være synlig. I tillegg er det hevdet at de kompromisser et ”stealth” fly designmessig må inngå, virker begrensende på evner i det som kalles suverenitetshevdelse. En annen og mulig sentral bekymring for de som har tenkt å anvende JSF til suverenitetshevdelse, er presset mot F-22 programmet, og hvordan historien viser at byråkratiske kamper internt i

---

<sup>262</sup> Pressemelding, Finansdepartementet 56/2005.

<sup>263</sup> Børresen (2006)

USAs forsvar er svært viktige når flyenes egenskaper skal bestemmes. De problemene som er når det gjelder overføringen av teknologi, kan derimot bli et vanskelig spørsmål, noe også Duvsete indirekte påpeker når han skriver:

*”Amerikanernes erfaringer fra F-16 prosjektet vil utvilsomt legge føringer for fremtidige prosjekter, og det er vel et spørsmål om små allierte ville kunne regne med en tilsvarende adgang til amerikansk forsvarsteknologi ved neste korsvei”.*<sup>264</sup>

JSF har derimot en fordel når det gjelder prisen som synes å være under de andre kandidatene.<sup>265</sup> I tillegg er det vesentlig å kartlegge betydningen av stealth for en liten nasjon som Norge og hvor stor grad av selvstendighet man kan påregne i operasjoner. Et punkt som fører oss videre til den kandidaten som har lovet full tilgang til teknologi og industri<sup>266</sup>: Eurofighter.

Eurofighter kan symbolisere en del vinklinger som ikke er like spennende som de to overfor. Flyet er designmessig nesten kjedelig. Oppgaven det er bygget for å løse er svært lik den F-16 pr i dag løser for Norge. Noe som kan være en innsigelse mot Eurofighter, i likhet med JSF, er at EADS også er utelukket fra pensjonsfondet.<sup>267</sup> Noe som demonstrerer det dilemma, mellom identitet og realpolitikk, som Norge står overfor. Det scorer godt på både industripolitikk, historisk arv(da luftforsvarets rolle) og geopolitikken, om ikke eksepsjonelt på noen. Det kan være derfor sitatet fra Ulriksen på side 56 er interessant. Det blir dyrt uansett å kjøpe nye fly, hvorfor ikke kjøpe det som kan gi en betydelig ekstragevinst?

## 5.2 Med hevet blikk

Oppgaven har fremstilt spørsmål med det for øyet at teoriene skulle belyse forskjellige sider av en kompleks verden. Denne oppgaven har tatt en sentral problemstilling og forsøkt å belyse den med to teorier. Oppgaven har i stor grad basert seg på at det var mulig å bevege seg innenfor et positivistisk begrepsapparat med bruk av konstruktivistisk teori, noe som synes mulig. Konstruktivismen gir forskere mulighet til å belyse de sider av

---

<sup>264</sup> Duvsete (2004:272)

<sup>265</sup> Pløen (2005:37-38)

<sup>266</sup> David Hamilton i intervju med Dagbladet, ref tidligere.

<sup>267</sup> Finansdepartementets pressemelding 56/2005

beslutninger som realismen legger øde. Ikke fordi realismen sier at det er fullstendig uten interesse, men fordi det er utenfor strukturen. Casen med flykjøpet har vist at disse to teoriene kan benyttes supplerende på tross av at det også er funnet sider ved flykjøpet der realpolitikken kommer i konflikt med identiteten. Noe som kommer svært tydelig frem siden to av tre flyprodusenter står på boikottlisten til oljefondets etiske råd. Det kan være et interessant studieobjekt når beslutningen er fattet, hvilken av disse dimensjonene som seiret der slike konflikter oppsto.

Overordnet vil de to teoriens bidrag være verdifulle. Det som er tydelig er presset mot den realistiske forutsetningen om enhetlige aktører. Uansett hvilket fly Norge ender opp med tyder mye på at indrepolitiske forhold er svært sentrale. Hadde den strukturelle realismen hatt "rett" i sin antagelse om en sterk påvirkning av strukturen ville Norge allerede valgt JSF.

Opgavens bidrag til academia har vært å levere en liten brikke som kan åpne nye veier for forskning. Modellen som er benyttet, kan anvendes i fremtidige arbeider av denne type, enten hele modellen, eller at man belyser kun en liten del av den. Mange av disse tingene er derimot "på hold" i påvente av den endelige beslutningen.

Hvis det er riktig som Ingemar Dörfer påstår i sin bok om innkjøpet av F-16<sup>268</sup>, at alle rapporter i det amerikanske Forsvarsdepartementet har et bilde av det som er "trusselen", kan det fort være at US Department of Defence går rundt med bilde av Marcus Wallenberg<sup>269</sup>, styrelederen i SAAB på alle rapporter som omhandler flykjøp og Norge. For kampen om flykjøpet er i gang, og noen ting er klare. Norge står i press mellom egenoppfatningen som "fredsnasjon" og Hegemonens invitasjon. Realpolitikken dominerer tilbyderne i mellom, krangelen internt i Norge er dominert av en liten gruppe, og mye tyder på at alt er åpent; bortsett fra at vi ikke kommer til å velge franske fly.

---

<sup>268</sup>"All U.S. Military briefings have a picture of "the threat". These days (i forbindelse med innkjøpet av F-16, der hovedkonkurrenten var franske Dassault Mirage) Chuck Myers walked around with his own picture of "the threat" – a picture of Marcel Dassault with a champagne glass in hand. (Dörfer 1983:17)

<sup>269</sup> SAAB sin offisielle hjemmeside

## Kapittel 6 Epilog

Siden denne oppgaven handler om et tema som er i rivende utvikling, er det naturlig å ta med en kort epilog der hendelser som skjedde etter at oppgaven ble ferdigstilt. Av slike hendelser, etter stansen av min ”overvåkning” av norsk medias behandling av flykjøpet, er vel primært tilbudet fra LM om full gjenkjøp som er av vesentlig betydning.<sup>270</sup> Dette betyr i praksis at industripolitikken ikke er like fordelaktig for Eurofighter som oppgaven har fremstilt. Konklusjoner om forsvarspolitisk autonomi er fortsatt stående. Hvis vi velger JSF må vi forvente å avhende en del suverenitet til USA for å kunne bruke dem skikkelig. Dette gjelder spesielt på vedlikeholdssiden. I tillegg har oppfølgings samtaler med mine respondenter gitt et inntrykk av at JAS Gripen kanskje er en sterkere kandidat enn oppgaven fremstiller den. Begrunnelsen for dette er den samme som oppgaven fremlegger for kandidaturet til JAS Gripen. Gripen er fortsatt et svakere fly enn de to andre, og passer inn mer fordi det ikke er fokusert mot USA eller EU. Joint Strike Fighter fikk 7.7.2006 det offisielle navnet ”Lightning II”.<sup>271</sup> Som navnevalg er dette interessant, USA har en tradisjon for å oppkalle sine kampfly etter fugler<sup>272</sup>, Lightning er et navn som har gått i arv fra tidligere generasjoner fly. Det første var et tomotors langtrekkende multirolle fly fra den annen verdenskrig. Det andre flyet som har hatt navnet ”Lightning”, er lagd av English Electric, og var et raskt jagerfly i bruk fra midt på 50 tallet og frem til 1988(RAF). Navnevalget kan tyde på at man forsøker å gi JSF en identitet som et fellesprosjekt mellom USA og Storbritannia.

---

<sup>270</sup> Dette kom frem i oppfølgings samtalen med en av de tre byråkratene.

<sup>271</sup> Amerikanske Luftforsvarets offisielle hjemmeside

<sup>272</sup> For eksempel heter F-16 ”Falcon” F-15 ”Eagle”

## Vedlegg nr.1: Litteraturliste

### *Bøker og artikler*

Allison, Graham og Philip Zelikow: *The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Longman, New York, 1999

Arheim, Tom et al: *Fra Spitfire til F-16 Luftforsvaret 50 år 1944-1994*, Sem & Stenersen, Oslo, 1994

Bacevich, Andrew: *The New American Militarism: How Americans are Seduced by War*, Oxford, New York, 2005

Barnett, Michael: "Social Constructivism" I Baylis, John & Steve Smith: *The Globalization of World Politics*, Oxford, 2005

Baylis, John & Steve Smith: *The Globalization of World Politics*, Oxford, 2005

Bruøygard, Terje: "For en ny krigsforståelse", *ny tid*, juni 2006.

Burchill, Scott et al: *Theories of International Relations*, Palgrave, New York, 2001

Børresen, Jakob: "Noen betraktninger om kjøp av nye kampfly til Luftforsvaret" i *Norsk Militært Tidsskrift Nr 5*, 2006

Børresen, Jakob et al: *Norsk Forsvarshistorie bind 5: Allianseforsvar i endring*, Eide forlag, Bergen, 2004

Carr, Edward: *The Twenty Years' Crisis 1919 – 1939: an introduction to the study of international relations*, McMillan, London, 1939

Christensen, Dag: "Nye Kampfly", *I LUFTLED Nr1*, 2005

Cox, Robert W. 'Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory', *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2): 126–55, 1981

Diez, Jan og William Fagerheim: "Isfjell og kunsten å lage scenarioer" [www.forskning.no](http://www.forskning.no) 2004  
<http://www.forskning.no/Artikler/2004/mars/1078400351.65>

Dragnes, Kjell: "Luftkamp i siste fase", *Aftenposten* 28.6 (2006)

Duvsete, Svein: "Fra luftforsvar til strategisk angrep". Norsk luftmilitær doktrine 1945–1955, *Forsvarsstudier nr 1*, 1998

Duvsete, Svein: *Luftforsvarets historie* 3, Aschehoug, Oslo, 2004

Dyndak, Gjert Lage: Nye kampfly, i *Norsk Militært Tidsskrift nr. 4* (2006)

Dörfer, Ingemar: *Arms Deal: The Selling of the F-16*, Praeger, New York, 1983

Eden, Lynn: *The Whole World on Fire: Organizations, Knowledge, and Nuclear Weapons Devastation*, Cornell, New York, 2004

Eide, Espen Barth: "Sikkerhetspolitikk og forsvarspolitik i Nordområdene", tale til *Landsdelsutvalget for Nord-Norge og Nord-Trøndelag, Hammerfest 31. mai*, 2006

Feyerabend, Paul: *Against Method*, Verso, London, 1975

Fleck, Ludvig: *Genesis and Development of a Scientific Fact*, Chicago University Press, Chicago and London, 1979

Gleditsch, Nils Petter: "Mot et utvidet sikkerhetsbegrep?" i Hovi, Jon og Raino Malnes: *Normer og Makt: Innføring i internasjonal politikk*, Abstract forlag, Oslo, 2001

Goldstein, Joshua: *International Relations*, Longman, 1999

Guneriussen, Willy: *Aktør, handling og struktur*, Tano, Oslo, 2003



Heidar, Knut og Einar Berntzen: *Vesteuropeisk politikk*, Universitetsforlaget, Oslo, 1998

Hellevik, Ottar: *Forskningsmetode i Sosiologi og statsvitenskap*, Universitetsforlaget, Oslo, 1999

Hobbes, Thomas: *Leviatan*, onlinetekst, 2006

<http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/leviathan-contents.html>

Holme, Idar og Bernt Solvang: *Metodevalg og metodebruk*, Tano, Oslo, 1991

Hovi, Jon og Raino Malnes: *Normer og Makt: Innføring i internasjonal politikk*, Abstract forlag, Oslo, 2001

Hovi, Jon og Bjørn Erik Rasch: *Samfunnsvitenskapelige analyseprinsipper*, Fagbokforlaget, Bergen, 1996

Johnson, Calmers: *Blowback*, Time Warner, London, 1999

Johnson, Calmers: *The Sorrows of Empire*, Metropolitan, New York, 2004

Kagan, Robert: *Paradise & Power: America and Europe in the New World Order*, Atlantic books, London, 2003

Kaldor, Mary: "Rethinking cold war history", i Ken Booth(et al.) *New Thinking about Strategy and International Security*, HarperCollins, London, 1991

Kvale, Steinar: *Det kvalitative forskningsintervju*, Gyldendal, Oslo, 2006

Kuhn, Thomas: *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, University of Chicago Press, 1996

Lamy, Stephen: "Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-liberalism" i Baylis, John & Steve Smith: *The Globalization of World Politics*, Oxford, 2005

Leira, Halvard: "Folket og freden: Utviklingstrekk i norsk fredsdiskurs 1890-2005" i *Internasjonal politikk* 63(2):135-160, 2005

Luczak, Wojciech: "Polen valgte USA", i *Norges Forsvar* 2/2003, 2003

Lundestad, Geir: *USA og Europa: Imperiet og de allierte etter 1945*, Cappelen, Oslo, 2004

Machiavelli, Niccolò: *The Prince*, Norton, New York, 1992

Mearsheimer, John: "Why we soon will miss the cold war", *The Atlantic monthly*, august 1990

Mearsheimer, John: *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001

Mearsheimer, John og Stephen Walt: "an unnecessary war", *Foreign Policy*, februar 2003

Milgram, Stanley: *Obedience to Authority*, Harper, New York, 1975

Morgenthau, Hans: *Politics among Nations*, McGraw-Hill, New York, 1985

Nergård, Jarle: "Kampflyets egenskaper og roller": *I LUFTLED Nr1*, 2005

Neumann, Iver B (a): "Norges handlingsrom og behovet for en overgripende sikkerhetspolitisk strategi" i *det sikkerhetspolitiske bibliotek nr 3* - 2002

Neumann, Iver B (b): *Mening Materialitet og Mak: En innføring i diskursanalyset*, Fagbokforlaget, Bergen, 2002

Nodeland, Stein E: "Nye kampfly, behov og muligheter"

*Tale til Oslo Militære Samfund*, 2005

Onuf, Nicholas: *World of our making: Rules and rule in social theory and International relations*, University of South Carolina Press, Columbia, 1989

Perrett, B: *A history of Blitzkrieg*, Stein And Day, New York, 1983

Pløen, Sven Erik: *Nye kampfly investerings og levetidskostnader*, FFI rapport 2005/00688, 2005

Robinson, Stuart: "Internasjonal politisk teori" i Hovi, Jon og Raino Malnes: *Normer og Makt: Innføring i internasjonal politikk*, Abstract forlag, Oslo, 2001

Ruggie, John G.: "Territoriality and beyond: Problematizing Modernity in International Relations", i *International Organization* 47:1 1993

Selanger, Karl: "Kampfly og stealth" i *Norsk Militært Tidsskrift* Nr. 4 (2006)

Thucydides: *Peloponneserkrigen*, Aschehoug, Skien, 1999

Ulriksen, Ståle: *Den norske forsvarstradisjonen: Militærmakt eller folkeforsvar*, Pax Forlag, Oslo, 2002

Ulriksen, Ståle og Iver Neumann: *Sikkerhetspolitikk: Norge i makttriangelet mellom EU, Russland og USA*, Tano, Oslo, 1996

Vasquez, John A.: *Classics of International Relations*, Prentice-Hall, New Jersey, 1990

Walker, R J B: "The Prince and the Pauper" i Der Derian, James and Shapiro, Michael (eds.), *International/Intertextual Relations*, Lexinton books, Toronto, 1989

Walt, Stephen: *The Origin of Alliances*, Cornell, New York, 1987

Waltz, Kenneth: *Theory of international Politics*, McGraw Hill, 1979

Waltz, Kenneth: "The Spread of Nuclear Weapons: why more may be better", *Adelphi Papers, Volume 17*, 1981

Waltz, Kenneth: "The Emerging Structure in International Politics" i *International Security, Vol 18, No. 2*, 1993

Waltz, Kenneth: "Structural Realism After the Cold War" i *International security, Volume 25, No. 1*, 2000

Weber, Max; *Makt og Byråkrati*, Gyldendal Norsk Forlag, 2000

Wendt, Alexander: "Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics" i *International organization vol 46*, 1992

Østerud, Øyvind: *Statsvitenskap: Innføring i politisk analyse*, Universitetsforlaget, Oslo, 1998

Østerud, Øyvind: "Kunnskap som illusjon" i *Nytt Norsk Tidsskrift*2, 1997

Østerud, Øyvind, et al: *Statsvitenskapelig leksikon*, Universitetsforlaget, Oslo 1997

Åtland, Kristian et al.: *Hvor går Russland?: Fem scenarioer om Russland og norsk sikkerhet i 2030*, Abstract forlag, Oslo, 2005

### *Tidsskrifter og offentlige dokumenter*

#### Norges Forsvar:

Norges Forsvar Nr 1/2005

Norges Forsvar Nr 3/2004

Norges Forsvar Nr 9/2003

Norges Forsvar Nr 5/2002

#### Norsk Militært Tidsskrift:

Norsk Militært Tidsskrift, Nr 5/2006

Norsk Militært Tidsskrift, Nr 4/2006

#### Pressemeldinger:

Finansdepartementets 56\2005:

[http://odin.dep.no/fin/norsk/tema/statens\\_pensjonsfond/p30005696/pressemeldinger/006071-070660/dok-bn.html](http://odin.dep.no/fin/norsk/tema/statens_pensjonsfond/p30005696/pressemeldinger/006071-070660/dok-bn.html)

Forsvarsdepartementets 51\1996

<http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/brundtlandIII/fd/pressem/010005-070068/dok-bn.html>

Forsvarsdepartementets 34\2002

<http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/bondevikII/fd/pressem/010011-070172/dok-bn.html>

## Stortingsproposisjoner:

Stortingsproposisjon 1 (2005 – 2006)

Stortingsproposisjon 42 (2003 – 2004)

Stortingsproposisjon 1 (2003 – 2004)

Stortingsproposisjon 1 (2002 – 2003)

Stortingsproposisjon 55 (2001 – 2002)

Stortingsproposisjon 45 (2000–2001)

Stortingsproposisjon 58 (1999 – 2000)

Samtlige Stortingsproposisjoner hentet på [www.odin.dep.no](http://www.odin.dep.no)

## *Nettsider*

### **Aviser**

[www.aftenposten.no](http://www.aftenposten.no)

”USA presser Norge i valg av kampfly”:

<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article1326172.ece>

[www.dagbladet.no](http://www.dagbladet.no)

Nettmøte med JSF:

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/05/01/464964.html>

Nettmøte med Eurofighter:

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/05/01/464965.html>

[www.dn.no](http://www.dn.no)

Leder, 29.11.2005

<http://www.dn.no/forsiden/kommentarer/article651070.ece>

[www.klassekampen.no](http://www.klassekampen.no)

Leder 19. november 2005

[www.nettavisen.no](http://www.nettavisen.no)

”Vil lage Norske kampfly”:

<http://www.nettavisen.no/verden/article634099.ece>

[www.thelocal.se](http://www.thelocal.se)

”Swedish Air Force could scrap 70 planes”:

<http://www.thelocal.se/article.php?ID=3654&date=20060426>

[www.vg.no](http://www.vg.no)

”Britene satser trolig på amerikanske jagerfly”:

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=179556>

”Pengetrøbbel for «norsk» kampfly”:

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=106695>

## Andre nettsider

Air Power Australia

<http://www.ausairpower.net/jsf.html>

Amerikanske Luftforsvarets offisielle hjemmeside

<http://www.af.mil/news/story.asp?id=123022931>

Atlanterhavskomiteen

[http://www.atlanterhavskomiteen.no/Publikasjoner/Internett-tekster/Arkiv/2006/internettekst\\_27.html](http://www.atlanterhavskomiteen.no/Publikasjoner/Internett-tekster/Arkiv/2006/internettekst_27.html)

Clausewitz homepage

[www.clausewitz.com](http://www.clausewitz.com)

Department for Defense sin JSF side(US)

[www.jsf.mil](http://www.jsf.mil)

Departement of Defence offisielle nyhetssider(UK)

”Lord Drayson: JSF operational sovereignty is vital for UK defence interests”:

<http://www.mod.uk/DefenceInternet/DefenceNews/DefencePolicyAndBusiness/>

[LordDraysonJsfOperationalSovereigntyIsVitalForUkDefenceInterests.htm](http://www.mod.uk/DefenceInternet/DefenceNews/DefencePolicyAndBusiness/LordDraysonJsfOperationalSovereigntyIsVitalForUkDefenceInterests.htm)

Eurofighters hjemmeside (brukt for å hente data om Eurofighter)

[www.eurofighter.com](http://www.eurofighter.com)

Federation of American scientists

<http://www.fas.org/man/dod-101/sys/ac/f-35.htm> (JSF)

<http://www.fas.org/man/dod-101/sys/ac/row/eurofighter.htm> (Eurofighter)

<http://www.fas.org/man/dod-101/sys/ac/row/gripen.htm> (JAS Gripen)

<http://www.fas.org/nuke/guide/russia/airdef/su-27.htm> (Flanker)

<http://www.fas.org/man/dod-101/sys/ac/row/tornado.htm> (Tornado)

Forsvarsdepartementets hjemmeside

“Sikkerhet - og forsvarspolitik i Nordområdene”

[http://odin.dep.no/fd/norsk/aktuelt/taler/politisk\\_ledelse/010051-090035/dok-bn.html](http://odin.dep.no/fd/norsk/aktuelt/taler/politisk_ledelse/010051-090035/dok-bn.html)

Global Security

<http://www.globalsecurity.org/military/world/spending.htm>

Government Accountability Office

<http://www.gao.gov/new.items/d06356.pdf>

House of Commons

<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200405/cmselect/cmdfence/45/4102003.htm>

Joint Strike Fighters hjemmeside

<http://www.lockheedmartin.com/jsf>

Kongsberg våpenfabrikks hjemmeside

[www.kongsberg.com](http://www.kongsberg.com)

Luftforsvarets offisielle hjemmeside

<http://www.mil.no/luft/>

Military Power Review

<http://www.militarypower.com.br/> (bilde, JAS Gripen)

Modern military aviation index

<http://www.milavia.net/aircraft/f-35/f-35.htm> (JSF)

<http://www.milavia.net/aircraft/typhoon/typhoon.htm> (Eurofighter)

<http://www.milavia.net/aircraft/gripen/gripen.htm> (JAS Gripen)

NRK

LO ved Kongens bord:

<http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/4980021.html>

Royal Air Force sin offisielle hjemmeside:

Slaget om Storbritannia: <http://www.raf.mod.uk/bob1940>

JSF: <http://www.raf.mod.uk/equipment/jsf.html>

SAAB

[www.saab.se](http://www.saab.se)



## Vedlegg nr.2: Intervjuguide

### Innledning

- Hvorfor dette intervjuet
- Navn
- Stilling
- Tidligere erfaring
- Tas opp
  - Anonym vs ikke anonym
  - Sitatsjekk

(slå på opptaker)

### Trenger vi kampfly

- Hvorfor
- Antall
- Ubemannede fly
- Kan vi forsvare å bruke 20 – 40 milliarder på fly?

### Historisk arv

- Betydningen av det historiske forholdet til andre nasjoner
- Betydningen av våpenhjelpen
- Har det operative samarbeid med andre land innflytelse

### Geopolitiske forhold

Har slutten på den kalde krigen betydd noe for kampflykjøpet

- Hva betyr territorielt forsvar for kampflyet (om noe)
- Hva skal flyene brukes til
  - Betydningen av stealth
- Hvorfor utredes ikke andre fly?
  - Flanker
  - Rafale

- Raptor
- Konsekvenser av Norsk medlemskap i EU

#### Industripolitikk

- Hvordan er industripolitikken sentral i valget av fly?
- Har fokuset endret seg etter valget?
- Identitet vs realpolitikk

#### Avsluttende bemerkninger

### **Vedlegg nr.3: Respondenter**

Intervjuets nummer i rekken, parti eller stilling, erfaring eller merknader, lengde på intervju.

1. Byråkrat Forsvarets Logistikkorganisasjon. Tidligere jagerflyger (65 min)
2. Per Ove With, FrP. Tre perioder i Forsvarskomiteen (75 min)
3. Bjørn Jacobsen, SV. Ny i Forsvarskomiteen (56 min)
4. Signe Øye, Ap. Ny i Forsvarskomiteen (43 min)
5. Bård Glad Pedersen, H. Tidligere Stassekretær i Forsvarsdepartementet (51 min)
6. Byråkrat, Luftforsvarsstaben. Tidligere jagerflyger (102 min)
7. Byråkrat, Forsvarets Forsknings Institutt. (95 min)